İLBER ORTAYLI

OSMANLI SARAYINDA HAYAT

OSMANLI SARAYINDA HAYAT

İlber Ortaylı

Editör
Salih GÜLEN

Görsel Yönetmen
Engin ÇİFTÇİ

Kapak
İhsan DEMİRHAN

Sayfa Düzeni
Necmi TOPAL

ISBN
978-9944-766-04-3

Yayın Numarası
23

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan Matbaası Sarnıç Yolu Üzeri No: 7
Gaziemir/İZMİR
Tel: (0232) 252 20 96
Mayıs 2008

Genel Dağıtım
Gökkuşağı Pazarlama ve Dağıtım
Alayköşkü Cad. No: 12 Cağaloğlu/İSTANBUL
Tel: (0212) 519 39 33 Faks: (0212) 519 39 01

Yitik Hazine Yayınları
Bulgurlu Mahallesi Bağcılar Caddesi No:1
34696 Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 522 11 44 Faks: (0216) 522 11 78

www.hazineyayinlari.com
hazine@hazineyayinlari.com

ÖZGEÇMİŞ

Prof. Dr. İlber Ortaylı

1947 yılında doğan İlber Ortaylı; ilk ve orta öğrenimini İstanbul ve Ankara'da tamamladı. 1965'te Ankara Atatürk Lisesi'nden mezun oldu.

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi (1969) ile Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü'nü bitirdi. Viyana Üniversitesi'nde Slavistik ve Orientalistik okudu.

Chicago Üniversitesi'nde yüksek lisans çalışmasını Prof. Halil İnalcık ile yaptı. "Tanzimat Sonrası Mahalli İdareler" ile doktor, 1979'da "Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu" çalışmasıyla da doçent oldu. 1983'te istifa etti. Viyana, Bakü, Moskova, Paris ve Kudüs Üniversitelerinde misafir öğretim üyeliğiyle birlikte seminerler ve konferanslar verdi.

Yerli ve yabancı bilimsel dergilerde Osmanlı tarihinin 16. ve 19. yüzyılı ve Rusya tarihiyle ilgili makaleler yayımladı. 1989'da SBF'de İdare Tarihi bilim dalı başkanı olarak göreve başladı.

Ortaylı, Uluslararası Osmanlı Etüdleri Komiteleri yönetim kurulu ve Avrupa İranoloji Cemiyeti üyesidir. Rusya Bilimler Akademisi tarafından 2005 yılında fahri profesörlük unvanı verilen İlber Ortaylı, 2006 yılında da İtalya Cumhurbaşkanlığı Şövalye unvanını, 2008'de Türk-Rus ilişkilerine olan katkılarından dolayı Puşkin madalyasını almıştır. İlber Ortaylı, hâlen sürdürdüğü Topkapı Sarayı Müzesi Başkanlığı görevinin yanı sıra Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kamu Hukuku Bölüm Başkanlığı görevine de devam etmektedir.

Şimdiye kadar yirmi altı esere imza atan Sn. Ortaylı'nın Topkapı Sarayı ile ilgili
–Mekânlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı, 2007
–İlber Hoca'yla Topkapı Sarayı Gezi Rehberi, 2008
isimli kitapları bulunmaktadır.

YAYINCININ NOTU

Osmanlı Devleti’nin üç asırdan fazla bir süre, üç kıtayı yönettiği Topkapı Sarayı, günümüzde de ülkemizin en çok ziyaretçi alan müzesi olarak ilgi görmeye devam ediyor. Osmanlı’nın en parlak dönemlerinin şahidi, hem saltanatın hem de hilafetin merkezi olan sarayı turistlere öğretmeden evvel kendimizin öğrenmesi gerektiğini düşünüyoruz.

Topkapı Sarayı Müzesi Başkanı İlber Ortaylı’nın daha evvel kaleme aldığı “Mekânlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı” isimli prestij çalışmanın metinleri elinizdeki eserde yeni bir tasnifle yazarın yeni ilave ve düzeltmeleriyle bir araya getirildi. Sarayda yaşananları; kulaktan dolma bilgiler, dedikodular ve söylentilerden ziyade gerçek kaynaklardan öğretmek için çaba sarf edildi.

“Osmanlı Sarayında Hayat” kitabının bir özelliği de sarayın, çoğu ilk defa yayımlanan tarihî fotoğraflarına, gravürlerine ve minyatürlerine yer vermesidir. Topkapı’nın Osmanlı’nın son dönemindeki hâlini gösteren fotoğrafların mühim kısmı Abdullah Biraderler ve Sebah-Joaillier tarafından 1890 ila 1910 yılları arasında çekilmiştir. Fotoğraflar geçen zaman içinde İstanbul’daki ve saraydaki değişimi, sarayda süregelen hayatı, merasimleri, sergileri, restorasyonları gösteren karelerden seçilmiştir.

Şimdi Topkapı Sarayı’nı yeniden keşfetmek ve Osmanlı tarihine sarayın penceresinden bakmak için sizi eserin sayfalarına davet ediyoruz.

Yeni kitaplarda buluşmak dileğiyle...

Salih GÜLEN

Yitik Hazine Yayınları

Yayın Editörü

ÖN SÖZ

Osmanlı padişahlarının ikametgâhı ve aynı zamanda devletin yüksek ofislerinin bulunduğu Topkapı Sarayı’nı gezerken ön hazırlık yapmamız, gerek Osmanlı tarihini gerekse saray hayatını öğrenmek bakımından fevkalade ehemmiyet kesbetmektedir.

“Mekânlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı” isimli kitabımızın ilk baskısı tükendi. O eserdeki metinleri; her baskıda olabilen bazı kaçınılmaz yanlışları düzelmek, okunmasını kolaylaştırmak ve pahalı olmayan bir şekilde baskıya giderek daha geniş bir kitleye ulaştırmak için ikinci defa okuyucuya sunuyoruz. Bu baskıda bazı ilaveler yaptık ve metni sarayın eski ve bilinmeyen fotoğraflarıyla zenginleştirmeye çalıştık.

Bu çalışmada aziz meslektaşım benden evvelki saray müdürü Dr. Filiz Çağman’ın, Türk dili ve edebiyatının en önemli uzmanlarından Prof. Dr. Günay Kut’un ve müzemiz küratörlerinden Dr. Deniz Esemenli’nin metni gözden geçirmek ve bazı hatalara işaret etmekteki çalışmalarını, yayın editörü Salih Gülen’in tarihî fotoğraf desteğini unutamam, bu katkılara müteşekkirim.

Ümit ederim ki Topkapı Sarayı’ndaki hayatı, sarayı tarih gözünde canlandırmayı ve okuyucuya öyle vermeyi amaçlayan bu baskı hedefine ulaşır. Kaynak Yayın Grubu’na ve Yitik Hazine Yayınları’na bu baskı için ayrıca teşekkür ederim.

İlber Ortaylı

Topkapı Sarayı Müzesi

Nisan 2008

Yeniçeri Çınarı'nın 1898'de çekilmiş bir fotoğrafı.

PADİŞAHIN EVİ OLARAK SARAY

Topkapı Sarayı, Osmanlı sultanlarının ikametgâhıdır. İstanbul fatihi II. Mehmed tarafından 1460’ta yaptırılmış ve bazı ilavelerle 19. yüzyıl ortalarına kadar Osmanlı padişahları ve saray halkı burada ikamet etmiştir. 19. yüzyılın devlet protokolü ve merasimleri dolayısıyla saray yetersiz kalmış ve 1830’lardan itibaren Sultan II. Mahmud oğlu Sultan Abdülmecid Han burada pek ikamet etmemiş ve 1850’lerin başında Türk sultanları Boğaz’daki Dolmabahçe Sarayı’na taşınmışlardır. Saray terk edildikten sonra da saltanat hazinesi, Mukaddes Emanetler ve imparatorluk arşivleri burada muhafaza edilmiştir. Bir baba ocağı olması ve Mukaddes Emanetler’i barındırmasından dolayı saray, protokolünü muhafaza etmiştir. Osmanlı monarşisi 1922’de kaldırıldıktan sonra da 1924’ten itibaren müze olarak ziyarete açıktır. Sarayımızın bilhassa on iki bin adet Çin porseleni ve dokuz yüz adet Japon porseleni önemli koleksiyonlarındandır. Bundan başka eşsiz 16. ve 17. yüzyıl Türk kumaş koleksiyonları, halılar, silah koleksiyonları, Avrupa porselenleri de müzemizin zengin bölümleridir.

Topkapı Sarayı’nın yazma eserler kütüphanesi, on sekiz binden fazla el yazması kitaba sahiptir. Bunlar sadece Arapça, Farsça ve Türkçe değil, aynı zamanda Slav dillerinde, Yunanca, Ermenice, Latince ve hatta “Corviniana” örneğinde olduğu gibi Macarca nüshalardır.

Sarayın kurucusu Sultan II. Mehmed’in yaşadığı bölüm, hazine dairesine çevrilmiştir. Hazinede; Osmanlı tahtının yanı başında İran’dan gelen hediye bir taht, Babürlüler devri Hindistan’ından gelen muhtelif hediyeler, Bizans’tan kalma bir mukaddes emanet (sacre relique), sayısız mücevher ve ünlü Kaşıkçı Elması gibi nadide parçalar da yer almaktadır.

Osmanlı Sarayı’nın en ilginç bölümlerinden bir tanesi mutfaklardır. Mutfaklara restorasyonla yeni bir düzen getirilmiştir. Yine sarayın Araba Dairesi’nden çıkarılan bazı saltanat arabalarını da burada görmek mümkündür. Sarayın en yüksek noktası ise, Adalet Kulesi dediğimiz

Osmanlı Divan-ı Hümâyûn'u yani Imperial Consul'un toplandığı yerdir. Bu binaların çevrelediği orta avluda yeniçeriler üç ayda bir büyük bir törenle maaşlarını alır, yabancı devlet sefirleri de bunları seyrederdi.

Sarayın iç kısmı yani padişahın ikametgâhı sayılan Harem ve Enderun, tarihi yönlendiren bölümlerdir. Enderun, devşirme (recruit) çocukların devlet idaresi ve ordu komutası için yetiştirildiği bölümdür. Burada hem teorik dersler alırlar, hem de saray hizmetlerinde bulunurlardı. Hizmet eden, hizmet ettirmeyi bilir. 15-16 yaşında saraya giren, ihtimal üzere 25-30 yaşlarında general rütbesiyle çıkardı. Enderun dediğimiz bu avluda ve koğuşlarda sert bir disiplin vardı. Bugünkü ziyaretçileri hayran bırakan Kumaş Seksiyonu, İmparatorluk Hazinesi ve Kutsal Emanetler bu avludadır. Kutsal Emanetler Bölümü her zaman Müslüman dünyanın ama başka din mensuplarının da ziyaret ettiği, Hazreti Peygamber'e ve diğer büyük peygamberlere ait eşyaların saklandığı bölümdür.

Harem, özellikle savaşlarda esir edilen, satın alınan genç kızların eğitildiği bir bölümdü. Okuma yazma, iyi giyim, musiki öğrenen bu genç kızların kuşkusuz ki hepsi padişaha iş ve tecviz edilmiş değildir. İmparatorluğun diğer yönetici kumandan sınıfları da buradan evlenirlerdi. Mesela İstanbul ve Bursa gibi şehirlerin hemen her mahallesinde saraydan çıkıp o yörenin belli başlı bir efendisiyle evlenen bir hanım bulunurdu. Sarayın etiketi böyle yayılırdı. Harem bölümü çinileri ve nefis Osmanlı kaligrafisinin en seçkin örnekleriyle ünlüdür.

Osmanlı Sarayı'nda en önemli bölümlerden biri de sarayın arşividir. Osmanlı Devleti'yle ve bu büyük devletin ilişkide bulunduğu hemen bütün Avrupa ve Asya'nın hükümran (sovereign) devletleriyle ilgili vesikalar buradadır. Bu arşiv incelenmeden dünya tarihi yazılamaz.

Topkapı Sarayı mütevazıdır; askerî bir imparatorluğun büyük harcamaları daha çok muhteşem camiler, kışlalar, köprüler, kervansaraylar ve konaklama tesisleri için yapılmıştır. 16. yüzyılın ünlü mimarı Mimar Sinan bile bu sarayda sadece bir bölümü inşa etmiştir. Lakin bu mütevazı sarayın kendine özgü pandantif biçimli güzel binaları, nefis çinileri ve tabiatla iç içe geçmiş yapısı ile bulunduğu Sarayburnu; İstanbul'un neresinden bakılsa ona ihtişam verir. Bu doğal bir güzellik ve ihtişamdır. Topkapı Sarayı'nda hayat, içindeki yüzlerce hizmetli ve birkaç bin muhafız süvari (Sipahi-Altı bölük) israftan uzak, mütevazı şartlarda yaşanmıştır.

Saray mutfağında ünlü Türk mutfağının en güzel örnekleri hazırlanmıştır. Kumaşlar 16. ve 17. yüzyılın en iyi dokumalarıdır. İnsanlar yemeklerini Çin porseleninde yemelerine rağmen dar mekânda yaşarlar; mütevazı, disiplinli ve programlı bir hayat sürerlerdi. Padişahın ihtişamlı kıyafeti bile sarayın içinden çok dışını etkilemek içindi ve aslında halk çok sade giyimli bir padişahı beğenmezdi.

Osmanlı Sarayı hayatının merasimleri ayrı bir ihtişam konusuydu. Bunlar halkı olduğu kadar gelip geçen yabancıları da etkilemiştir. Her cuma padişah İstanbul camilerinden birinde ibadet etmek için muhteşem bir alayla (selamlık töreni) halkın arasına çıkardı. Kendisine sunulan dilekçeler imparatorluk halklarının muhtelif dillerindeydi. Onları okumak tarihçiler için bir zevktir.

Şehzadelerin sünnet düğünlerinde saray, halka cömertçe ikramlarda bulunur; çeşitli merasim ve gösteriler düzenlenirdi. Burada esnaf alaylarının geçit törenleri de mühimdi. Yine ordular seferden zaferle dönünce zırhlar, silahlar ve üniformalardan oluşan göz alıcı mağrur bir alay, şehrin ortasından geçerdi.

Osmanlı Sarayı şiir ve musikiydi. Musikişinas ve şairler hep ödüllendirilirdi. Her padişahın bir zanaatı vardı. III. Selim büyük kompozitördü, III. Ahmed büyük bir kaligraftı. II. Mahmud hem kaligraf hem musikişinastı. Muhteşem Süleyman kuyumcuydu. II. Abdülhamid dâhi bir marangozdu. IV. Murad sporcuydu ve gayet ince bir kaligraftı. II. Mehmed (Fatih) Rönesans tipi bir hümanistti. Yunanca okur, Farsça şiir yazardı. Doğu ve Batı'nın efendisiydi.

Saray, yüksek değil, zarif yapılardan oluşurdu. Adalet kulesi ve denizden dahi görünen harem kubbeleri hariç bütün yapılar onun avlusundaki ve etrafındaki ulu çınarlardan daha alçaktır. Sarayın büyük bir arazisi vardı. Bu arazi zamanında müthiş bostanlar ve gül bahçelerini barındırırdı. Bugün saray bahçeleri yeniden ıslah edilmeye çalışılmaktadır. Saray üzerinde tetkik ve araştırmalar artmaktadır. Ancak merhum Ord. Prof. Dr. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın "Saray Teşkilatı" ve Prof. Dr. Sedat Hakkı Eldem'in İlmi Röleve çalışmaları tipinde abidevi çalışmalara ihtiyaç vardır.

Sultan III. Murad devrinde Suriçi (Hünername)

İSTANBUL BİR DÜNYA BAŞKENTİ

İstanbul'un Fethi, dünya tarihinde bir dönüm noktasıdır. Fetih, bütün dünyada bilim, sanat ve kültürel sahalarda derin yankılar meydana getirmiştir. Fethin üstün fen bilgisine dayanan silah gücünün bir mahsulü olduğu tartışma götürmez bir gerçektir. Yüzyıllar boyunca bütün muhasaralara karşı koyan surlar, Osmanlı'nın gencecik sultanının gerçekleştirdiği silah teknolojisi karşısında delik deşik olmuştur.

1453'ten sonra İstanbul, yeniden bir "Dünya Başkenti" durumuna gelmiş; yeniden Balkanlar ve Küçük Asya'daki geniş bir art ülkeyle (hinterlantla) bütünleşmiştir. Haddizatında 2010 yılı için İstanbul'un "Avrupa Kültür Başkenti" seçilmesi, bu eski dünya başkenti için gecikmiş ancak yerinde bir karardır. 1985'ten günümüze kadar "Avrupa Kültür Başkenti" seçilen pek çok kentin geçmişleri İstanbul kadar köklü değildir. Bu konuda İstanbul'la benzerlik gösteren tek şehir bence İskenderiye'dir.

İstanbul, Avrupa'nın ilk üniversite şehridir. Thedosyus, hukuk ve ilahiyat fakülteleriyle üniversite denen kurumun dünyadaki ilk temelini atmıştır. Fethin ardından İstanbul'da ilk üniversite kurulurken Fatih Camii seçilmiş ve bu üniversiteye Sahn-ı Seman (sekiz auditorium) adı verilmiştir. Kapalıçarşı başta olmak üzere Perşembe Pazarı'ndaki han, diğer çarşılar bunun örneğidir. Medrese, imarethâne, cami, han ve hamam gibi kurumlar paşalara tevdi edilmiş; bunlar, şehrin belirli bir bölgesinde bu gibi tesisler kurunca paşanın adıyla anılmıştır. Bu nedenledir ki İstanbul, semtlerinin adı itibariyle bir paşalar şehridir. Medreseler, camiler, imarethâneler, çarşılar, bedestenler, kervansaraylar, hanlar, hamamlar… Osmanlıların eline geçtiğinde oldukça perişan ve harabe bir vaziyette olan Doğu Roma payitahtı, yapılan mimari faaliyetler neticesinde bir Osmanlı Türk şehri oluvermiştir. Fatih'in 1453'te şehre girdiği vakit Bizans kayserlerinin sarayında gördüğü manzara karşısında kime ait olduğu belli olmayan bir beyit söylediği rivayet edilir:

“Bum nevbet mizened der tarem-i Afrasyâb

Perdedar-i mikoned der kasr-ı kayzer ankebud”

Afrasyab’ın balkonunda baykuş nevbet çalıyor, yani bando görevini yerine getiriyor. (Bizans hükümdarlarının kapısında bizim mehter takımı gibi nevbet vuran bir takım vardır.) Kayserin kasrında örümcek perdedarlık (protokol şefliği) yapıyor.

Bir dünya başkenti için bu, hazin bir durumdur. Fatih, bu hâldeki Bizans Sarayı’nda oturmak istememiştir, bulduğu mirasla örtüşen yeni bir Osmanlı şehri ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde göçlerle ve sürgün denilen mecburi iskânla nüfus artışını sağlama ve çöken, boşalan bir kentin restorasyonu amaçlanmaktadır. Topkapı Sarayı ise hiçbir zaman Bizans Sarayı’nın durumuna düşmemiştir.

İstanbul’daki iş merkezi, konut alanındaki yerleşme düzenleri Bizans devrindeki dokuyu sürdürmüştür. İstanbul’da bu dönemde göçlerle ve mecburi iskânla nüfus artışı gerçekleştirilmeye çalışılmıştır ki bunun temelinde ekonomik yönden çöken ve boşalan bu kentin restorasyonu amaçlanmaktadır.

İstanbul’un İskân Düzeni

1400’lü yılların Konstantinopolis’inin hususen konut bölgeleri büyük miktarda boşalmıştır. 1403’te Timur’a elçi olarak giderken Konstantinopolis’ten geçen Kastilyalı Clavijo, şehrin mühim kısmının bomboş arsalarla, tarım yapılan bahçe ve bostanlarla dolu olduğunu söylemektedir. İstanbul’un bilinen en eski haritasını çizen Floransalı Cristoforo Buondelmonte, 1419’da yaptığı ziyarette şehrin harap ve bölük pörçük hâlinden bahsetmektedir. Bertrandon de la Brocquére, 1433’te, kentin yer yer ekili alanlarla bölündüğünden söz etmektedir. Esasen merkezdeki bürokratik kurumların, saray ve iş çevresinin bulunduğu mekân dışında, Konstantinopolis, gerek Bizans gerekse Osmanlı devirlerinde ahşap binalar ve yangın artığı boş arsa ve bahçelerle ünlüdür. İstanbul’un tarihî şehir planına bakıldığında, geleneksel kent dokusuna has nitelikleri göze çarpar. Yönetim-kontrol bölgesi, iş-liman bölgesi ile konut alanı da bu geleneksel yapıya göre sıralanmıştır.

Matbah-ı amire kısmında özellikle Topkapı saray arşivinin önündeki büyük sütun başlıkları Bizans döneminden kalmadır. Yine Bâbü’s selam’ı

geçince saray arabalarının teşhir edildiği vitrinlerin önündeki sütun başlıkları da bu döneme aittir. Bazı sütun başlıkları ve sütunlar sarayın içine, o bölgeye aittir; yani düpedüz Bizantion denilen mıntıkadan kalmadır. Bir kısmını ise Fatih Sultan Mehmed İstanbul'da bulundukları muhtelif bölgelerden buraya taşıtmıştır. Her hâlükârda sarayımızın küratörlerinden Doç. Dr. Hülya Tezcan'ın eseri, Topkapı'nın altında bilinen Bizans mimarisini anlatan en önemli kitaptır. Bunun dışında Topkapı Sarayı dâhilinde önemli veya sistematik bir kazı yapılmamıştır. Yapılması da mümkün görünmemektedir. Mamafih sondaj metoduyla bazı eski eserler çıkarılabilir. İmparatorluk dönemine ait Gotlar Sütunu ve iki şapelin dışında da bugün bazı sarnıçlar göze çarpmaktadır ve herhangi bir kazı ve inşaat faaliyetinde sur içindeki alanda her an bir Bizans dönemi eserine rastlanması mümkündür.

Sirkeci'den Kız Kulesi'nin görünüşü (Yaklaşık 1892)

20. yüzyıl başlarında III. Ahmed Çeşmesi

OSMANLILARDA SARAY KAVRAMI

Osmanlı merkezî hükümetinin ve devletinin başında padişah ve saray yer alır. Devlet reisinin ikametgâhı ve görev yeri olarak saray, Osmanlı İmparatorluğu'nun da idare merkezidir.

Bir bakıma devlet reisinin ikamet yeri ve ofisi olan sarayın 19. yüzyılı, 16. ve 17. yüzyıllardakinden daha az bilinir. Hele Osmanlı Sarayı üzerindeki tetkikleri, muasırı Rusya Sarayı ile karşılaştırmak mümkün olmadığı gibi; geçmiş asırlardaki Bizans Sarayı'na dair monografi ve bilgilerle karşılaştırmak da mümkün değildir.

Topkapı Sarayı, İstanbul'da Osmanlı yönetim bölgesinin merkezinde yer alır. Fatih Sultan Mehmed Han, İstanbul'un Fethi ile Doğu Roma İmparatorluğu'na son verir. Burada Bizans kavramı üzerinde de durmak gerekir, çünkü Bizans denilen imparatorluk, gerçekte Doğu Roma İmparatorluğu'dur. Bizans ismini o imparatorluğun insanları hiçbir zaman kullanmamışlardır. Bizans, 16. yüzyılda Alman âlimlerden Hieronimus Wolff'ün kullandığı bir isimdir. İmparatorluğa Bizans, bu şehre Bizans ve bu ülkenin insanlarına Bizanslılar demek 16. yüzyılın Batı Avrupa'sının yakıştırmasıdır. Arkasında Mukaddes Roma-Germen İmparatorluğu'nu meşrulaştırmak gibi siyasi bir misyon yatmaktadır.

Fatih Sultan Mehmed Han, fetihten sonra, bugünkü Beyazıt'ta İstanbul Üniversitesi'nin bulunduğu yerde bir saray yaptırır. Bu sarayın hududunun bir hayli geniş olduğu ve Süleymaniye Camii'nin yerinin de bu sahada bulunduğu malumdur. Bu ilk yapılan saray "Eski Saray", Topkapı da "Yeni Saray (Saray-ı Cedid)" olarak anılmıştır.

Fatih, önce Çinili Köşk'ü, ardından da Topkapı Sarayı'nı inşa ettirir ve Topkapı Sarayı'na geçilir. Yeni Saray'a Fatih'in verdiği isim Saray-ı Cedid'dir. Bunun dışında saray, Saray-ı Amire, Südde-i Saadet, Der-i Devlet gibi isimler de almıştır. Saraya Topkapı isminin verilmesi çok sonra olmuştur. Ne gariptir ki; 19. yüzyıldan itibaren saraya, günümüzde

bulunmayan bir sahil sarayının ismi verilmiştir. Sultan I. Mahmud tarafından Bizans surlarının yakınına büyük bir ahşap sahil sarayı yaptırılmış ve bu sahil sarayına önündeki selam toplarına nispeten “Topkapusu Sahil Sarayı” denilmiştir. Bir yangında tamamen kül olan sahil sarayının ismi saraya verilmiştir.

Topkapı, mütevazı fakat görkemli yapısıyla, hoş bahçeleri ve özgün konumuyla, içindeki hazinelerin ve arşivlerin zenginliğiyle eski imparatorluğumuzun evi ve en büyük sarayıdır.

Topkapı, Osmanlılar için hem bir yönetim yerleşkesi hem de padişah evidir. Bu yönüyle bir padişah için Topkapı hem bir ikametgâh hem de bir görev yeridir.

Saray’da Bizans İzleri

Sarayın bulunduğu bölge eski Bizans’ın da yönetim merkezi olup Topkapı, eski Bizans Sarayı’nın üzerine yapılmıştır. Bizans Sarayı’ndan kalan taşların ve sütunların sarayın yapımında kullanıldığı bilinir. Bugün Topkapı’da Bâbü’s saade’ye giden yol üzerinde Bizans Sarayı’ndan kalan su sarnıcı hâlâ mevcuttur ve koruma altındadır.

Sarayın mutfak bölümünde dev sütun başlıkları daha evvel Ayasofya’nın önünde bulunan Yustinianus anıtını taşıyan dikilitaşın sütun başlıklarıdır.

Lale Bahçesi’nde bulunan Vaftiz Havuzu da sarayın Bizans’tan kalan eserlerindendir. Bütün bunlar Osmanlılarda herhangi bir tarihî miras takıntısı olmadığının güzel misalleridir ki bu durum günümüz toplumunda görülen bazı aşırılıklara karşı mühim mesajlar içermektedir. Kendinden evvelki mirasa karşı duyulan bu saygı, büyük bir medeniyet ve insanlık mirasını sahiplenmenin de delilidir.

Bu ilginç saray, yeryüzünün en özgün hükümdar evidir. Kanaatimce gerek konumu gerek barındırdığı eserler bakımından dünyanın en güzel sarayıdır. Bu hâliyle Topkapı’nın, diğer saraylarla mukayesesi kabul edilemez.

Topkapı Sarayı, aynı zamanda imparatorluk bürokrasisini temsil eden anıtlardandır. Mütevazı ama çarpıcı ve her şeyden önce çok güzeldir. Dünyanın en güzel şehrinin en güzel köşesine inşa edilmiştir. Denizden bakıldığında ise muhteşemdir. Zaten amaç da, hem ihtişamı hem de tevazuu bir araya getirmektir.

Topkapı ve Ayasofya

Yüzyıllarca benzeri yapılamayan Ayasofya, kentin en önemli camiidir, fethin sembolüdür. O vakte kadar yeryüzünün en büyük, en parlak, en şöhretli mabedidir. Fatih, istese adını “Fethiye Camii” yapabilirdi; ancak insanlık mirasına duyulan Osmanlı saygısı gereği ne camiin adı ne de ana yapısı değiştirilmiştir.

Ayasofya günümüze kadar muhafaza edilmişse bunu Osmanlı tarafından bütün imparatorluğun hatta bütün İslâm âleminin protokolde birinci camii olmasına borçludur.

Hükümdarların çoğu, cuma namazlarını ve teravihleri bu camide kılarlardı. O dönemde inşa edilen bir sarayın buraya yakın olması gayet tabiidir. Ancak Osmanlıların Ayasofya’nın karşısına Sultanahmet Camii gibi bir zarafet abidesini diktiklerini de unutmamak gerekir.

Saray, dünyanın en güzel noktasında, bizim “Sarayburnu” dediğimiz uçta yer alır. Şehrin her tarafından görülür ve -bir zamanlar- şehrin her tarafına hâkim bir noktadadır. Günümüzde tarihî ve kültürel mirasımızdan bihaber şekilde ve bu mirası baltalarcasına inşa edilen çok katlı çirkin yapılar, şehrin pek çok yerinden sarayın görülmesine mâni olduğu gibi Topkapı Sarayı’ndan görülen manzarayı da gölgelemektedir. Mimar Sinan’ın Süleymaniye’yi inşa ettiği yer bir cami inşaatı için elverişsiz iken Mimar Sinan, Haliç’ten bakılınca muhteşem bir silüet meydana getirmek maksadıyla temelleri uzun bir süre bekletmiş ve Süleymaniye’yi şimdiki yerine yapmıştır. Günümüzde bu hassasiyet yok denecek seviyededir.

Sarayın İnşası

Saray, bir seferde yapılıp bitirilmiş değildir, zaman zaman yapılan ilavelerle oluşmuştur. Özellikle Kanuni Sultan Süleyman devrinde devletin genişlemesiyle birlikte saray hizmetlilerinin sayısının artması, yeni binaların yapılmasını zorunlu kılmıştır.

Sultan III. Murad ve Sultan IV. Mehmed dönemlerinde de Fatih’in yaptığı binalara yeni ilaveler yapılmıştır. Buna rağmen sarayda yapılan ilaveler âdeta birbirini tamamlayan bir görünüm arz eder. Genel olarak bakıldığı zaman Sultanahmet ve Ayasofya ile birlikte bir bütünlük teşkil eden sarayın, buradaki görünüme büyük bir zenginlik kattığı açıktır. Bunu bugün denizden çekilen resimlerde de görmek mümkündür.

Saraya yapılan son ilave Sultan Abdülmecid'in devrinde yapılan Mecidiye Köşkü'dür. Topkapı'ya yapılan bütün binalar günümüze ulaşamamıştır. Bir kısmı zamanla yıkıldığı gibi bazıları da yanmıştır.

Sarayın Konumu

Sarayın bulunduğu mekân, aynı zamanda Hipodrom'a ve At Meydanı'na da yakındır. Türk tarihinin bu en büyük sarayının İstanbul'da, şehrin en gözde mekânında kurulmuş olması büyük sultan Fatih'in basiretinin de ispatıdır.

Genellikle yöneticilerin konakları da burada yer alır. Mesela unutulmaz vezir-i âzamlardan Sokullu'nun konağı, şimdiki Sultanahmet Camii'nin bulunduğu mevkidedir. Karşısında Sadrazam Maktul (veya Makbul) İbrahim Paşa'nın sarayı yer alır ki günümüzde Türk-İslâm Eserleri Müzesi'dir.

1890'lı yıllarda Galata Kulesi'nden Sarayburnu'nun görünüşü

Önemle belirtilmesi gereken bir özellik, bütün geleneksel kentlerdeki gibi İstanbul'da da 19. yüzyıla kadar yönetim merkezinde kurumlaşan devlet ofislerinin yer aldığı sabit binaların olmamasıdır. Bu bölgede, saray ve sadrazamlık (Bâb-ı Âli) ve Bâb-ı Meşihat (Süleymaniye) dışında 19. yüzyıla kadar göze çarpan bir devlet ofisi yoktur. Bizzat şehrin belediye başkanı ve en yüksek yargı görevlerini yerine getiren İstanbul kadısı bile özel konutu nerede ise orayı makam odası ve mahkeme olarak kullanırdı. Kasımpaşa'daki Kaptanpaşa ofisi, Süleymaniye'deki Ağakapısı ve Bâb-ı Meşihat (şeyhülislâmlık) olan bina bunun istisnasıdır. Kaptanpaşa, donanmanın semtinde, yeniçeri ağası ise güvenlik görevi dolayısıyla şehir merkezinde bulunur.

İhtişam ve Tevazu

Biz Osmanlı için "imparatorluk" diyebiliriz, ama "devlet" demeyi tercih ederiz. Çünkü devlet sözünde bir mistisizm vardır. Buna bağlı olarak da böyle bir devletin yönetim merkezi anlayışında din faktörünün inkâr

edilemez bir etkisi olduğundan bahsedilebilir. Topkapı Sarayı, bu yönüyle Osmanlıda ihtişamla tevazuu, din anlayışı ile dünya anlayışını bir arada gösteren önemli bir misaldir.

Müslüman bir hükümdar ve halife olarak padişah, bütün dünya Müslümanlarının lideridir ve bunun gösterilmesi gerekir. Bu bakımdan saray, aynı zamanda Müslümanların halifesinin makamıdır.

Saray, sadece Müslümanlar için değil Hıristiyanlar için de mühim eserlere ev sahipliği yapar. Bazı peygamberlere ait kutsal emanetler gibi. Nitekim Bizans'tan devralınan Vaftizci Yahya'nın kemikleri de bu cümledendir.

Topkapı Sarayı, her gün ortalama on binden fazla ziyaretçiyi ağırlamakta ve her geçen gün ziyaretçi sayısı artmaktadır. Tarihe olan ilgi zaviyesinden bu durum sevindirici olmakla birlikte, sarayın yıpranmaması ve gelecek nesillere ulaştırılması için ilerleyen zamanda bir sınırlama getirilmesi gerekmektedir.

Sarayın arazisi içinde bulunan karakolhane

Sarayın has bahçesi Gülhane

SARAYIN PLANI

Yüzyıllarca gelişen ve büyüyen Topkapı Sarayı'nın planının belirlenmesinde Osmanlı Devleti felsefesi ile tebaa ilişkilerinin büyük rolü olmuştur. Fatih'in babası Sultan II. Murad'ın Tunca Nehri kenarında yaptırdığı ve günümüzde sadece az bir kalıntısı kalan Edirne Sarayı'nın ihtişamlı olduğu ve Topkapı'nın ilk inşa edildiği dönemde bu sarayın planından etkilenildiği bilinir. Sarayın planı; çeşitli avlular ve bahçeler arasında devlet işlerine ayrılmış daireler, hükümdarın ikametgâhı olacak bina ve köşkler ile sarayda yaşayan görevlilere mahsus binalardan müteşekkildir. Yapılar, geniş bir alana serpiştirilmiş şekildedir.

Fatih devrinden, terk edilmeye başlandığı 18. yüzyıl sonuna kadar, inşa edilen bölümleri içinde sarayın genel planına aykırı bölümler olduğu gibi, Matbah-ı amire (Mutfaklar) gibi zarif mütevazı kısımlar, bir evrensel imparatorluğun yükseldiği Kubbealtı; IV. Murad'ın trajik, dağdağalı ama zarif iç dünyasını aksettiren Revan ve Bağdat Köşkleri, çinileriyle ebedileşen Veliaht Dairesi, tarihimizin en ilginç olaylarının geçtiği Harem'deki Altınyol gibi enfes bölümleri de vardır. Saray, kendine özgü planı ile bugün Doğu ve Batı'daki saraylardan farklılık arz eder.

Topkapı Sarayı'nın etrafı karadan "Sur-ı Sultani" dediğimiz duvarlarla, deniz tarafından ise Bizans surlarıyla çevrelenmiştir. Bu geniş saha, yaklaşık 700 bin metre karedir. Topkapı'nın birinci avlusuna "Bâb-ı Hümâyûn / Emperyal Kapı" denen kapıdan girilir. Lale Devri'nin sembol eserlerinden III. Ahmed Çeşmesi'nin yanı başında bulunan bu kapı, diğer kapılara nazaran biraz daha sadedir.

Bâbü's selam (gişelerin bulunduğu kapı), devletin yönetildiği bölüme açılır. Buradan içeriye atla sadece padişah geçebilir. Üçüncü kapı olan; Bâbü's saade'den de saray kısmına geçilir. Harem burada bulunur. Topkapı'nın Harem'i padişahın evidir. Harem sadece harem değildir, o da bu dünyanın bir parçasıdır; her şeyden evvel bir okuldur.

Topkapı’nın 19. asra ait ilk evi Sultan Abdülmecid tarafından yaptırılan Mecidiye Kasrı’dır. Deryayı seyretmeye doyamayan padişahın zarif bir eseridir. Böyle bir seyir mekân da Sultan Selim Camii yanındaki meşrutadır ve padişah türbesini de burada vasiyet etmiştir.

Sarayın Kapladığı Alan

Sarayın kapladığı alan yaklaşık 700.000 metrekaredir. Bu alanın yine yaklaşık 80.000 metrekaresini binalar kaplamaktadır. Geri kalan mühim kısım ise hasbahçelere ayrılmıştır. Osmanlı zevkinin ve inceliğinin birer timsali olan, çiçeklerle ve özellikle de lalelerle donatılan bu bahçeler üç kıtada yayılan bir dünya imparatorluğunu türlü gaileler içinde yöneten Osmanlı padişahlarının zihnen dinlenmelerini ve kendilerini yenilemelerini sağlamıştır. Bugün de sarayın bahçesi sünbüllerden zanbaklara; güllerden menekşelere aynı güzellikleri taşımaya devam etmektedir.

Üzerinde durulacak bir konu da Topkapı Sarayı’nın zenginliğinden ve ihtişamından çok kendine has karakteri, çizgileri ve ananeleridir. Zaten Topkapı Sarayı, Osmanlı tarihini bir anane, bir baba ocağı gibi kaplamıştır. Padişahlar burada oturmasalar da ölüm hâlinde naaş burada tekfin edilir ve şehzadelerin sünnetleri burada yapılırdı. Topkapı Sarayı somutlaşmış bir anane bütünüdür ve buradaki hayat bilmemiz gereken bir tarih çizgisidir. Ayrıca Osmanlı devlet anlayışı bu sarayın her bölümünde ve her köşesinde göze çarpmaktadır.

Topkapı Sarayı her şeye rağmen Osmanlı medeniyetini bütün görkem ve ihtişamıyla bize anlatır.

Saint İrene Kilisesi’nin müze olarak kullanıldığı dönemde sergilenen Osmanlı ateşli silahları

SARAYIN EV SAHİBİ OLARAK PADİŞAH

Osmanlı padişahı “Sultan” unvanıyla bilinir. Bu, Selçukîlerin Bağdat’ı fethinden ve hilâfetin Abbasioğullarında bırakılıp kendilerinin âdeta dünyevi bir imparator olmaları karşılığında kullandıkları bir terimdir. Osmanlı sultanı, tıpkı Rus çarı ve Alman-Avusturya kayseri gibi bu hususi unvanla anılır. “Sultan” dendiği zaman Türk imparatorluğunun başındaki insan anlaşılır. 19. yüzyılın ortasına kadar Türk sultanları, yani imparatorluğun başındaki hanedan burada kalmıştır. Osmanlı saltanatında unvanlar, silsile hâlinde babadan oğula geçer; yani padişah oğulları “şehzade”, kızları “sultan”dır. Buna “princesse imperiale” diyebiliriz.

Şehzadelerin çocukları yine şehzade, kızları yine sultandır. Fakat sultanların, prenseslerin çocukları hanedan üyesi sayılmazlar. Hanedanla akrabalığı olan kimselerdir; ama silsile itibariyle hanedandan düşerler. Osmanlı hanedan üyeleri ticaret yapamaz, başka meslekler icra edemez, sadece askerlik yapabilirler. Bu, monarşinin sonuna kadar böyle kalmıştır.

Başlangıçtaki ilk iki asırda Osmanlı şehzadeleri İstanbul’a yakın sancaklara vali olarak gönderilirler. Onlardan birisi padişah öldüğü an, devlet erkânı hangisinde ittifak etmiş ise taht için çağrılır. Bu sancak şehzadelerinden devlet merkezindeki vezirlerle en iyi ilişkileri olan, seferlerde yararlığı görülen, kendini ispat eden ve yönetimde göz dolduranları galiba merkezdeki devlet adamları, padişahın ölümünde hemen çağırmaktadırlar. Bazı hâlde arada çatışma da olmuştur. II. Bayezid ve Cem Sultan vakası gibi… Fakat genelde bu, tatlıya bağlanır. Hiç şüphesiz ki veraset sistemi iyi oturmadığı için III. Murad ve III. Mehmed dönemlerinde olduğu gibi şehzade katilleri görülmektedir, ama bu bir kural değildir ve Osmanlı tarihinin tamamına teşmil edilemez. Kardeş katli hâdisesi, Osmanlı tarihinin bir dönemini kapsar. I. Ahmed’den itibaren şehzadeler bu yüzden sancaklara gönderilmiyor ve sarayda büyüyorlar. 19. yüzyılda ancak toplumla temasa geçiyorlar. Ancak II. Meşrutiyet zamanında iyi okullarda -

Galatasaray gibi - askerî okullarda ve hatta Berlin ve Viyana'da askerî mekteplerde subay olarak yetişenleri var ve hepsi iyi askerdirler.

Cihanı Titreten Padişahlar

Osmanlı padişahları mareşaldir. Hatta sancak şehzadeliklerinde bulunmayan ve sarayda çok küçük yaştan padişah olarak yetiştiği hâlde önemli bir mareşal olan Sultan IV. Murad'ı zikretmeliyiz. Yirmi sekiz yaşında vefat ettiği hâlde önemli fetihler yapmıştır. Aynı zamanda da sanatkâr bir kişiliği vardır. Sporcudur. Hekimbaşı Odası'nın alt tarafında bulunan mermer tahtının kitabesinde bu sporcu padişahın mahareti anlatılmaktadır.

Osmanlı padişahlarının ve şehzadelerinin her birinin bir görevi vardır, bir zanaatı vardır. Sultan Süleyman kuyumcudur, III. Ahmed çok önemli bir hattattır. Sarayımızın pek çok köşesini onun hat levhaları süslemektedir. II. Abdülhamid önemli bir marangozdur. Şehzadeler içinde müzisyenler vardır. III. Selim önemli bir müzisyendir. Bu sanatlara dikkat ederler, hatta saltanat kaldırıldıktan sonra bile dışarıda bu öğrendikleri zanaatlarla yaşayıp geçinenler vardır.

Padişahların bazıları isyanla tahttan indirilmiştir. Fakat hiçbir zaman Osmanlı hanedanının hâkimiyeti değişmemiştir. Osmanlı sultanına tâbi, mümtaz, özerk hükümdarlar vardır. Macaristan, Erdel; bugünkü Romanya'yı oluşturan Eflak ve Boğdan; Kırım Hanlığı gibi yerlerdir bunlar. Buraları yerli hanedanlar yönetir ama Osmanlı tahtına bağlıdırlar. Belirli vergileri verirler. Asker yardımı yaparlar. Dış politikada Osmanlı devletinin Bâbıâli'nin yolunu takip etmek durumundadırlar. Osmanlı padişahlarının, bütün İslâm hükümdarları gibi hâkim biri olarak “halife” unvanı vardır. Bu hep vardı, fakat Yavuz Sultan Selim Mısır'ı, Hicaz'ı aldıktan sonra bunun üzerinde çok durulmuştur. Esas olan Hicaz topraklarının yönetiminde Hadim-ül Haremeyn (yani Custodia) olmaktır. Bu unvan ve bu sıfata Osmanlı hükümeti son derece dikkat etmiş ve I. Cihan Harbi'nin sonuna kadar bütün dünya Müslümanlarının hac farizasını yerine getirmesi çok önemli bulunmuştur. Şam Beylerbeyliği'nin yani burayı yöneten valinin unvanı Emir-ül Hac'dır. Büyük hâdiseler, kırgınlıklar, katliam, kavgalar olmadan hac görevini Osmanlı saltanatı son güne kadar gayet iyi idare etmiştir.

Hilafet unvanı 1922'de Büyük Millet Meclisi kararıyla hanedanın veliahdı olan Abdülmecid Efendi'ye bırakılmış, 1924'te de kaldırılmıştır.

Osmanlı Sarayı'nda en önemli görev Divan-ı Hümâyûn toplantılarından sonra Arz Odası'nda padişahla başvezir ve vezirler arasındaki mütalaa ve karar süreciydi. Sarayı yöneten amirler ise denebilir ki Hasodabaşı, Silahdar ağa, Darü's saade ağası, Bâbü's saade ağası gibi memurlardı. Saraydaki bütün sanatçıların başı -ki bunların sayısı birkaç bini bulmaktadır- hazinedar ağadır. Yine bu sarayın dışında devşirmelerin yetiştirilmesi ile ilgili olarak Enderun'u yöneten kişi de Hasodabaşı'dır.

Topkapı Sarayı'nın ilk banisi Fatih Sultan Mehmed Han

Osmanlı saltanatı 19. yüzyılda bugünkü Dolmabahçe ve Yıldız Sarayları'nda devam eder. En son hükümdar da mütareke sırasında Dolmabahçe'den tekrar Yıldız'a dönmüştür. Ondan sonra bu altı asırlık sülale bitmiştir. 1924 Mart'ında bütün Osmanlı hanedan üyeleri Türkiye topraklarını terk ettiler ve 1952'de kadın üyelere af çıktı, 1974'te de bütün erkek üyelere bir af çıkartıldı.

Hiç şüphesiz ki; cihan tarihini etkileyen şahsiyetler Osmanlı padişahları içinde bilhassa Fatih Sultan Mehmed Han ve Kanuni Sultan Süleyman Han'dır. Bunlardan biri "Fatih" unvanını taşır, öbürüne de biz "Kanuni" kanun yapan deriz ama bütün Avrupalılar "Muhteşem" unvanını verirler ki gerçekten muhteşemdir. Aşağı yukarı ta Osman Gazi'den beri dokuz tane büyük mareşal çıkmıştır bu hanedanın içinden ama dünya tarihi en çok bu ikisini tanır ve ikisi üzerinde durur. Üstlerine yazılan kitap ve araştırmalar henüz bitmemiştir.

Osmanlı padişahları tahttan indirilirler ve Harem'de "şimşirlik" denilen bir bölümde ölene kadar barınırlardı. 19. yüzyılda Sultan V. Murad tahttan indirilmiş ve Çırağan'da ölümüne kadar kalmıştır. Sultan II. Abdülhamid de önce Selanik'e sürgün edilmiş, Balkan Savaşı'ndan sonra Beylerbeyi Sarayı'na nakledilmiştir. Sultan Abdülaziz'in ise intihar ettiği söylenir. Ancak katledildiği anlaşılmıştır. Sultan II. Osman maalesef bir yeniçeri isyanıyla tahttan indirildikten sonra feci şekilde katledilmiştir. Bu olay hanedan üyelerinin zihninde çok derin yaralar açmıştır. Sultan İbrahim tahttan indirilmiş ve katledilmiştir. Sultan IV. Mehmed ve Sultan II. Mustafa tahttan indirilmiştir. Bundan sonra tahttan indirme hâdisesi Sultan III. Selim için geçerlidir. Şimşirlikte hapsedilmişti. Kendisini kurtarmak için gelen Alemdar Mustafa Paşa saraya girince mevcut padişah, -yeğeni IV. Mustafa- Sultan III. Selim'i katlettirdi ardından ona da aynı siyaset tatbik edildi. Hâl edilen diğerleri muhafaza altında tutulmuşlardır. Bundan da anlaşıldığına göre Topkapı Sarayı padişahların ikametgâhları olmasına rağmen maalesef bazı acı hâdiselere de sahne olmuştur.

Tevazu

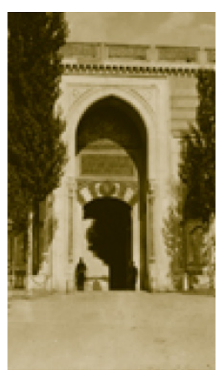
Osmanlı İmparatorluğu'nun sarayları ve şaşaası üzerine çok söz söylenir. Geçmişi karalamak isteyenlerin saray müsrifliği ve harem masallarını dillendirmeleri abartılmış yaklaşımlardır. Okul kitaplarında "Maliyenin iflası ve saraylar" gibi anlatımlar ne kadar geçerlidir. Yurttaşlarımız, son on yılda Avrupa'nın ve Rusya'nın başkentlerini gezmeye başladıktan ve buradaki saray ve kasırları gördükten sonra mukayeseyi daha iyi yapmaktadır; 19. yüzyılın Osmanlı devlet tüketimi diğer büyük devletlerle mukayese edilemeyecek ölçüde mütevazıdır. Topkapı Sarayı, Fransızların, Rusların devasa saraylarına nazaran çok çok küçük kalır. Ancak sarayımız hoş bahçeleri, enfes mimarisi ve etkileyici konumu ile güzeldir ve sarayımızda kimilerinin sandığı gibi abartılı lüks bir hayat ve israf söz konusu değildir.

Osmanlı cemiyetinde ne vezirlerin ne de diğer yöneticilerin hususî konakları pek parlaktır. Hatta Müslüman olsun Hıristiyan olsun, ruhanî reisler için de aynı durum söz konusudur. Hiçbir zaman Rum ve Ermeni patriklerinin Vatikan'daki papa gibi muhteşem yazlık veya kışlık saraylarının bulunması mümkün değildir. Vezirlerin aynı şekilde zengin bir konağa, saraya sahip olmadığı görülür. Hatta padişah için de bu böyledir.

Bütün asırları, bütün mekânları büyüleyen Süleymaniye gibi bir eseri yaptıran Kanunî Sultan Süleyman, Topkapı Sarayı'ndan çıkmayı düşünmemiştir. Yani ünlü Mimar Sinan'a büyük, süslü bir saray yaptırmak söz konusu olmamıştır.

O koca imparatorluğun müreffeh başvezirleri Damat Rüstem Paşa ve onun haleflerinden uzun süre vezir-i âzamlık yapan Damat (veya Şehit) Sokullu Mehmed Paşa veya onun haleflerinden Damat Siyavuş Paşa'nın da ünlü bir sarayı veya konağı yoktur. Zaten olamaz; çünkü damatlar âdet üzere padişahın kızı veya kız kardeşinin, eşlerinin, sultanların sarayına, konağına yerleşirlerdi. Ne var ki; onlardan da pek bir kalıntı yoktur. Ünlü Esma Sultan'ın Boğaz'daki sarayının sadece ismi kalmıştır.

Başkentteki, bilhassa 19. yüzyıldaki sefaret sarayları âdeta bizim ve devleti yönetenlerin mütevazı konaklarıyla alay eder konumdadır: Tepebaşı'ndaki ünlü Britanya sefareti, Fransa Sarayı dediğimiz Fransa Büyükelçiliği... 16. yüzyıldan beri yerinde bulunan ünlü Venedik Sarayı, yani Venedik elçiliğinin bulunduğu yer ki sonradan Avusturya-Macaristan Büyükelçiliği oldu ve İtalya ile münasebetimizin henüz kurulduğu zamanlarda İtalya'nın büyük bir devlet olarak 20. yüzyıl başında yaptırdığı fakat kullanmadığı Maçka'daki ünlü İtalyan Büyükelçilik binası yani Maçka Kız Sanat Okulu... Bu binalara baktığımız zaman, bunlarla boy ölçüşecek ne bir vezir konağımız ne bir sadrazam ikametgâhımız vardır. Müthiş bir tevazu göze çarpmaktadır. Bu tevazuun bir ahlakî anlayış yanı olduğu gibi malî imkânsızlığı da tartışılabilir.

Bâb-ı Hümâyûn ve nöbet tutan askerler. (Yaklaşık 1895) Günümüzde kapının üst tarafında korkuluk bulunmamaktadır.

SARAYIN BÖLÜMLERİ
BÂB-I HÜMÂYÛN VE BİRİNCİ AVLU

Topkapı Sarayı temelde Bîrun, Enderun ve Harem olmak üzere üç teşkilattan müteşekkildir. Sarayın oturum planı, saray merasimleri, saray mekânları bu teşkilata göre düzenlenmiştir. Topkapı Sarayı; Bâb-ı Hümâyûn, Bâbü's selam ve Bâbü's saade adlı üç ana kapı, dört avlu, Harem, Hasbahçe (Gülhâne) ve bahçelerden oluşur. Üç tarafı denizle çevrili olan sarayı 1400 metre uzunluğunda "Sur-ı Sultani" denilen yüksek ihata duvarları çevreler.

Bâb-ı Hümâyûn

Fatih devrinde yapılan bu kapının üzerinde Ali b. Müridi's Sûfi tarafından yazılan kitabede "Bu mübarek kale, Allah'ın desteği ve rızası üzerine, güvenliği sağlamak maksadıyla, Sultan Mehmed Han'ın oğlu Sultan Murad'ın oğlu, karaların padişahı ve denizlerin hakanı, insanların ve cinlerin üzerinde Allah'ın gölgesi, Doğu'da ve Batı'da Allah'ın yardımcısı, su ve toprağın kahramanı, Konstantiniyye'nin fatihi ve fethin babası olan Sultan Mehmed Han'ın -Allah Teâla onun hükümdarlığını ebedi kılsın ve mekânını kutup yıldızlarından yüksek eylesin- emriyle, (Hicri) 883 yılının mübarek ramazan ayında (Kasım 1478) imar ve inşa edildi." ifadesi yer alır.

Bâb-ı Hümâyûn üzerinde müsenna (karşılıklı) yazı ile Hicr Sûresi'nin 45–48. ayetleri yazılıdır. Hat sanatı ve saltanat kavramı bakımından son derece anlamlıdır. Kapının diğer yüzünde Abdülaziz'in tuğrasının üzerinde Saff Sûresi'nin 13. ayeti "Nasrun minallahi ve fethün kârîb ve beşşiril mü'minin [Ya Muhammed]" (Allah'tan bir yardım ve yakında gerçekleşecek bir zafer! Mü'minlere bunları müjdele. [Ya Muhammed]) ifadesi yazılıdır. Bu ifade, aynı zamanda mehter takımının hücumdan evvel okuduğu ayettir.

Osmanlı döneminde hemen hemen her yapının üzerinde bu şekilde bir kitabe bulunurken günümüzde bu gelenek neredeyse terk edilmiştir.

Sarayın müze olarak kullanıldığı dönemlerde bu kapıdan turist otobüslerinin dahi geçtiği ve kapıyı ne kadar yıprattıkları malûmdur. Bu uygulamaya 2006’da son verilmiştir. Saraya girecek olan diğer Osmanlı tebaası bugün Gülhâne Parkı’ndan saraya girilen Soğukçeşme Kapısı’ndan (Bâb-ı Sultani) girebilirdi. Bâb-ı Hümâyûn saraya at ile girilebilen tek kapıdır. Bâbü’s selam’dan ise sadece padişah atla girebilirdi.

Bâb-ı Hümâyûn, padişahların Ayasofya’da namaz kıldıkları bölüm olan Hünkâr Mahfili’nin girişinin tam karşısındadır. Padişahlar cuma, teravih ve bayram namazlarını Ayasofya’da kılacakları vakit bu kapıyı kullanırlardı, diğer vakit namazlarını ise saraydaki camilerde kılarlardı.

Çeşitli dönemlerde tadilat gören kapının üzerinde eski gravürlerde bir köşk bulunduğu görülmektedir. Bu köşk bir yangında kül olmuş ve günümüze ulaşamamıştır.

Birinci Avlu‘da bir zamanlar silah müzesi olarak kullanılan Saint İrene Kilisesi

Birinci Avlu (Alay Meydanı)

Birinci Avlu’ya Bâb-ı Hümâyûn adı verilen ve daimi surette nöbet tutulan abidevi kapıdan girilir. Bu kapıdan itibaren saray alanı başlar. Bununla beraber bu kapıdan girmek o kadar zor değildir. Sarayda işleri olanlar, ziyaret edeceği yakınları bulunanlar, buraya bir iki soruşturma ve ısmarlamayla gayet rahat girerler, içeride çalışan yakınlarıyla görüşürler veya sarayın ilgili bürolarıyla olan işlerini görmek için toplaşırlardı. Ayrıca ilk avluda bulunan ve bugün artık kaybolan Deavi Köşkü -ki halkın arzuhâllerinin verildiği yerdi- bu gibi ziyaret ve müracaatların kolaylaştırılması için bir sebepti.

Deavi Köşkü’nde ilgili personel, Kubbealtı vüzerasından birinin gözetimi altında çalışırdı. Buradan alınan dilekçeler tarihçiler için çok önemli bir kaynaktır. Maalesef bunların çoğu elimizde mevcut değildir. Bâb-ı

Hümâyûn’un girişinde, bu ilk avluda bugün Saint İrene Kilisesi, Darphâne denilen eski saray atölyeleri yer alıyor. Eski saray atölyeleri, Roma İmparatorluklarından beri devam edegelen bir ananeyi yansıtır. Buralarda sarayın marangozluk, kitap ciltleme, kitapların tezhibi, deri işleri gibi ince işçilikleri yanında; dış devletlere gönderilecek hediyeler de hazırlanırdı. Bu avludaki hünerveran atölyesi 19. yüzyılda saray terk edilince devletin sikkelerinin basıldığı darbhâneye çevrilmiştir ve şu anda da bu ismi taşıyan, sarayın kontrolü dışında olan bir bölgedir. Burada bazı devlet ofisleri yer almaktadır.

Birinci Avlu’nun (Alay Meydanı) bir asır evvelki görünüşü

Saint İrene Kilisesi ise önce sarayın silah deposuyken Fethi Ahmed Paşa zamanında bir arkeoloji müzesine, o müzenin 1894’te bugünkü binasına taşınmasının ardından da bir askerî müzeye çevrilmiştir. Bugün yıllık müzik festivallerinin yer aldığı önemli bir bina konumundadır.

Birinci avlunun en ilginç köşelerinden biri de Cellat Çeşmesi’dir. Bâbü’s selam’dan girmeden evvel sağ tarafta bu yapıyı görüyoruz. Edirne Sarayı’nda genellikle istida için ve idam edilenlerin teşhiri için bir yer bulunduğu hâlde burada o görülmez. Sarayın odunlukları da yine bu bölgede yer alırdı.

Bâbü’s selam (Yaklaşık 1900)

BÂBÜ'S SELAM VE İKİNCİ AVLU

Bâbü's selam âdeta devlete gösterilen saygının kapısıdır. "Ortakapı" da denilen bu iki kuleli kapı, Topkapı'nın sembolü olmuştur. İmparatorluğun ihtişamını gösteren bu kapı, ilk defa Fatih zamanında inşa edilmekle birlikte 16. ve 17. yüzyıllarda çeşitli tamiratlar görmüştür. Üzerindeki tamir kitabesi 1758'de kapıda tamirat yapıldığını göstermektedir. Kapının üst tarafında enfes bir hatla Kelime-i Tevhid (Lâ ilahe illallah Muhammedün Resulullah) yazılıdır. Bu kapı birinci avlu (Alay Meydanı) ile ikinci avluyu (Divan Meydanı) ayırır. Bugün müzelerin gişelerinin bulunduğu bu kapıdan girerken Sadrazam Paşa dâhil, kimse at üzerinde kalamaz. Bu kapıdan sadece padişah atıyla girebilirdi, saray kadınları ise saltanat arabaları ile geçerlerdi.

Kapının içe bakan kısmında "Cennâti Adnin müfetteheten lehümü'l-ebvâb / O güzel yer: Kapıları yalnız kendilerine açılmış olan Adn cennetleridir. (Sad Sûresi, 50)" ifadesi yazılıdır.

Kapının üzerindeki iki kule Kanuni devrine aittir. Bu kule müştemilatının içinde, yabancı elçiler saraya girmelerine müsaade edilinceye kadar misafir edildikleri kapıcıbaşı ağasının odası da bulunmaktadır. Bu yönüyle kulelerin alt tarafları bir çeşit bekleme salonu vazifesi görmüştür.

Bâbü's selam'dan içeri girenler bir tarih ile karşı karşıyadırlar. Burada herkes attan inerdi. 1739 senesinde Belgrat Barışı'ndan zaferle dönen İvaz Mehmed Paşa'nın I. Mahmud'un istisnaî atıfeti dolayısıyla atla girmesi dışında kimsenin bu kapıdan atla girdiği görülmez. İstisnası sadece padişahın kendisiydi. Bu kapı ile Topkapı Sarayı'nın devlet ofisleri başlar. Bütün divan toplantıları sabah namazından hemen sonra olduğu için Ayasofya'da namaz kılan devletliler bu kapıdan içeri girerler. Yerleştikleri zaman Divan-ı Hümâyûn'da mevsimine göre şerbet veya sıcak bir içecekle kendileri buyur edilir. Divan-ı Hümâyûn'un yani Kasr-ı Adalet denen yerin yanında da ilgili ofisler bulunur. Bu ön planda nişancının ve sadaretten

padişaha takdim edilecek arz tezkirelerinin yazıldığı yerdir ve bir yerde de bir Hazine-i evrak'tır. Bu evrak kısmen Başbakanlık ofisinde kısmen de sarayda Matbah-ı amire'nin yanındaki imparatorluk arşivlerinde bulunuyor.

İkinci Avlu (Divan Meydanı)

Osmanlı İmparatorluğu'nun kamusal hayatının zirvesiyle karşılaşırız. Kamusal görkeminin bütünüyle gözümüze, yüzümüze çarptığı bir yerdir. Bu avlunun sağ tarafında imparatorluk mutfakları diyeceğimiz Matbah-ı amire bulunurdu. Matbah-ı amire'de günde elli ila altmış çeşit yemek çıkardı. Bu elli ila altmış çeşit yemeğin her birinin padişah tarafından yenildiğini düşünmemeliyiz. Saray halkının, bilhassa Harem ve Enderunluların da bu muhteşem mutfağı tattığı ve öğrendikleri açıktır.

Bugün burada on iki bini geçen çini porseleni kısmen teşhir edilebilmektedir. Henüz restore edilen Helvahâne ise saraydaki tatlıların değil aynı zamanda da birtakım ilaçların, şifalı macunların hazırlandığı yerdir. Burada bilhassa bakır sini, kazan, cezve gibi eşyaların zengin bir koleksiyonu bulunmaktadır.

Matbah-ı amire'nin bir köşesindeki Aşçılar Mescidi ise ahşap güzel bir yapıdır ve onun devamında da arızi olarak 1920'lerden itibaren sarayın arşivleri yer almaktadır. Hiç şüphesiz ki Topkapı'nın saray arşivleri çok zengin sayıda gönderilen nâme kopyaları ve yabancı devletlerden gelen muhtelif dillerde mektuplar, bunların dışında saray ile ilgili olan akla hayale gelmeyecek koleksiyonların bulunduğu bir arşivdir. Mesela burada çok sayıda kadı hücceti, sicillerden hükümler de bulunabilir.

Sarayın bu bölümünde çok büyük hacimde sayısız diyebileceğimiz sütun ve sütun başlıkları bulunur. Bunları bilhassa Fatih Sultan Mehmed Han'ın İstanbul'un muhtelif noktalarından toplatarak buraya getirttiği ve burada muhafaza ettirdiği anlaşılıyor. Muhtemelen ilerideki tamirat ve yapım işlerinde kullanılacaklardır.

Girişte sol tarafımızda, İlban Öz tarafından yapılan Topkapı Sarayı'nın teferruatlı ahşap bir minyatürü bulunur. Kıymetli bir eserdir ve sarayı anlamak bakımından gereklidir. Yine aslında Topkapı Sarayı'nda bulunmaması gereken 19. yüzyıla ait birtakım saltanat arabaları da burada sergilenmektedir.

Bâbü’s selam’dan girdiğimiz avluda, bizim sarayın altına tekabül eden -çünkü Topkapı Sarayı’nın Sur-u Hümayûn’un altı eski klasik Bizantiyon’du ve Bizans İmparatorluğu dediğimiz dönemde bu bölgeden bilgi bile yoktu- bazı kalıntılar da göze çarpar. Mesela sarnıçlar. İstanbul, her zaman için su sıkıntısı çekilen bir şehirdi. Ab-u havasının güzelliği evet, ama biraz abartma da olmalıdır.

Adalet Kulesi

Hiç şüphesiz ki Divan-ı Hümâyûn muhteşem kulesiyle ortadadır. Bu kule önceleri ahşaptır. Bir yangından sonra tekrar restore edilir ve 19. yüzyılda da mimar aile Balyanlar bugünkü görünümünü verir. Kasr-ı Adl yahut Adalet Kulesi’nin alt katında Divan-ı Hümâyûn toplanır. Sadrazam, kubbe altı vezirleri, -şayet vezir ise- yeniçeri ağası, kaptan paşa ve nişancı… Nişancı, imparatorluğun kadastrosunu, tımar ve dirlik tevcihatını yapan biriydi. Çok önemli bir memuriyetti. Burada sadece ilmiyenin ve adliye işlerinin reisi olarak Anadolu ve Rumeli kazaskerleri bulunurdu. Müfti dediğimiz şeyhülislâm sonraları anılan ilmiye reisi hiçbir zaman divanın üyesi olmamıştır, Divan-ı Hümâyûn’a da katılmamıştır.

Divan-ı Hümâyûn toplantılarını dışarıdan dinlemek mümkündü. Akustik yapısı buna müsaitti. Burada bilhassa cuma günleri yapılan toplantı bir temyiz divanı havasındaydı. İmparatorluğun dört yanında adaleti tüketen ve şikâyeti olanlar buraya müracaat ederlerdi. Ayrıca İslâm dinine girenler burada belirli miktar akçeyle taltif edilirlerdi.

Bâbü’s selam’dan girdiğimizde gözümüze ilk çarpan bir namazgâhtır. Bu namazgâh bugün bir çiçek tarhı hâlindedir.

II. Abdülhamid Han, İmparatorluğun tarihini romantik bir biçimde yeniden yorumlamak ve benimsetmek isterdi. Onun zamanında Bursa’da Osman ve Orhan Gazi’lerin türbeleri yaptırıldı. Söğüt’te Ertuğrul Gazi türbesi yeniden yaptırıldı ve muayyen yerlerdeki kitabelerin başkente nakledildiği görüldü. Burada da yine Sohum Kalesi’ndeki I. Abdülhamid Han devrine ait bir kitabenin, yani oranın fütuhatını gösteren kitabenin Kafkas savaşlarından sonra buraya nakledildiği ve orta avluya dikildiği görülmektedir.

Bâbü’s selam’dan Harem’e de gidilmektedir. Divan-ı Hümâyûn ve Harem girişi arasında eski Divan-ı Hümâyûn’un ofisleri, kitabet merkezi yer almaktadır. Dış Hazine de buradadır ve bugün burada silahlar teşhir edilmektedir.

Topkapı Sarayı’nın batı cephesinde Beşir Ağa Camii yer almaktadır. Bugün bu bölüm Arkeoloji Müzesi’ne geçiş kapısını da ihtiva etmekte ve sarayın sergileri zaman zaman buradaki Has Ahur’da tertiplenmektedir.

Mehterhânenin kalıntıları buradadır. II. Mahmud mehter takımını lağvettikten ve bu müziğin yerine Avrupa marşlarını koyduktan sonra zamanla ananenin ihtiyacı hissedilmiş ve II. Meşrutiyet’te mehter takımı yeniden ihya edilmiş, eski marşlar tekrarlanmış, bazıları zamana göre yeniden bestelenmiştir. Demek ki anane pek kolay terk edilecek bir kurum değildir.

DİVAN MEYDANI’NDA YAPILAN MERASİMLER

Ulûfe Dağıtımı

Divan Meydanı’nda yapılan merasimlerin en meşhuru ulûfe dağıtımıdır. Her üç ayda bir yeniçeriler bu meydanı doldurur ve maaşları olan ulûfelerini alırlardı. O zaman buradaki çekilen gülbank, yeri göğü inletirdi ve o günlerde başkentteki yabancı elçilerin sarayda bulunmalarına dikkat edilir, davetlilere Osmanlının askerî gücü teşhir edilirdi. Askere çorba ikram edilir, çorba içilirse maaşlar yani ulûfe dağıtılmaya başlanır. İçilmezse isyan alâmetidir. Birinci ortanın bir numaralı neferi padişahın kendisidir. Çok ilginç bir ananedir, bütün ortaların ulûfeleri üç ayda bir bu şekilde dağıtılırdı. Kanuni Sultan Süleyman Han döneminde sefer zamanlarında askerlerin şevkini artırmak için pilav, yahni ve zerde ikram edilmesi geleneğinden ilhamla ulûfe dağıtımı sırasında çorba, pilav ve zerde ikram edilmeye başlanmıştır.

Merasimle Dış Hazine’den getirilen ulûfe keseleri askerlere paylaştırılmadan evvel güzel bir Osmanlı geleneği ile fakir halka dağıtılacak sadakalar ayrılır ve ondan sonra ulûfe dağıtımı başlardı.

Avluya bazen ayak direyen, padişahla görüşmek için gelen yeniçeriler de doluşurdu. Osmanlı tarihinin nahoş sayfalarıdır.

Elçi Kabulleri

Ulûfe dağıtımı dışında elçi kabulleri de bu meydanda yapılırdı. Avlunun sağ tarafına yeniçeriler, sol tarafına sipahiler mutantan bir düzenle dizilirler ve gösterişli duruşları ile gelen elçilik heyetini kendilerine hayran bırakırlardı. Revaklara halılar ve diğer değerli kumaşlar asılır, saraydaki aslanlar ve kaplanlar dolaştırılırdı. Yapılan uygulamalar bir güç gösterisiydi. Dosta güven veren, düşmanı ürküten bir devletin varlığı gösterilmeye çalışılırdı. Elçilerin getirdikleri hediyeler de Bâbü’s saade’nin sol yanında

teşhir edilirdi. Gelen heyeti Kubbealtı önünde sadrazam başkanlığındaki vezirler heyeti karşılardı. Padişahlar hiçbir zaman elçi karşılamak için dışarı çıkmazlardı. Padişahların her gelen elçiyi huzurlarına kabul etmek gibi bir zorunluluğu da yoktu. Padişah gelen elçiyi kabul edecekse elçi Arz Odası'na alınırdı. Görüşme Arz Odası'nda yapılırdı.

Kubbealtı'nda sadrazamın elçi ile yediği öğle yemeği
Jean Baptist Hilaire (Tableu Générale)

Baklava Alayı

Baklava Alayı, Topkapı'da ramazan hayatının güzel bir misalidir. Padişahın askerlerine ramazan ikramıdır.

Baklavalar, Matbah-ı amire'de hazırlanırdı. Yeniçeri, sipahi, topçu ve cebeci gibi kapıkulu askerinin her on neferine bir tepsi hesabıyla hazırlanan baklava sinileri futalarına (örtülere) sarılmış olarak Matbah-ı amire önüne dizilirdi. Bu sinilerin ilkini, Silahdar ağa ve maiyyeti, bir numaralı yeniçeri olan padişah adına teslim aldıktan sonra, diğer ortalardan gelen ikişer nefer birer siniyi herhangi bir kargaşaya mahal bırakmadan yüklenirdi. Her bölüğün usta, saka, mütevelli, odabaşı gibi amirleri önde, baklava sinileriyle yürüyenler arkada, açılan kapıdan dışarı çıkarlar, baklava alayı gulgule ve nümayiş ile Divanyolu'nda kendilerini seyretmek için karşılıklı sıralanmış halkın arasından alkış ile kışlalara yürürdü. Sini ve futalar ise ertesi gün Matbah-ı amire'ye iade edilirdi.

Son dönemlerinde bozulup kuru gürültü hâline gelen Baklava Alayı törenlerinde, sini ve futalar iade edilmez olmuş, buna gerekçe olarak da "Baklava o kadar lezzetliydi ki sini ve futaları da yedik." gibi laubalilikler

olmuştur. Baklava Alayı, nasıl son bulursa bulsun, hep o Osmanlı İstanbul'una has törenlerden biri olarak hatırlanacaktır.

Matbah-ı amire'de bir çini tabak

Divan toplantıları, Ayasofya'da üyelerin sabah namazını kılmalarından sonra başlar. Gravürde Bab-ı Hümâyûn üzerinde bulunup da günümüze ulaşamayan köşk de görülmektedir.

KUBBEALTI (DİVANHÂNE)

İkinci Avlu'nun kenarındaki Kubbealtı âdeta imparatorluğun cihanşümul karakterini temsil eder. Bir dönem dünyanın yönetildiği bu mütevazı mekân 16. yüzyılda Kanuni tarafından yaptırılmıştır. Üç kubbeden ibaret olan yapı, 1665 Saray Yangını neticesinde çok ciddi hasar görmüş; Sultan IV. Mehmed tarafından neredeyse yeniden yaptırılmıştır. Yapı daha sonraki dönemde de çeşitli tamirler görmüştür ve bu tamirlere dair kitabeler Kubbealtı'nın dış cephesinde bulunmaktadır.

Osmanlı Sarayı'nın 17. yüzyıldaki yangını çok önemlidir. Bu sebeple birçok ahşap yapılı yer mermere dönüştürülmüştür. Mesela birinci avluda hatta Enderun avlusundaki revaklarda bazı ahşap sütunlar vardı. Bunların yerini mermer almıştır. Haremin içinde de ahşapken bu yangın dolayısıyla taşa ve mermere dönüşen bölümler vardır. Topkapı Sarayı'nın geçirdiği en büyük mimari değişim de bu yangına dayanmaktadır.

Kubbealtı, geniş saçakları, zarif parmaklıkları ile Lale Devri'nden mimari izler taşır. Derin kubbesi ve geniş pencereleri ile sağlanan aydınlık ortamla divan üyelerine ferah bir çalışma ortamı sunar. Kubbe ve kemer süslemelerinde Kanuni devri klasik süsleme esasları görülür. Kubbe göbeği ise 17. yüzyılın klasik süslemelerini havidir.

Divit Odası, Kubbealtı'nın sadrazamlara mahsus kısımlarındandır. Divan'da görevli kâtiblerin başında reisülküttâb bulunur, ileride yetki ve görevleri aşırı derecede yükselecek olan reisülküttaba ait ikinci kubbe ile üçüncü kubbe arasında oluşturulmuş bölme vardır. Buraya "reisülküttab tahtası" adı verilir ki reisülküttaba bağlı divan kâtibleri burada oturmaktadır.

Üçüncü kubbenin altı ise Maliye Defterhânesi olup divanda tutulan defterdarlıkla ilgili kayıtların saklandığı bölümdü. Bu bölüm toplantı sonunda sadrazamda bulunan padişah mührüyle mühürlenirdi.

Kubbealtı'nın avluya bakan dış taraflarını geniş bir revak kuşatır. Yeşil porfir ve beyaz mermer on bir sütun üzerindeki kemerlere dayanan bu revak ahşap tavanlıdır ve enfes kalem işleri ile tezyin edilmiştir.

Divan Toplantıları

Divan-ı Hümâyûn, Osmanlılarda Orhan Bey zamanında teşekkül etmişti ve bütün devlet işlerinden de birinci derecede mesul kurumdu. Hükümdar nerede bulunursa divan orada kurulurdu.

Divan toplantılarına katılacak üyelerin Kubbealtı'nda oturacakları ve duracakları yerler teşrifat kaideleri gereği belirlidir. Sadrazam ve vezirler kapının karşısındaki sedire otururlardı. Kubbealtı vüzerası, devleti yöneten iç kabine mesabesindeki yüksek görevlilere denir. Cuma günleri burada temyiz görevleri yerine getirilirdi. Fatih'ten itibaren ise padişahlar divana riyaset görevini veziriazamlara bırakmışlardı. Sadrazam ve Kubbealtı vüzerasının oturduğu sedirin hemen üstünde padişahların divan toplantılarını takip ettikleri kafesli pencere Kasr-ı Adl bulunur. Kasr-ı Adl'e Adalet Kasrı'ndan girilir ve Harem'den ulaşılır.

Divan-ı Hümâyûn'un Özellikleri

Divan toplantıları Kasr-ı Adl'ın (Adalet Kasrı) altında Kubbealtı'nda yapılır. Divan-ı Hümâyûn tamamı ile Farsça bir tabirdir. Divan çok açık ki Sami asıllı bir deyim olup bir defteri ve dildeki dönüşümle bir büroyu ifade eder. Tercümesi imparatorluk kurulu diye de yapılabilir. Belirli işlere bakan bir meclis ve bakanlık demektir. Divan-ı Hümâyûn gerçek anlamda imparatorluğun yönetildiği bir kuruldur, bir bakanlar kurulu değildir. "Hümâyûn" İran'da emperyal anlamındadır. Hiçbir zaman Osmanlı kanunu onun yapısını ve görevini ayrıntılarıyla ve bükülmez bir şekilde tespit etmiş değildir; ama Osmanlı'da söze ve padişah fiiline dayanan anane o zamanki deyimle "ecdad ve eba-i izam" (yüce dedelerimiz ve babalarımız) zamanından beri uygulanagelmiştir. 16. yüzyılda haftada dört gün toplanan, 18. yüzyılda ise bir gün zor toplanan bir kurul hâline dönüşür. Güya tatil günü denen cumaları divanın en yoğun çalışma günüdür.

Divan-ı Hümâyûn'da savaşa ve barışa karar verilir. Tabii bu kararları tasdik edecek kişi padişahtır. Müftü de kararı berkitecek fetvayı verir.

Divanda dünyanın dört bir köşesini ve her şeyi ilgilendiren kararlar alınır. Divan-ı Hümâyûn 15. ve 16. Osmanlı asırları boyunca dünyanın yönetildiği

bir yerdir.

Padişahlar Neden Divan'a Başkanlık Etmezler

Divan-ı Hümâyûn, devletin başlangıcından beri Osmanlı hükümdarlarının başkanlığında toplanan bir kuruldur. Rivayete göre, II. Mehmed'in Bursa veya Edirne zamanında, dervişin biri divanın ortasına sızıp "Padişah kangınız?" diye sormuş. Artık imparatorluk çağında böyle ölçüsü kaçmış aşiret demokrasisine tahammül edilemezdi; idare ve devlet, yönetilenle çok fazla yüz göz olmaya başlamıştır. Bu yüzden Fatih Sultan Mehmed devrinden itibaren padişahlar Divan-ı Hümâyûn'a yani dünyayı yöneten bu kurula başkanlıktan çekilmişler, toplantı salonu üzerinde kafesle ayrılan bir hücrede oturarak müzakereleri takip etmeye başlamışlardır.

Pek nadiren sesle, daha çok kafese asayla vurarak toplantıyı dağıttıkları vâkidir. Devlet yönetim toplantılarının bir hücreden takip edilmesi sadece Osmanlı'ya has bir uygulama değildir. İspanya kralları, üniversal şurayı; Moskova çarları, Kremlin'deki Boyarlar Meclisi'ni izleyebilmektedir. Divan'da alınan kararlar Mühimme Defterlerine yazılır. Başbakanlık arşivimiz bu kayıtları yani "Mühimme Defteri" denen eserleri neşretmektedir. 16. yüzyılın bir dünya imparatorluğunun tarihini buradan izlemek mümkündür.

Divan Öncesi

Divan-ı Hümâyûn toplantıları bütün İslâm dünyası için bir numaralı camii olan Ayasofya'da üyelerin sabah namazını kılmalarından sonra başlar. Zaten Osmanlılarda mesai başlangıcı her zaman sabah namazı sonrasıdır. Bedestenler, çarşılar da bu düzene göre açılır. Üyeler Vezir Yolu'ndan çavuşbaşı ve kapucular kethüdası refakatinde Divanhâne'ye (Kubbealtı) doğru yürürlerdi. Bâbü's saade yakınlarına geldiklerinde ikinci vezir biraz daha ileri yürüyerek buradaki selam taşı önünde Bâbü's saade'yi selamlar ve dönüp kendisini bekleyen vezirlerin arasına katılırdı.

Önceden Kubbealtı'na girmiş olan kazaskerler, defterdarlar, reisülküttâb ve Divan-ı Hümâyûn kâtibleri, ikinci kubbe ile üçüncü kubbe arasındaki Reisülküttâb Tahtası önünde ayakta karşılıklı saflar hâlinde sıralanarak vezirleri beklerlerdi. Vezirler gelince selam vererek hep birden Divanhâne'ye girerler, herkes Osmanlı teşrifat kaideleri lüzumunca makamının bulunduğu yere geçerek sadrazamın gelmesini beklerdi.

Sadrazama divanın toplandığı haberi gelince sadrazam kethüdası ve maiyetiyle birlikte saraya gelirdi. Vezirler Divanhâne’de sadrazamın oturduğu sedirin sağ tarafına, kazaskerler ise sol tarafa sıralanır, kapının girişine doğru da defterdarlar otururdu. Nişancı, defterdarların karşısında yer alırdı. Görüşmelerin tutanaklarını tutan ve yazılacak belgeleri hazırlayan kâtibler kendilerine tahsis edilen Kubbealtı’nın bölmelerinde, alçak bir masanın etrafında yere otururlardı.

Divan Çavuşu

Müzakerelere başlanmadan evvel Ayasofya Camii’nden gelen imam veya müezzinler tarafından yüksek sesle Fetih Sûresi okunurdu. Çavuşbaşı ve tezkireciler Hazine ve Defterhâne’nin mühürlerini sökerek kullanılacak defterleri Divanhâne’ye getirirlerdi. Bu arada kendilerine yaz mevsiminde soğuk şerbet, kışın ise macun ikram edilirdi. Divanın başı vezir-i âzamdır; kendisini dört adet Kubbealtı veziri yani imparatorluk mareşalleri takip eder. Kubbealtı vezirlerinin sayısı ilerleyen dönemde farklılıklar göstermiştir. Yeniçeri ağası eğer vezir rütbesinde değilse divanda oturmazdı. Kaptanpaşa mutlaka bulunurdu. Asıl başköşede oturanlar Anadolu ve Rumeli kazaskerleriydi. Osmanlı yargı teşkilatı ve taşranın idaresi bu iki memura tâbi idi. Divanın bir üyesi defterdardı. Hiç şüphesiz bir diğer önemli üye nişancıydı. Askerî imparatorluğun tımar ve zeamet sistemi on binlerce tımarlı ve zaimin kayıt ve kaderi onun adaletli ve düzgün işlevlerine bakardı. Başyardımcısı reisülküttab ve ona bağlı divan tercümanları sefir süferanın görüşmeleri ve harici meseleler sorulduğunda arzda bulunmaları için divanda ayakta beklerlerdi.

Şeyhülislâm da divanın üyesi değildir. Yani başkent müftüsü, hiçbir zaman Divan-ı Hümâyûn'da bulunmamıştır. Müftünün kabineye dâhil olması Tanzimat'tan çok sonra gerçekleşmiş ve protokolde vezir-i âzamdan sonra şeyhülislâm gelmiştir. Ancak, klasik Osmanlı devirlerinde Divan-ı Hümâyûn'da şeyhülislâm bulunmamıştır.

Fenerli beyler imparatorluğun Hıristiyan memurlarıydı ve çok kimsenin zannettiği gibi mutlaka Helen asıllı değillerdi. İçlerinde mebzul Romen asıllılar, Bulgar, Hıristiyan Arnavut, İtalyan hatta 13. yüzyıldaki Haçlı istilasından kalan Latin kökenli aileler de vardı. Yunan ayaklanmasından sonra bu zümre tasfiye edildi. Yerlerini Ahmed Vefik Paşa'nın ailesi olan Bulgarzade Yahya gibi mühtedi Müslümanlar ve Sahak Ebro gibi Ermeniler aldı.

16. yüzyıl Osmanlı nişancıları, edip ve âlim kişilikleri ile dikkati çekmişlerdir. En büyüklerinden biri Koca Nişancı da denen Celalzade Mustafa idi. Celalzade Mustafa, edebî bir üslûba sahip tarih eseri "Tabakat-ül Memalik ve Deracat-ül Mesalik" ile tanınır. Onun kaleme aldığı nâme ve bazı fermanları okumak tarih öğrencilerine 16. yüzyıl dilinde ve edebiyatında ustalık kazandırır.

Divan-ı Hümâyûn Kararları

Muhteşem kubbenin gölgesinde sarayın orta avlusu, devletin ve milletin yaşadığı tarihin ihtişamını hâlâ aksettirmeye devam etmektedir. Üç ayda bir yeniçerilerin ulûfeleri dağıtıldığında Divan-ı Hümayun toplanır, orta avluda yeniçeri kalabalığının çektiği gülbank, yeri göğü inletirdi. Bu ortamda başkentteki sefirler de hazır bulunurdu. Bu üç aylık törenlere Galabe Divanı denir. Hiç şüphesiz ki, ne divanın ne padişahın otoritesinin kâle alındığı isyankâr, zoraki toplantılar da olurdu. Yeniçeriler orta avluyu doldurur, padişahı Ayak Divanı'na çağırırdı. Bunların çoğunun ne olduğunu, nasıl bittiğini biliyoruz; Hafız Paşa, Hezarpare (bin parça) Ahmed Paşa gibi bazı devlet adamlarının başı pahasına kalabalık dağıtılırdı.

Divandan çıkan kararların hukuken çok geçerli olduğu söylenemez; ama bu kararlar fiiliyatta geçerlidir. Çünkü vezir-i âzam mutlak bir vekildir. Onun başkanlığında toplanan bu kurulun toplanması da, müzakere usulleri de, dağılması da, toplantı günleri de uzun yüzyıllar içinde oluşmuş bir ananeyi aksettirir.

Kubbealtı'nda Fas elçisinin Divan-ı Hümayûn'a kabulü

Divan-ı Hümâyûn'un ikinci mercii, Bâbü's saade'nin hemen girişinden sonra yer alan Arz Odası'dır. Arz günlerinde Kubbealtı'ndaki toplantı bitince vezirler burada belirli zamanlarda padişaha lâyiha sunarlar ve sadrazam da telhis sunar. Padişah onaylarsa kararlar kesinleşir ve uygulamaya geçilir. Arzı müteakip sadrazam Kubbealtı'na gelir, burada kendisini beklemekte olanlar eteğini öperler, bunu müteakip defterler mühürlenerek geldikleri dairelere geri yollanır ve herkes dağılır.

Sarayın Suyunu Dağıtan Dolap Ocağı

Bâbü's selam'dan girince sağ tarafta şimdi saray atölyelerinin bulunduğu avluya açılan bir kapı vardır. Burada Dolap Ocağı bulunur. Bu mekânda saraya su sağlayan iki kuyu, merdivenli sarnıç ile büyük bir Dolap Ocağı vardır. Halkalı'dan gelen sular biri Fatih Sultan Mehmed Han diğeri Kanuni Sultan Süleyman Han tarafından yaptırılan bu kuyularda toplanır ve atların döndürdüğü dolaplar vasıtasıyla çekilen su, duvarlar üzerindeki haznelere çıkartılır; oradan da saraydaki çeşmelere, hamamlara, havuzlara dağıtılırdı. İlerleyen dönemde bu dolapların yerini makineler almıştır.

Namazgâh

Namazgâhlar sefer sırasında askerlerin namazlarını kılmaları için düşünülmüş umumiyetle açık mekânlardır. Bunlardan günümüze çok az bir

kısmı ulaşmıştır. Sarayda da saltanat arabalarının sergilendiği mekânın karşısında 80 cm. kadar yükseklikte kıble taşı bulunan bölüm Namazgâh'tır. Kıble taşının üzerinde "Küllemâ dehale aleyhâ Zekeriyya'l-Mihrâb" ayet-i kerîmesi yazılıdır. Kapı personeli kışlar dışında namazlarını burada cemaat ile kılarlardı.

Saray mutfaklarının önünde bulunan uzun revakın altında sergilenen kitabelerin, alınlık taşlarının pek çoğu günümüzde bulunmayan İstanbul Surları'na, Sur-ı Sultani'ye, saray arazisi içinde önceden bulunan ancak günümüze ulaşamamış köşklere ve diğer çeşitli yapılara ait kitabelerdir.

Topkapı Sarayı'nın su isale hatlarını gösteren kroki

SARAYIN MUTFAĞI-MATBAH-I AMİRE

Matbah-ı amire saray mutfaklarının bulunduğu kısımdır. Osmanlı Sarayı'nın mutfağı her yüzyılda Osmanlı zarafetinin ve zenginliğinin ifadesi olmuştur.

Topkapı Sarayı gibi içinde neredeyse bir ilçe nüfusu kadar insanın yaşadığı müessesenin gıda ihtiyaçları buradan karşılanırdı. Topkapı Sarayı'nda günde ortalama beş bin kişilik yemek yapılırdı. Ulûfe dağıtımında ve cülûs merasimlerinde bu sayı on beş bin kişiyi bulurdu. Pişirilen yemekler sadece saray halkına verilmez; dışarıdan Divan-ı Hümâyûn'a dilekçe vermeye gelenlere, davacılara veya şahitlere de din, dil farkına bakılmaksızın yemek ikram edilirdi. Ayrıca Matbah-ı amire, sarayın civarına da yemek dağıtılan, yemek çıkarılan bir yerdir. Gelen yemeğin önce aşçılar, sonra çaşnigir tarafından nasıl tadılacağı belirlenmiştir ve suikasta karşı bir tedbir olarak düşünülmüştür. Tabii, padişahın önüne gelen altmış çeşit yemeğin her birinin yendiğini sanmamak gerekir. Padişahın bazen baktığı, bazen sadece tattığı bu nefis yemeklerin herhâlde kendisinden sonra protokol icabı başkaları tarafından yendiği açıktır ki bu eski bir Şark ve Türk ananesidir. Kalabalık bir topluluğa yemek hazırlamak için çok büyük mutfaklara ihtiyaç duyulmuştur ki bizdeki Matbah-ı amire büyüklüğündeki bir mutfağın dünya saraylarında bir benzeri yoktur.

Matbah-ı amire önünde yer alan uzun revak üzerinde üç kapı vardır. Bu üç kapıdan ilki Kilar-ı amire'ye, ikincisi Has Mutfak'a ve üçüncüsü Helvahâne'ye açılır ve her kapı açıldığı mekânın ismini almıştır.

Matbah-ı amire kesme taşlarla döşeli yolu ile küçük bir Osmanlı sokağını andırmaktadır. Kilar-ı amire Kapısı'ndan girildiğinde Kilerler ve Yağhâne'ye ulaşılırdı. Burada gıda depoları bulunurdu. Bugün bu binalarda sarayın arşiv ve tekstil deposu bulunmaktadır. Saray kumaşlarının saklandığı bölümün gün ışığı almamasına, oda sıcaklığının ve neminin müsait sıcaklıkta tutulmasına ve tozlanmaya karşı tedbirler alınmıştır. Bu

depolarda padişahların, şehzadelerin, saray kadınlarının ve diğer görevlilerin kullandıkları giysiler, Kâbe örtüleri ve Haremeyn'den gelen perdeler gibi paha biçilmez değerde eserler muhafaza edilmektedir. Depolar ziyarete kapalıdır.

Kilar-ı amire'nin karşısında saray mutfağının iaşe işlerine bakan Vekilharç Dairesi vardı. Bu daire günümüzde tamir atölyeleri olarak kullanılmaktadır.

Yağhâne'nin yanında saray aşçılarının namazlarını eda edebilmeleri için ahşaptan yapılmış Aşçılar Mescidi vardı. Mescidin karşısında ise aşçılara ait koğuşlar bulunuyordu. Bu yapılar, günümüzde Topkapı Sarayı Müzesi'nin hizmet binaları olarak kullanılmaktadır.

Matbah-ı amire'nin ilk yapıları Fatih döneminde inşa edilmiştir. Bugün görülen mutfak yapılarının son kısmındaki iki kubbeli odası Fatih dönemine aittir. Sonraki dönemde büyütülen mutfaklarda, 1574'te büyük bir yangın çıkmış; ciddi bir bölümü yanan binaları Mimar Sinan yeniden yapmıştır.

Matbah-ı amire'de genel olarak saray halkına yemek verilirdi. Harem halkının yemekleri ise diğer yemeklerden farklıydı ve ayrı mutfakları vardı. Padişahın yemeği Matbah-ı amire'nin Has Mutfak bölümünde pişirilirdi.

Saray Tatlıları

Matbah-ı amire'nin son kısmı ise Helvahâne'dir. Burada Matbah Emini'ne bağlı bulunan Helvacılar bir bölük hâlinde görev yaparlardı. Vazifeleri sadece helva, hamur tatlıları ve şuruplar hazırlamaktı. Altı usta ile yüz kadar çıraktan meydana gelirlerdi. Kışları gül, misk, gelincik çiçeği, havlican ve dâr-ı fülfül gibi baharattan şeker kestirerek yaptıkları macunu Hünkâr, Divan-ı Hümâyûn üyeleri ve Enderun'un ileri gelenlerine sunarlardı. Hazırladıkları tatlılar arasında özellikle Saray lokması pek nefis ve meşhurdu. Osmanlılarda irmikten tahine, undan pekmeze kadar onlarca çeşit malzeme bu helvahânelerde kullanılırdı. Sarayda yapılan aşureler de çok meşhurdu. Muharrem ayında ballı aşure, şekerli aşure ve süzme miskli aşure pişirilirdi ki bunlardan süzme miskli aşure hünkâr ve Harem halkı için hususi yapılırdı.

Dört bölümden müteşekkil Helvahâne'nin giriş kapısı üzerinde Kelime-i Tevhid yazılıdır. Bu bölümde günümüzde Osmanlı döneminde yemek yapımında kullanılan mutfak eşyaları sergilenmektedir. Eşyaların

büyüklüğü; nasıl her gün sarayda binlerce kişiye iki öğün yemek hazırlandığını göstermektedir.

Sarayın müze olarak kullanıldığı ilk yıllarda sergilenen çini ve porselenler

Günümüzde İstanbul ve Yıldız porselenleri ile cam eserlerin sergilendiği mekân Reçelhâne'nin ön tarafı olup eskiden burada Şerbetçiler Mescidi bulunmaktaydı.

Helvahâne Kapısı'ndan sonra mutfak yapılarının karşısında aşçı koğuşları yer almaktaydı. Bu kısımlar sonraki dönemde yıktırılmış ve yerlerine şimdiki sergi binaları yaptırılmıştır.

Osmanlı mutfağında II. Bayezid'den sonra hususen porselen kullanılmaktadır. Aslında bu, Topkapı'daki zengin porselen-çini koleksiyonunun varlığını da izah eder. Mutfak, bugün eşine rastlanmadık bir çini-porselen zenginliğini barındırmaktadır. Kuşkusuz dünyanın sayılı porselen koleksiyonlarından biri Topkapı mutfaklarında sergilenmektedir.

Matbah-ı amire'deki aşçı ve yamakların Osmanlı tarihinde ilginç roller üstlendikleri de bilinir. Haçova Savaşı'nda düşman birliklerine saldıran aşçılar olduğu gibi Naima Tarihi'nde anlatılan bir hâdisede de Divan Meydanı'nda "Biz noksan mevacib (maaş) almayız." diyen yeniçerilerin ulûfe almayı reddetmesi ve Divan-ı Hümâyûn erkânını taşlamaya başlamaları üzerine Matbah-ı amire aşçılarının ellerinde kepçe, satır ve odunlarla yeniçerileri Divan Meydanı'ndan çıkarttıkları anlatılır. Bu hâdise esnasında Enderun ağaları ve baltacılar da aşçılara yardım etmişlerdir.

Topkapı'da Ramazan İftarları

Ramazanlarda Topkapı'da verilen iftarlar da çok meşhurdu. Osmanlı'da hükümdarın, vezirlerin ve diğer devlet adamlarının iftar ziyafeti vermeleri

âdettendi ve hâkimiyet sembolüydü. Her ramazan, vüzera ve ümeraya, bu arada yabancı sefirlere ve gayrimüslim tebaanın ruhani ve cismani reislerine padişahın iftar ziyafeti verdiği malumdur. Bu iftarlar tepeden tabana tekrarlanan bir âdettir. Osmanlı iftarları zengin ve leziz mutfağın teşhir edildiği; fakirlerle sofranın paylaşıldığı mahfiyetkâr, mistik bir sofradır. İftara davet edilen Avrupalılar yedikleri, içtikleri, hele hele gördükleri ve hissettikleri bu mistik havayı anlata anlata bitiremezler. Pek çok seyahatnamede Osmanlı ramazanlarını bütün teferruatıyla bulmak mümkündür. Zaten çeşitli dinler değil, farklı içtimai sınıflar da aynı konakta oruçlarını açmaktadır.

Beşir Ağa Camii

Has Ahur Kapısı'ndan girilen yol üzerinde bulunan Beşir Ağa Camii, Sultan III Ahmed ve Sultan I. Mahmud zamanlarında 29 yıl (1717–1746) Darü's saade ağalığı görevinde bulunan Hacı Beşir Ağa tarafından yaptırılmıştır. Beşir Ağa, camiin bitişiğine bir çeşme ile hamam da inşa ettirmişti. Hamam, Baltacılar Hamamı olarak da bilinirdi; 1920'lere kadar hizmet veren yapı maalesef günümüze ulaşamamıştır. Camii ve hamam daha çok sarayın dış ocaklarına hizmet vermiştir ki Has Ahur ve Baltacı Koğuşları'nın personeli buralardan en fazla faydalanan kimselerdir.

Cami, sarayın kullanılmadığı dönemlerde çok ihmal edilmiş, çatısı çökmüş bir vaziyette iken 1939'da yapılan yenileme çalışmaları ile kültürümüze yeniden kazandırılmıştır. Tarihçi Abdurrahman Şeref Bey, Beşir Ağa Camii'nde bulunan Hz. Peygamber'in ve dört halifenin isimlerinin yazılı olduğu levhaların bizzat Sultan Abdülmecid hattı ile yazıldığını bildirir. Caminin minaresi Türk İslâm sanatında görülen minare yapılarından çok farklı olup cumba şeklinde tuğla gövdenin üstüne yerleştirilmiştir. Caminin banisi Beşir Ağa Mekke-Medine kadılığı görevinden sonra İstanbul'da vefat etmiş ve Eyüp Sultan türbesinin yanına defnedilmiştir. Türbesi hâlen orada bulunmaktadır.

HAS AHUR (ISTABL-I AMİRE) VE PADİŞAH ATLARI

Beşir Ağa Camii’nin yanından başlayan Has Ahur, Zülüflü Baltacılar Koğuşu’na kadar devam eder. Sarayın diğer bölümlerinden farklı olarak düz ve sanatsız bir şekilde inşa edilmiştir. Has Ahur’da adından da anlaşılacağı üzere padişah ve yakınlarının atları bulunur. Bina dört bölmelidir. Bu bölümlerin ilkinde Raht Hazinesi (Ahur Hazinesi) bulunur. Raht Hazinesi’nde padişahların kullandıkları koşum takımları vardır. Pahalı mücevherlerle süslü, altın ve gümüşten mamul olan büyük kıymette eyerler, kırbaçlar, üzengiler, gemler, at başlıkları gibi eserler Raht Hazinesi defterlerine kaydedilir, Mühr-i Hümâyûn ile mühürlenir ve burada saklanırdı. Maliyenin bozulmaya başladığı 17. yüzyıldan itibaren Raht Hazinesi’nden altın ve gümüş birtakım eserler para basılması için darphâneye gönderilmiştir. Raht Hazinesi, daha sonraki dönemlerde Baltacılar Mescidi olarak kullanılmıştır.

Has Ahur orta kapısının bulunduğu kısımda hükümdar, şehzadeler ve diğer hanedan mensupları için iki yüze yakın at bulunmaktaydı. Bu atlar görünüş, kuvvet bakımından olduğu kadar şecere olarak da imparatorluğun ihtişamına ve padişahın hâkimiyetine yakışır hayvanlardı. Atlar hızlı koşmaları ve önlerine çıkan engellerin üzerinden atlamaları için serahurlar tarafından hususi bir eğitime tâbi tutulurlardı.

Padişahların Topkapı Sarayı’nı kullanmamaya başlamalarından itibaren Has Ahur, Dolmabahçe’ye, günümüzde İnönü Stadyumu’nun bulunduğu mevkie taşınmıştır.

Sarayda bulunan tek ahır Has Ahur değildi. Bunlar dışında da ahırlar vardı ki en meşhurları bugün Ahırkapı olarak anılan bölgede ve sarayın biraz dışında bulunurdu. Saray halkına ait at sayısı ise binden fazlaydı. Atlardan başka sarayda katır ve deve gibi binek hayvanları da bulunurdu.

Has Ahur’un idaresi mirahur (imrahur, emir-i ahur) denilen vazifelilere aitti. Mirahurluk mühim bir makam olup Osmanlı devlet bürokrasisi içinde yükselmeye açıktı. Nitekim mirahurluktan sadrazamlığa kadar yükselen devlet adamları olmuştur.

Has Ahur halkından olan saraçlar, günümüzde unutulmaya yüz tutmuş bir mesleği, eyer ve koşum takımlarını yaparlardı. Eyer yapımındaki ustalıkları dillere destan olan saraçlar, sefer zamanında da ordu ile birlikte sefere katılırlardı. Bunlar dışında Has Ahur halkı içinde veterinerlik yapan, at nallayan ve iğdiş yapan nalbant grupları, katırlara bakan harbendeler ile develere bakan deveciler gibi pek çok vazifeli kimse vardı.

Sarayın müze olarak kullanıldığı ilk yıllarda Has Ahur’da sergilenen saltanat arabaları

Sarayda Sultan IV. Murad gibi atlara çok düşkün padişahların dönemlerinde Has Ahur büyük rağbet görmüştür. 17. yüzyılın meşhur söz ustalarından Şair Nef’i’nin meşhur Kaside-i Rahşiyye’sinde anlattığı Sultan IV. Murad’ın atları; Ağaalacası, Dağlar Delisi, Celaliyağzı ve Tayyar bu ahırlarda yetiştirilmiştir. Sultanın bu atlardan en çok Ağaalacası’nı sevdiği bilinir. Sultan IV. Murad’ın vefatı üzerine eski bir Türk geleneği olarak Has Ahur’dan sultanın atları cenazenin önünde eyerleri ters bağlanmış olarak yürütülmüştür.

MEHTERHÂNE-İ HÜMÂYÛN

Divan Meydanı'nın sol tarafında ve Has Ahur'un önünde bulunan ve maalesef günümüze ulaşamayan binadır. Mehter dünya tarihinin en eski askerî orkestrasıdır ki temelleri Orta Asya hanlıklarına kadar dayanır. Osmanlı ordusundaki mehter, sefere çıkılmadan önce, sefer sırasında ve savaş esnasında marşlar çalarak askerlere cesaret ve heyecan, karşılarındaki düşmana ise korku verirdi. Savaş zamanları dışında da padişah cülûslarında, kılıç alaylarında, serhatlardan zafer haberleri geldiği vakitlerde, arife divanlarında ve düğünlerde de mehter çalınırdı.

Barış zamanında sarayda padişahın bulunduğu mekânın önünde, seferde ise hükümdar çadırının önünde veya saraydaki Mehterhâne'de ikindi vakti mehter çalarlardı. Marşlar bitince devlet ve padişah için dua okunur ve merasim bitirilirdi.

Evliya Çelebi ise Topkapı Sarayı girişlerinden Demirkapı'daki kuleden sabaha karşı da divan erkânını ve saray civarında yaşayan halkı sabah namazına ve işe uyandırmak için üç fasıl nevbet vurulduğunu kaydeder.

Mehter Harp Duası (Harp Gülbankı) şu şekildedir:

"Eûzubillâh, Eûzubillâh... Hûda'ya şükr-i bîhad,

Lâilâhe illallah! EI-melikü'l-Hakku'l-mübîn!

Muhammedü'r-Resûlullah, Sâdıkü'l-va'dü'l Emîn!

İnnâ Fetehnâ leke fethan mübinâ

Ve yensurekallâhu nasran azîzâ!

Ey pâdişah-ı halifetullah, Es-Selâmu aleyke avnullah!

Sensin hâris-i dîn-i mübîn, hâris-i Şerîatullah!

Uğrun açık olsun ey Pâdişâhım, Emr-i ikbâlin mecid!

Hüdâ kılıcını keskin eylesin, nûr-ı şân satvetine gün gibi medîd!

Rûh-ı pâk-ı Fahri âlemi hoşnûd etsin;

Hak, gazâ-yı ekberin etsin mübarek ve saîd...” denildikten sonra mehterandan güzel sesli biri “Nasrunminallahi ve fethün karib. Ve beşşiri’l-mü’minîn” şeklinde Saff Sûresi’nin 13. âyetini okurdu. II. Mahmud devrinde Vak’a-yı Hayriye neticesinde Yeniçeri Ocağı kaldırılmış, yeniçerileri hatırlattığı için Mehterhâne kapatılmış ve yerine Mızıka Bandosu kurulmuştur. Ne var ki ananenin vereceği moral gücü hesaba katan Genelkurmay, II. Meşrutiyet yıllarında mehter takımını yeniden kurdurmuştur.

Mehter takımı

ZÜLÜFLÜ BALTACILAR (TEBERDARAN-I HASSA)

Zülüflü Baltacılar Enderun teşkilatının önemlice bir kısmıdır. Baltacılar, saray hizmetlerinde ve Harem'in odun ihtiyacının temininde kullanılan saray hizmetlileri ve kapıkulu mensuplarıdır. Sefer sırasında ordunun önünden ilerleyerek askerlerin yürüyüşüne mâni olacak ağaçları kestikleri için bu isimle anıldıkları rivayet edilir. Koğuşları Mehterhâne'nin sağ tarafında Harem ile Has Ahur arasında bulunur. Harem'in Araba Kapısı'nın sağ tarafındaki kapıdan girilen Zülüflü Baltacılar Koğuşu sarayın en eski binalarındandır. Fatih devrinde yaptırılan koğuşların ön yüzünde bulunan,

"Zıll-ı Yezdân (Hakk'ın gölgesi) Han Murad-ı cihan

Şâh-ı sâhibkırân u kutb-ı zamân (Hükümdarların şahı, zamanın kutbu)

Fatih-i mülket-i taht-ı Tebriz (Memleketler fatihi, Tebriz tahtının sahibi)

Mâlik-i mülk-i Şirvan u Revan (Şirvan ve Revan'ın sahibi)"

şeklinde başlayan otuz mısralık kitabede, 1587'de Sultan III. Murad Han tarafından Zülüflü Baltacılar Koğuşu'nun tamir ettirildiğinden bahsedilmektedir.

Zülüflü Baltacılar Kapısı'ndan girildikten sonra eğimden dolayı merdivenlerle Zülüflü Baltacılar Avlusu'na inilir. Burası küçük bir sokağı andırır. Avlunun bir tarafı koğuşlara diğer tarafı ise hamam, çeşme, mescit gibi hizmet yapılarına aittir. İkinci kat sayılabilecek merdivenle çıkılan yerde ise -ihtimal- zülüflü baltacılar ağası ile rütbelilerin kaldığı- odacıklar vardır ki bu odalar bütün koğuşa hâkimdir. Bu odalardan birinin duvarında bulunan kuş kafesi resmi koruyuculuğu temsil etmektedir ki bu da zülüflü baltacıların vazife alanlarıyla mütenasiptir. Sarayın en güzel yerlerinden biri Zülüflü Baltacılar Koğuşu'dur. Çini kaplı duvarlar ve ince kalem işi ile tezyin edilmiş ahşap kısımlar görülmeye değerdir. Çubuk odası zülüflü baltacıların dinlendiği bir mekândı. Yatakhane olarak kullanılan asıl büyük koğuş iki kattan oluşmaktadır ve alt katta acemiler, üst katta ise tecrübeli

zülüflü baltacılar kalırdı. 15. yüzyıldan beri mevcut olan bu mekân, Sultan llI. Murad Han zamanında 1587’de Mimar Davud Ağa tarafından hemen hemen şimdiki şekline getirilmiştir, genişletilmiştir. Sokak içinde bulunan caminin mihrabı renkli İznik çinileriyle kaplıdır. 1587’den sonra koğuşta yapılan ilk esaslı değişiklik II. Osman’ın emriyle olmuştur.

Padişahın her daim koruyucusu olan zülüflü baltacılar, önceleri devşirmeler arasından, son zamanlarda ise Kastamonu dağ köylerinden getirilen çocuklar arasından seçilirdi. Seçilenlerin devşirmelerde uygulanan kriterlere uygun olmasına ayrı bir özen gösterilirdi. Zülüflü Baltacılar Koğuşu’nda kalanların sayısı 120–200 nefer civarındaydı; başlangıçta kapı ağasına, 18. yüzyıldan sonra ise Silahdar ağaya bağlanmışlardı. En büyük amir baltacılar kethüdasıydı; ardından ikinci baş baltacı, divanhâneci ve kilercibaşı baltacısı gelir. Zülüflü baltacıların dolama denilen lacivert elbiselerinin yakaları iki tarafını göremeyecek kadar yüksekti. Bu, Harem’de iş gördükleri esnada etrafı görmelerine mâni olurdu. Başlıklarının iki tarafından iki perçem sarkardı; bu yüzden kendilerine zülüflü denmektedir.

Zülüflü baltacılar Harem’e odun taşınması, tahtın gerektiği zaman Bâbü’s saade önüne getirilip götürülmesi, Divanhâne’nin muhafazası ve bakımı gibi birçok görevde bulunurlardı. Zülüflü baltacılar, sefer esnasında muzaffer olunması için sancak altında sürekli Kur’an-ı Kerim okurlardı. Prut Savaşı’nın en önemli ismi Baltacı Mehmed Paşa ve Girit kuşatması sırasında komutanlık yapan Deli Hüseyin Paşa bu ocağın tarihe geçmiş simalarındandırlar.

Zülüflü baltacı

ADALET KULESİ (KASR-I ADL)

Kasr-ı Adl, Neo-rönesans üslubuna uygun yapılmış olup İstanbul’un her tarafından görünen, imparatorluğun yüksekliğini ve haşmetini temsil eden bir kuledir. İhtişamının ilginç bir noktası, Ayasofya ve Sultanahmet gibi anıtvari yapıların minareleri ile boy ölçüşecek kadar yüksek olmasıdır. Adalet Kulesi, İstanbul’un en iyi gözlendiği noktalardan biridir. Bilhassa gurub zamanı Haliç’in hâlâ bir altın boynuz gibi parladığını buradan görmek mümkündür.

Divan-ı Hümâyûn’a profilini veren bu kule, yüksekliğinden çok zarafetiyle sarayı temsil eder. Kulenin zemini Fatih zamanında yapılmıştır. Saray yangınından sonra 17. yüzyılda kâgir olarak inşa edilmiştir. Osmanlı döneminin bütün saraylarında; Bahçesaray’daki Hansaray’da, Edirne Sarayı’nda hatta 18. yüzyılda ünlü ayan konaklarında bunun benzeri kuleler vardı. Ama hiçbiri böyle değildir ve Osmanlı merkez teşkilatının en önemli organına Kubbealtı, bu organın üyelerine “Kubbenişin ricali” dendiğini hatırlarsak, devleti isimlendirmiştir.

45 metre yüksekliğindeki kule, Osmanlı döneminde Harem ağalarının geceli gündüzlü nöbet tuttukları bir mekândır. İlk katında Kubbealtı’na bakan pencere vardır ki burası Adl Köşkü olarak anılır. İkinci ve üçüncü katlarında sahanlıklar bulunur. Dördüncü katın etrafı camlı olup konik külâhlıdır.

Padişah, Adalet Kulesi’ne Harem’den girer, padişahın Adalet Kasrı’ndan Divan-ı Hümâyûn toplantılarını takip ettiğini bilen divan üyeleri çok ciddi dururlar ve koyu bir disiplin içinde toplantılarını yaparlar. Divan toplantılarını Kubbealtı’na bakan kafesli pencereden padişahların takip etmesi için kullanılan Adalet Kulesi, adını divana yaptığı bu nezaretten alır. Çok geniş bir manzara imkânı sunan abidevi kule Osmanlı döneminde ayaklanmaları takip, saray çevresini kontrol etmek için de kullanılırdı. Adalet Kulesi Kasr-ı Sultani ve Kasr-ı Adl adları ile de anılmaktadır.

Adalet Kulesi'ne Harem içerisinde kara ağalar nöbet yerinden ulaşılır.

Adalet Kulesi

ESKİ HAZİNE DAİRESİ (DIŞ HAZİNE)

Kubbealtı'nın yanında bulunan sekiz kubbeli bina imparatorluk hazinesinin saklandığı yerdir. İmparatorluğun son dönemlerinde pek çok iç hâdisenin çıkmasına, bu hazinede küpler içinde saklanan altın ve gümüşün miktarı sebep olmuştur. İlk olarak Fatih devrinde inşa edilen binanın günümüzde kitabesi yoktur. Kubbealtı'ndaki Divit Odası'ndan girişi bulunan Hazine Dairesi'ne daha sonraki restorasyonlardan birinde pencereden giriş verilmiş ve bu suretle avluya açılması sağlanmıştır.

Yeniçerilere üç ayda bir ulûfe dağıtımı, Haremeyn'e Surre Alayları ile birlikte para gönderilmesi, padişahların cülûsunda dağıtılan bahşişler bu hazineden karşılanır.

Dış Hazine doğrudan Başdefterdar'a bağlıdır. Hazineden para çıkması için uzun bürokratik işlemler ve onaylar gereklidir.

Dış hazinenin devletin zayıflaması ile birlikte boşaldığı ve paranın ve kıymetli taşların saklandığı hazineye sıradan eşyaların da konulduğu görülür. Dış Hazine'de çuvallar içinde yüzyıllarca saklanan evrak, Meşrutiyet'i müteakip Bâb-ı Âli'ye nakledilmiştir. Eski Hazine Dairesi günümüzde silah koleksiyonunun sergilendiği bir mekândır.

III. Selim Nişantaşı

Eski Hazine Dairesi önünde III. Selim Nişantaşı yer almaktadır. III. Selim döneminde ordunun yenilenmesi maksadıyla kurulan yeni birliklere Nizam-ı Cedid denilmektedir. Bugünkü Levent semtinin bulunduğu yerdeki Levent Çiftliği kışlasında Nizam-ı Cedid askerleri eğitilirdi. Bu yeni ordunun yaptıkları eğitimleri sultanın da takip ettiği bilinir. Nişantaşının üzerinde padişahın Levent'te uzaktan yaptığı ve tam isabet kaydettiği bir tüfek atışından bahsedilmektedir. Taş, bu hatırayı yaşatmak için dikilmiştir. Padişahların silah kullanmakta maharetleri meşhurdur. Eski Hazine Dairesi üzerinde bulunan bir kitabede de Sultan III. Ahmed'in tüfek atışıyla uzak mesafeden bir yumurtayı vurduğundan bahsedilmektedir. III. Selim

Nişantaşı'nın yakınlarında eski kaynaklara göre küçük bir mescit olduğu ve Orta Cami şeklinde adlandırıldığı belirtilmekte ise de eser, günümüze kadar ulaşmamıştır.

Bizans Su Sarnıcı

Osmanlı medeniyeti bütün büyük medeniyetler gibi suya yön veren bir medeniyettir. Topkapı Sarayı'nda Osmanlı su medeniyetinin izleri hâlâ sürmektedir. Bizans döneminde de Sarayburnu civarında kırktan fazla sarnıç ve kanal bulunmaktadır. Bunlardan gün yüzünde olan, Bâbü's saade'ye giden Hünkâr Yolu üzerinde bulunan Bizans Sarnıcı'dır.

Sohum Kalesi Abidesi

Divan Meydanı'nda Bâbü's saade yakınında bulunan bu abide, Sultan III. Ahmed devrinde yaptırılmıştır. Üzerinde Sultan II. Abdülhamid'in tuğrası vardır. Sohum Kalesi'nin Osmanlıların elinden çıkacağının anlaşılması üzerine kale kitabesi sökülerek Topkapı'ya getirilmiş ve âdeta ibret olması için buraya dikilmiştir.

İkinci avlu

BÂBÜ’S SAADE

Saadet Kapısı denilen bu yer padişahın hususi ikametgâhının başlangıcıydı. Topkapı Sarayı’nda ihtişamın kapısıdır. Müzeyyen görünüşüyle imparatorluğun ve Osmanlı padişahının hâkimiyetini simgeler. Bâbü’s saade, sarayın eski yapılarındandır. İlk olarak Fatih Sultan Mehmed tarafından yaptırılan kapının tam önündeki dört sütun daha sonra kaldırılmış ve kapıya yeni bir biçim verilmiştir. Kapı kemerinin üstünde 1774’te yapılan tamir kitabesi bulunur. Üst tarafta ise Sultan II. Mahmud’un hattı ile yazılmış Besmele vardır. Kemerin kilit taşında Hattat Rakım Efendi’nin çektiği Sultan II. Mahmud tuğrası bulunur. Kapının iki yanında yer alan tuğra istifli hatlar ise Sultan I. Abdülhamid’den bahseden kasidelerdir. Bâbü’s saade’de nefis kalem işi süslemeler vardır. Eski fotoğraflarda kapının iki tarafında da aynı şekilde derinlikli bir koridor resmi olduğu görülmesine karşın daha sonraki yıllarda yapılan restorasyonlarda bu resimler kapatılmıştır. Bâbü’s saade de Bâb-ı Hümâyûn ve Bâbü’s selam gibi iç içe iki kapılıdır. Birinci kapı ile ikinci kapı arasında koğuş ve dairelere açılan kapılar vardır. Kapının sağ tarafında uzanan mekân Bâbü’s saade Ağası Dairesi, soldaki ise Ak Ağalar Koğuşu’dur. Bâbü’s saade’nin Arz Odası’na bakan ikinci kapısının üstünde Sultan III. Ahmed’in hattıyla “Re’sü’l-hikmeti mehâfetüllah / Hikmetin başı Allah korkusudur.” yazmaktadır. Altında kemer üzerinde ise:

Hakan-ı sahib kudretin

Devrinde âlem ber-murâd

Dergâh-ı vâlâ şevketi

Yâ Rabb ola dâim küşâd

“Kudret sahibi hakanın

Devrinde âlem muradına ermiş

Şevketli yüce dergâhı (kapısı)

Ya Rab! Daim açık olsun.” yazısı yer almaktadır.

Yine kapının iki yanında Osmanlı padişahlarının adları ve cülûs tarihlerinin yazılı olduğu dairevi levhalar vardır.

Bâbü’s saade gün boyunca açık tutulurdu; ancak bu kapı gerek saltanatı gerekse halifeliği simgelediği ve padişahın ikametgâhının başlangıcı olduğu için rastgele kullanılamazdı. Saray hizmetlileri, Enderun avlusuna girecekleri vakit Araba Kapısı ve Kuşhâne Kapısı güzergâhını kullanırlardı. Enderun avlusu padişahın evi sayıldığından -Arz Odası’na geçişler hariç- sadrazamlar dahi buradan öteye müsaadesiz geçemezdi. Bâbü’s saade sarayın en iyi korunan kapısıydı.

Sarayın müze olarak kullanıldığı ilk zamanlarda Babü’s Saade.
Kapının iki yanında bulunan panolardaki resimler günümüze ulaşamamıştır.

Burayı Kafkasya’dan devşirilen ak hadımağalar korurdu ki bunların içinde Gazanfer Ağa gibi, hayır sahibi etkili saraylılar veya Hadım Ali Paşa gibi, Hadım Sinan Paşa gibi büyük komutanlar da çıkmıştır. Enderun’un ak hadımağaları bu ocakta Enderun iç oğlanlarının eğitim ve inzibatından sorumluydular. Enderun yanı sıra Harem denilen bölüm de bi-küşad bölümdür ve padişah konutunun kısımlarıydı. Bâbü’s saade’nin önüne Osmanlı tahtı çıkarıldığı vakit bu ya bir Cülûs Töreni’ydi ya da normal Muayede Töreni’ydi. Bazı ahvalde bir ayaklanma ve hoşnutsuzlukta orta avluya alınan yeniçerilerle görüşmek için padişah davet edildiğinde taht yine çıkardı. Fakat padişah orada oturmadığı için bunun adı “Ayak Divanı” diye bilinirdi. Bugün bazı yaz geceleri “Saraydan Kız Kaçırma” gibi opera temsillerinin yer aldığı bu güzel kapı, estetik görünüm, şüphe yok ki Osmanlı tarihinin acı, tatlı, muhteşem ve hatta yüz kızartıcı olaylarının yer aldığı bir yerdir. Sultan IV. Murad gözlerinin önünde sevgili veziri Hafız Ahmed Paşa’nın ve Musa Melek’in katledildiğini daha doğrusu

parçalandığını burada seyretti. Çocuk padişah içindeki intikam ateşini delikanlılığına eriştiği vakit burada söndürdü. Topladığı ulema ve askerlere tehdit dolu nutkunu burada savurdu. “IV. Murad” adlı Turan Oflazoğlu’nun temsilinde, tragedyasında bunu görmek mümkündür. Osmanlı İmparatorluğu’nun bu genç padişahı ve mareşalinin trajedisi, hayatındaki çelişkiler ve feci manzaralar, bu imparatorluğun 17. yüzyıl tarihini de ifade eder.

Sancak-ı Şerif’in Dikildiği Yuva

Hırka-i Saadet Dairesi’nde saklanan Sancak-ı Şerif sefer öncesinde ve mühim merasimlerde çıkartılır ve Bâbü’s saade önündeki yuvasına dikilirdi. Sancak, Peygamber Efendimizin bayrağını simgelediği için sancağın dikildiği yere ayak basılarak saygısızlık yapılır endişesiyle yuvanın üzerine bir taş konulurdu. Hâlen mevcut bulunan taş, o taştır. Bu, Osmanlı dinî hassasiyetinin özgün bir misalidir.

Bâbü’s saade Önünde Yapılan Merasimler

Osmanlı Sarayı’nın ve hanedanının geleneklerinde değişmeyen bazı temel unsurlar vardır. Yönetim merkezinin Topkapı Sarayı’ndan Dolmabahçe ve Yıldız’a taşındığı dönemlerde dahi bazı temel merasimler Bâbü’s saade önünde yapılırdı. Başlıcaları cülûs, cenaze, bayramlaşma, sancak merasimleri idi.

Yeni Padişahın Tahta Çıkışı- Cülûs Töreni

Cülûs Arapça bir kelimedir ve “oturmak” manasına gelir. Bir padişahın vefatı veya tahttan indirilmesi neticesinde yeni padişahın, tahta çıkma törenidir. Bir manada şehzadelerden birinin padişah olma merasimidir. Cülûs, Bâbü’s saade önünde yapılan en mühim ve görkemli törendi. Sarayın kullanılmadığı dönemlerde dahi cülûs merasimleri bu baba ocağında yapılırdı. Sultan II. Bayezid’ın 1481’deki cülûsundan, Sultan Vahdeddin’in 4 Temmuz 1918’deki cülûsuna kadar cülûs törenleri burada yapılmıştır. İstisna olarak Sultan V. Murad, Sultan II. Abdülhamid ve Sultan V. Mehmed Reşad cülûsları Topkapı Sarayı’nda yapılmamıştır. Sultan I. Ahmed ve Sultan II. Mustafa’nın cülûslarında da devlet ileri gelenleri beklenmeden cülûs yapılmıştır. Sultan V. Mehmed Reşad için Harbiye Nezareti’nde (günümüzde İstanbul Üniversitesi Rektörlük Binası) merasim yapılmıştır.

Bâbü's saade önünde son cülûs merasimi. Sultan Vahdeddin tahta çıkıyor (4 Temmuz 1918)

Cülûs merasimlerinin en hazini ise Sultan Vahdeddin'in cülûsu olmuştur. Kendini I. Dünya Savaşı'nın sonunda Osmanlı tahtında bulmuş olan son padişah, İstanbul'a dahi hükmedemez. Üstelik Osmanlı mülkünün yediği darbede de kimse onun fikrini sormamıştır. Kim ne derse desin son padişah hazineyi alıp gitmemiş, gittiği yerlerde de Türkiye devleti aleyhinde faaliyette bulunmamıştır. Bu, sürgündeki hanedanın bir ananesi ve takdire değer tavrıdır. Birinci Büyük Savaş'ın son zamanlarında Vahdeddin'in cülûs ettiği günlerde İngilizlerin ansızın uçurduğu uçaklardan elle bomba atılıyor, başkentte yangınlar çıkıyor, insanlar ölüyordu. Son padişah "Bugün şehri bombalamayacaklar." demiş ve gerçekten de o gün yeni çıkan padişaha saygı olarak şehir bombalanmamıştır. Bu, Britanya monarşisinin yenilgi günlerinde dahi Türkiye imparatorluğuna duyduğu saygının bir göstergesidir.

Cülûs merasimi öncesi vefat eden padişahın naaşı yeni padişaha gösterilirdi. Böylece padişah dahi olsa bütün insanların sonunun nasıl olacağı hatırlatılmış olurdu. Ağabeyi Sultan V. Mehmed Reşad'ın naaşını gören Sultan Vahdeddin'in "Meğer saltanat ile teneşir arası ne kadar kısaymış." dediği rivayet edilir. 18. yüzyılın ortalarına kadar Cülûs'un ilk ritüeli Hırka-i Saadet Dairesi'nde yapılır. Şehzade, bir yanında Darü's saade ağası, diğer yanında silahdar ağa ile birlikte bu daireye götürülür; burada ilk olarak sadrazam ve şeyhülislâm yeni padişaha biat ederdi.

Bâbü's saade önünde saray çalışanları

Akabinde saltanat alâmetlerinden olan Yusufî sarık taktırılırdı. Yusufî sarığın, Yavuz Sultan Selim tarafından Mısır'dan getirilmiş olup Hz. Yusuf'un sarığı olduğu rivayet edilir. Burada diğer devlet erkânı sırayla padişaha biat ederdi. Şeyhülislâm tarafından padişahın muvaffakiyeti için dua edilirdi. Samur erkân kürkü giydirilirdi ve yeni padişah aynı yerde iki rekât namaz kılardı. Ardından Bâbü's saade önüne çıkardı. Burada alkışlar başlardı. Osmanlılarda alkışı bugünkü manada el çırpmak olarak düşünmemek gerekir. Alkış, köklü gelenekten gelen hep bir ağızdan söylenen dualar için kullanılan bir tabirdir. Yeni padişah Bâbü's saade'den görününce alkışçı çavuşlar evvela:

"Aleyke Avnullah" (Allah'ın yardımı seninle olsun) diye alkış tutarlardı. Padişah kapıdan geçip tahta doğru yürürken "Uğurun açık olsun, ikbalin füzûn. Pâdişâhım devletinle çok yaşa." diye alkış töreni yapılır veya dua edilirdi.

Yeni padişah ilk defa kurulan altın tahta oturunca bu sefer yüksek sesle: "Maşallah" alkışı duyulurdu. Ardından da Osmanlı kültürünün kendine has güzelliği ile padişaha tevazu sahibi olması konusunda ihtar edilirdi: "Mağrur olma Pâdişâhım senden büyük Allah var."

Bu söz daha sonra çok yaygınlaşmış; "Gururlanma padişahım, senden büyük Allah var." şeklinde bir atasözü hâlini alarak günümüze kadar ulaşmıştır. Mısır firavunlarının saraylarından çıkışlarında görevlilerin, "Sen bizim ilahımızsın(!)" mealinde bağırdıkları düşünülecek olursa burada Osmanlı monarşisinin uzun bir gelenekten süzülerek ve ayıklanarak gelen âdetlere ve etikete sahip olduğu görülür.

Cülûs töreninde ilk tebrikler şeyhülislâm ve nakıbül-eşraf tarafından yapılır, onlar tebrik için tahta yaklaşırken:

“Hareket-i Hümâyûn padişahım devletinle bin yaşa.” alkışı duyulur ve padişah ayağa kalkardı. Tebrikleri kabul ettikten sonra:

“İstirahat-i Hümâyûn pâdişâhım devletinle bin yaşa.” alkışı ile birlikte padişah tahta tekrar otururdu.

Sadrâzam etek öpüp yeni padişahı tebrik edince:

“Maşallah, ömr-i devletinle çok yaşa.” şeklinde alkışlanırdı. Bu alkışlar bayram tebrikleri Kadir Alayları ve Cuma Selamlıkları da hemen hemen aynı şekilde olurdu.

Padişah cülûslarında alkışla birlikte bir yandan da mehter nevbet vurmaya başlardı.

Cülûs merasiminin ardından padişah kendinden önceki padişahın -ki bu ya babası, ya amcası yahut da ağabeyidir- cenaze namazını kılar ve Enderun’a dönerdi. Böylece vefat eden padişahın cenaze merasimi ile tahta çıkan padişahın cülûsu aynı gün içinde yapılırdı. Bir padişahın kabre girmesinin, diğerinin ise tahta çıkmasının aynı günde olmasıyla Osmanlı padişahının fani ömrünü Devlet-i Aliyye’ye ve Âlem-i İslâm’a hizmet içinde geçirmesi gerektiği mesajı verilir, hem de monarşik yönetimde en küçük bir boşluk bırakılmamış olurdu.

Cülûs merasiminin ardından kapıkulu askerlerine cülûs bahşişi (cülûsiye) dağıtılırdı. İlk zamanlar yeni padişahın bir lütfu olarak dağıtılan bu bahşişler, ilerleyen dönemde devlet geleneği hâlini almış ve cülûs bahşişi almak için padişah değiştirilmesini isteyen bir asker taifesinin doğması gibi sapmalar dahi görülmüştür. Sultan I. Abdülhamid ve Sultan III. Selim cülûsları savaş zamanına denk geldiğinden cülûsiye dağıtılmamıştır. Bahşişin miktarı padişahtan padişaha değişmekle birlikte ciddi bir meblağ olduğu kesindir. Sultan III. Murad’ın cülûsunda Enderun Hazinesi’nden her kesede on bin altın olmak üzere yetmiş beş büyük kese altın çıkartılmış ve keselerin yetmişi yeniçerilere verilmiştir.

Sultan Abdülmecid'in cenaze alayının
Bâbü's selam'dan çıkışı, Montani, 1861, L'Illustration

Padişah Cenazeleri

Padişah vefatlarında yapılan dinî merasimler aşağı yukarı aynıdır. Padişahın sarayda vefatı ilk olarak sadrazama ulaştırılırdı. Sadrazam, cenaze ve biat (padişaha bağlılık) merasimlerinin yapılması için kethüda ve reisülküttaba emir verirdi. Devlet erkânı Sünnet Odası'nda yeni padişahı bekler ve yeni padişaha biat ederlerdi. Yeni padişahın müsaadesi ile vefat eden padişahın cenazesi revaklar altına konulmuş sayebana getirilirdi. Padişah vefat ettiği esnada üzerinde bulunan kıyafetleri ile teneşire yatırılırdı. Daha sonra üzerindeki giysilerin kolları kesilerek çıkartılırdı. Bugün sarayda Fatih'in vefat ettiği esnada üzerinden çıkartılan kürkü, Sultan Abdülaziz'in kanlı kıyafetleri gibi binlerce padişah giysisi saklanmaktadır. Âdet üzere kolları kesilerek naaşı üzerinden çıkarılan kürk, Fatih'in günlük hayatta ulema kıyafetlerini benimsediğini göstermektedir.

Padişahın naaşı Has Oda Koğuşu'nun arkasındaki Mabeyn Kapısı'ndan çıkartılır ve zülüflü baltacılar tarafından Hırka-i Saadet Çeşmesi'nin önüne getirilirdi. Buraya bir çadır kurulur ve cenazenin gasli Darü's saade ağası yazıcısı tarafından yapılırdı. Adalet Kulesi'nde Ayasofya, Fatih, Süleymaniye, Sultanahmet Camilerinde, ölen padişah adına selâlar okunurdu.

Sultan Mehmed Reşad'ın cenazesinin Topkapı'dan Sirkeci'ye taşınması (4 Temmuz 1918)

Bugünkü Mukaddes Emanetler Dairesi'nin önündeki mermer sekiye konan cenaze başında Ayasofya Kürsü Şeyhi -ki Osmanlılarda önemli bir ilmî rütbedir- dua okur, yeni padişah ve devlet erkânı da bu dualara "âmin" derdi. Bugünkü Mukaddes Emanetler Dairesi'nde cenazesi gasledilen ve tabuta konulan son padişah Mehmed Reşad'dır.

Padişahın tabutu Bâbü's saade önüne hazırlanan musallaya konulurdu. Musalla, bildiğimiz manada taştan değil tahtadan bir taht idi. Bundan sonra Bâbü's saade önünde en hazin merasim başlar, padişahın cenaze namazı kılınırdı. Padişahların cenaze namazları şeyhülislâm tarafından kıldırılırdı. Namazı müteakip padişahın tabutu omuzlarda tekbir ve dualarla türbesine taşınırdı.

Tarihi topluma sevdirme yolunda mühim eserlere imza atan Ahmed Refik, Sultan II. Abdülhamid'in cenazesini "Abdülhamid'in Naaşı Önünde" yazısında güzel bir şekilde anlatır. Bu yazı, bir padişah cenazesinin bu kadar teferruatlı anlatıldığı birkaç kaynaktan biridir.

"Cenaze, lale bahçesi önünden geçirildi. Hırka-i Saadetin yeşil ve yaldızlı kapısı önüne getirildi. Kapı açılmıştı. El üzerinde içeri girdi. Şehzadeler ve Damat Paşalar Mecidiye Kasrı'nda, cenazeye refakat edenler dışarıda kaldılar. Kapı kapandı, içeriye Hırka-i Saadet erkânından başkası giremedi.

Ne münevver, ne ulvi, ne ihtişamlı bir daireydi. Burası Osmanlı hanedanının hilafet namına inşa eylediği en bedii, en mutantan, en parlak bir mabeddi. Duvarlar mavi ve yeşil çiniler, altın yaldızlı levhalarla müzeyyendi. Sultan Selim'in halefleri ruhlarını bu mukaddes mahâlde tesliye ederler, ordularının zaferleri için burada dua ederler, Hırka-i Saadet önünde gözyaşları dökerlerdi. Duvarların rengârenk çinileri, kıymettar yazılar göz kamaştırıyordu.

Sultan II. Abdülhamid

Hacet Penceresi önündeki hasırlar kısmen kaldırılmıştı. Karşıda, geniş buzlu camlar Haliç'in görülmesine mâni oluyordu. İki yeşil kerevet üzerinde serviden altı kollu ufak bir tabut, hasırların kalktığı taşlık üzerinde, ufak bir teneşir gözüküyordu. Sultan Abdülhamid, üryan ve biruh teneşir üzerine yatırılmıştı. Hacet penceresinin yaldızlı parmaklıkları önünde müteessirane durdum. Tabutun ilerisinde Enderun erkânı ellerini hürmetle kavuşturmuşlar, hizmete münhasır bekliyorlardı. Karşıda, Sultan İbrahim'in Sünnet Odası, asırların menakıbını saklayan kapalı kapısı, mavi çinili duvarlarıyla tarihin bu safhasına karışmak istemiyor gibiydi. Teneşirin etrafında, ikisi yeşil, ikisi beyaz sarıklı dört hoca ellerinde lifler, misk sabunları, dindarane bir ihtişamla naaşı yıkıyorlardı. Sultan Abdülhamid'in beline doğru beyaz ve yeni bir kefen örtülmüştü. Göğsünden yukarısı ve dizlerinden aşağısı açıkta idi. Vücudunda uzun bir hastalığın zaafı görülmüyordu. Renginde ölüm sarılığı, korkunç bir sarılık yoktu; fildişinden camid bir cisim gibiydi.

Boynu ufak, saçı ve sakalı ağarmıştı. Burnu çehresine nisbeten uzunca idi. Gözleri kapanmış, çukura batmıştı. Uzun ve siyah kaşlarının vaziyetinde melal ve teessür vardı. Saçları alnına doğru biraz dökülmüştü. Sakalı bembeyaz, uçlarına doğru sararmıştı. Yüzünde ihtiyarlık alâmeti, fazla buruşukluk yoktu. Boynu incelmiş, omuz kemikleri dışarıya fırlamıştı. En zayıf yeri göğsü idi. Göğüs ve kalça kemikleri görülüyordu. Bacakları beyaz ve ince, ayakları ufaktı. Kolları bitabane iki tarafa düşmüş ayaklarının parmakları açılmıştı. Vücudunun sağ tarafı bembeyazdı, sol tarafında ve arkasında kırmızılıklar görülüyordu. Hey'et-i umumiyesi sevimliydi. Beyaz bir vücud, yıkandıkça güzelleşen bir naaş, yeni bir teneşir

üzerinde, yıkayanların ellerine tâbii, uzanmış yatıyordu. Naaşın karşısında, ellerinde gümüş buhurdanlıklar, ağalar duruyordu. Herkes huşu içinde idi. Bütün simalarda tevekkül alâmetleri görülüyordu. Hırka-i Saadet Dairesi tarihî bir gün yaşıyordu. O gün vakayi ile dolu uzun bir saltanat devresinin son sahifesi kapanacaktı. Bütün nazarlar, Sultan Abdülhamid'in teneşir üzerinde yatan kapalı gözlerine dikilmişti. Naaşa sıcak su döküldükçe beyaz bir duman yükseliyor, buhurdanlıklardan çıkan öd ve amber kokularına karışıyordu. Etrafta haşiane bir sükûn hüküm sürüyordu. Hizmet için girip çıkanların hasır üzerinde ayak seslerinden başka bir ses işitilmiyordu. Ayakucunda, direğin yanında damatlardan iki zat, ellerini kavuşturmuşlar, gözleri naaşa matuf, müteessirane ağlıyorlardı.

... Nihayet naaşın yıkanması bitti, sarı ipek işlemeli havluları kurulandı. Tabut yere indirildi. Teneşir, tabutun yanına getirildi. İçine kefenler serildi. Sultan Abdülhamid'in naaşı hürmetle tabuta indirildi.

Sultan Abdülhamid son dakikalarına kadar kendini kaybetmemişti, hatta vasiyet etmişti: Göğsüne ahidnâme duası konacak, yüzüne Hırka-i Saadet destimali, siyah Kâbe örtüsü örtülecekti. Bu vasiyet harfiyen icra edildi. Sultan Abdülhamid'in tabut içinde, beyaz kefenler arasında, kemikleri sayılan çıplak göğsünde ahidnâme duası, yüzünde siyah Kâbe örtüsü, ak sakalı ebediyete doğru kapanmış gözleri ile Huzur-ı İlahi'ye gidiyordu.

... Hırka-i Saadet Dairesi'nin kapısı birdenbire açıldı. Bütün nazarlar kapıya çevrildi. Kalabalık o tarafa doğru birikti. Kapının iki tarafı doldu. Herkes kalpler müteheyyiç cenazeyi görmek istiyordu. Nihayet elmaslı kemerler, sırmalı Kâbe örtüleri, al atlaslarla müzeyyen tabut kırmızı fesi ile parmaklar üzerinde, mehib ve muhteşem, dışarı çıktı. Erkân-ı devlet, zabitler Sultan Abdülhamid'in cenazesi huzurunda dikilmişti. Tabut, Hırka-i Saadet kapısı önünde yüksek bir mevkiye konuldu. Hamidiye Camii'nin Kürsü şeyhi, sırmalı yeşil esvabı, göğsünde nişanı ile taşın üzerine çıktı, etrafına bakınarak sordu:

'Merhumu nasıl bilirsiniz?'

Velveleli, hazin, müteessir bir ses, serviler arasından aksetti:

'İyi biliriz!'

Kısa bir Fatiha bu merasime de nihayet verdi. Tabut kaldırıldı. Sultan Ahmed-i Salis Kütüphanesi'nin, Arz Odası'nın sağından ağır ağır geçti..."

Böylece ne sarayı ilk yaptıran Efendi Sultan Mehmed Fatih Han, ne onun oğlu II. Bayezid Han –ki tahttan indirilmiş ve Rumeli kıtasında ölmüştür– ne Yavuz Sultan Selim Han –ki o da yine bir sefer yolunda Rumeli'nde Trakya bölgesinde ölmüştür– ve büyük hükümdarımız büyük mareşal: Kanuni Sultan Süleyman –Zigetvar'da ölmüştür– ancak beşinci nesl-i Osmanoğlu, bu sarayda, evinde ölmek gibi bir talih yaşamıştır. Yani bir padişahın evinde ölmesi için sarayın yapılışından itibaren tam 115 yıl geçmiştir.

Bayram Merasimleri (Muayede Resm-i Hümâyûnu)

Bâbü's saade bayram günlerinde imparatorluğun ihtişamını gösteren manzaralara şahit olurdu. Muayede hazırlıkları arefe gününden başlardı. Çavuşbaşı tarafından muayedeye katılacak devlet erkânına divan tezkireleri gönderilirdi. Arefe günü öğle namazını müteakip taht Bâbü's saade önüne çıkartılırdı. Saray görevlileri tahtın sağına ve soluna, Enderun ağaları da arka tarafa sıralanırdı. Has Ahur'dan getirilen atlara Raht Hazinesi'nden gösterişli koşum takımları takılır ve avluya getirilirdi.

Merasim esnasında kimin nerede duracağı, ne giyeceği belirliydi ve büyük bir intizam içinde merasim icra edilirdi. Padişah, ikindi namazını kıldıktan sonra Bâbü's saade'ye gelir ve tahta otururdu. Padişahın gelişi ile birlikte alkış başlardı.

Arefeyi bayrama bağlayan gecenin sonuna doğru davetliler saraya gelirdi. Davetlileri sarayda çavuşbaşı ve kapıcılar kethüdası karşılardı. Bâbü's selam'dan Kubbealtı'na kadar yaya yürünen yol boyunca sıralanan seksen meşale yolu aydınlatırdı. Şeyhülislâmın gelişi Sadrazam Konağı'na bildirilir, sadrazam da divan günlerinde olduğu gibi merasimle karşılanır ve Kubbealtı'nda şeyhülislâmın hatırını sorardı. Sabah namazı vakti gelince cemaatle namaz kılınırdı. Önce sadrazamın bayramı tebrik edilir, sonra Bâbü's saade'ye gelinirdi. Bâbü's saade önündeki tahtın arkasında şehzadeler ve zülüflü baltacılar daha önce yerlerini almış olurlardı.

Padişah ise Has Oda'ya geçer, bayram hilatlerini giyer, bugünlerde sabah namazını genelde Hırka-i Saadet Dairesi'nde kılardı. Bütün namazlar gibi cemaatle kılınan bu namazın sonunda padişah imamı Devlet-i Aliyye ve Osmanlı padişahı için dua ederdi. Ardından hanedanın ölmüşlerinin ruhlarına Fatiha okunurdu.

Padişah ve maiyeti Bayram Alayı ile Ayasofya, Fatih, Süleymaniye veya Sultanahmet camilerinden birine gider ve dönüşte sarayda bayramlaşma merasimi yapılırdı. Bâbü's saade'de padişahın gelişini bekleyen çavuşlar tarafından hep bir ağızdan alkışa başlanırdı. Padişah tahta oturduktan sonra görevlilerin rütbelerine göre sırayla tebrikleri kabul ederdi.

Tebrikleşme sırasında padişah İstanbul kadısına kadar olan görevlilerle ayakta bayramlaşırdı. Hünkâr ayağa kalkarken çavuşlar teşrifatçının işaretiyle "Hareket-i Hümâyûn padişahım devletinle bin yaşa." derler, oturmasına da: "İstirahat-ı Hümâyûn padişahım devletinle bin yaşa." diye bağırırlardı.

Bâbü's saade önünde yapılan merasimlerde imparatorluk nizamına son derece önem verilirdi. Yabancı elçiler bu törenlerdeki disiplin ve düzeni uzunca anlatırlar. Bir muayede merasimi esnasında yağmur yağmaktadır. Düzen gereği herkesin saçak altına sığması mümkün değildir. Tam yağmur sularının saçaktan döküldüğü yere denk gelen bir görevlinin sırılsıklam olmasına rağmen yerinden bir parmak kıpırdamadan duruşu hayretle anlatılır.

Bâbü's saade önünde Sultan III. Selim'in bayramlaşma (muayede) merasimi (Kapıdağlı Konstantin 1789)

Sancak-ı Şerif Merasimi

Sancak-ı Şerif Hz. Peygamber'in sancağı olan ve Hırka-i Saadet Dairesi'nde diğer emanetlerle birlikte korunan sancak olup "Liva-i Saadet" ismiyle de bilinir.

Savaş zamanlarında eğer padişah, ordunun başında sefere çıkmayacaksa Sancak-ı Şerif'i, Serdar-ı Ekrem'e yani başkumandana teslim etmesi usuldendi. Sancak-ı Şerif Merasimi'nin yapılacağı gün padişah Hırka-i Saadet Dairesi'nde bulunurken Fetih Sûresi okunurdu. Bu sûrenin

Osmanlılar için bir diğer hatırası da İstanbul'un Fethi esnasında Fatih'in hafızlara sürekli okuttuğu bir sûre olmasıdır. Eski Seraskerlik olan bugünkü İstanbul Üniversitesi'nin ana kapısı üzerinde de bu sûrenin ilk ayetleri yazılıdır.

Sancak-ı Şerif bizzat padişah eliyle yerinden çıkartılıp yine padişahın omzunda taşınırdı. Tekbirler eşliğinde Bâbü's saade'nin önündeki yerine dikilirdi. Osmanlılarda Peygamber sevgisinin, hilafet ve ihtiramın sembolü olarak Sancak-ı Şerif'e büyük bir ihtimam gösterilirdi. Bu sırada yine Fetih ve Yasin Sûreleri okunurdu. Bu merasim esnasında padişah dâhil hiç kimse oturmazdı.

Padişah, Sancak-ı Şerif'i eline alır, öper ve sadrazama teslim ederken onu sefere memur eylediğini söyler ve muvaffakiyeti için dua ederdi. Sadrazam da Sancak-ı Şerif'i öperek teslim alır ve omzuna yerleştirerek yola koyulurdu. Ardından şeyhülislâm ile şeyh efendi de dua ederlerdi.

Merasim bitince sipahi ve silahdar ağaları sancağı sadrazamdan alıp orta kapı önüne varıncaya kadar önde götürürler ve sonra da sadrazam imamına teslim ederlerdi. Feth-i Şerif okunduktan sonra alayla sadrazam ve serdar-ı ekremin Davutpaşa'daki karargâhına gidilirdi.

Sefer dönüşünde de ilk yapılan merasimin tam tersi bir şekilde Sancak-ı Şerif sadrazamın omzunda tekbir ve dualarla Bâbü's saade önüne getirilir ve burada padişaha teslim olunan sancak padişah tarafından Hırka-i Saadet dairesine götürülürdü.

II. Mahmud döneminde Sancak-ı Şerif son defa çıkarılarak Bâbü's saade önüne dikilmiş ve bütün halkın yeniçerilere karşı birleşmesi istenmiş. Bu şekilde başlayan Vak'a-yı Hayriyye yeniçeri ocağının tarihten silinmesiyle neticelenmiştir.

Ayak Divanı

Savaş dönemi, ihtilal veya karışıklık zamanları gibi fevkalade vaziyetler karşısında, padişahın da katıldığı divan toplantılarına "Ayak Divanı" adı verilir. "Ayak Divanı" denilmesinin sebebi, padişah hariç divandakilerin tamamının ayakta durmasından dolayıdır. Bâbü's saade önünde yapılan ayak divanları umumiyetle padişahın askerî sınıflarla vasıtasız görüşmesi için yapılır. Hünkâr burada askerlerle doğrudan görüşür ve onları dinler.

Ayak Divanı için padişahın tahtı Bâbü's saade önüne çıkartılır ve tahtına oturan padişah şikâyetleri dinlerdi. 1602'de Sultan III. Mehmed döneminde Anadolu'da çıkan taşra ayaklanmalarının bastırılamaması sonucu bazı kışkırtıcılar kapıkulu askerlerini harekete geçirterek padişahı Ayak Divanı'na davet etmişlerdi. Bu Ayak Divanı'nda sipahilerin Anadolu'daki durum hakkındaki görüş ve istekleri padişaha bildirilmişti.

Savaş döneminde yapılan Ayak Divanları ise genelde savaş meydanında yapılırdı. Ayak Divanı'nın mühim ve acele işlerin müzakeresi ve derhâl bir karara varılması için padişahın ve serdar-ı ekremin başkanlığında toplandığı da olurdu.

Ayak Divanı'nın en hazini, Sultan IV. Murad zamanında Serdar Hüsrev Paşa'nın azledilince askeri tahrik etmesiyle vuku bulmuş ve isyanın önü alınamayınca padişah, 1632'de Bâbü's saade önünde Ayak Divanı'nı toplamış, ancak asileri teskin edemeyince sadrazamı Hafız Ahmed Paşa'yı onlara teslim etmek zorunda kalmıştır. Osmanlı tarihinin nahoş sayfalarıdır. Sultan IV. Murad'ın bundan sonraki her isyanda çok sert tedbirler almasında, padişahlığının ilk yıllarında yaşadığı bu acının büyük etkisi olmuştur.

Bâbü's saade Önünde Yapılan Merasimlerde Alkış

Padişahlar Cuma Selâmlığı için ata veya arabaya binmek üzere saray kapısından çıkarken:

"Uğurun hayrola, yaşın uzun ola, Allah efendimize ömürler vere ... Devletinle çok yaşa." alkışı yapılırdı.

Padişah camiye yaklaştığı sırada selâmlık için gelmiş olan devlet ricali atlarından inerler ve sadrâzam hünkâra yerden temenna ederken yine:

"Maşallah ... Ömr-i devletinle çok yaşa." diye alkışlanırdı.

Padişah, gerek binek taşında attan inerken gerekse namazdan sonra ata binerken:

"Yardıma Allah ola, ömrün uzun ola, Hak Teâlâ efendimize ömürler vere, devletinde çok yaşa." alkışı yapılır ve buna "büyük alkış" denilirdi.

Enderun

Topkapı'da Bâbü's saade'den itibaren Enderun kısmı başlar. Farsça "sarayın iç kısmı" demek olan Enderun, bir avlu etrafındaki çepeçevre

koğuşlardan oluşur. Avlunun ortasında Arz Odası dediğimiz, padişahın; elçileri, vezirleri ve özellikle de vezir-i âzamı kabul ettiği hoş bir bina vardır. III. Ahmed'in yaptırdığı zarif bir mücevher kutusu gibi duran kütüphane de bu mekânda bulunur.

Osmanlı Sarayı'nın her yerinde muhteşem çiniler veya oyma teknikli muhtelif kitabeler göze çarpar. Bunlar, o bölümü imar veya tamir ettiren padişah adınadır; fakat bilhassa Harem'de çinilerin üstündeki ayet-i kerime, hadis veya herhangi bir ibarenin çokluğu göze çarpacaktır. Bu, Harem'deki okuma yazma faaliyetinin yüksekliğini de gösterir. Bilhassa hem Türkçeyi hem de hitabeti öğrenen cariyeler ve harem halkı bunlar sayesinde âdeta okumalarını geliştirmektedir. Osmanlı tarihinin en büyük hattatlarının en önemli hatları, hüsnühat örnekleri Harem-i Hümâyûn'dadır. Bunlar bugün derlenip toparlanmaktadır.

Bâbü's saade önünde Kanunî Sultan Süleyman Han'ın cülûs merasimi (Hünername)

ENDERUN AVLUSU (III. AVLU)

Avlu, daha çok koğuşların bulunduğu bir mekândır ve alanı yaklaşık dokuz dönüm kadardır.

Enderun avlusu, bir kale içinde iç kale gibidir. Kârgir yapılarla çevrelenmiş olan avlunun kapıları (Bâbü’s saade, Araba ve Kuşhâne Kapıları) kapatıldığında buraya girilmesi mümkün değildir. Bugün Müze Müdüriyeti olan Kilerli Koğuşu ile Silahtar Koğuşu arasındaki geçitler, aslında olmayıp sarayın kullanılmadığı dönemde yapılan yenilemelerde açılmıştır. Enderun avlusuna Osmanlı tarihi boyunca sadece Genç Osman hâdisesi ve Sultan III. Selim’in şehit edilmesi sırasında girilmiş olması da güvenliğin bir ispatıdır.

Genç Osman Hâdisesi, tarihimizin ibretli bir sayfasıdır. İsyan eden yeniçeriler Bâbü’s saade’ye yüklenerek onu açmışlar ve padişahın hususi mekânına tecavüzde bulunmuşlardır. Şehzadegân Dairesi’nin kubbesinden bir delik açarak Sultan Mustafa’yı çıkartıp padişah yapmışlar ve Sultan Osman’ı Yedikule zindanlarına atmışlardır. Ne hazindir ki tarih, bir padişahın kendi askerleri tarafından öldürülüşüne şahit olur.

Avlunun başında Arz Odası bulunmaktadır. Yapının hemen arkasına düşen yerde III. Ahmed Kütüphanesi, avlunun sağ yanında Enderun Mektebi, Meşkhâne, Seferli Koğuşu, Fatih dönemine ait bir köşk ve Sultan II. Selim dönemine ait bir hamam kalıntısı; avlunun sol yanında ise Silahdar Hazinesi, Kilerli koğuşu, Mukaddes Emanetler’in saklandığı dört kubbeli Hırka-i Saadet Dairesi, Enderun Ağalar Camii, Ak Ağalar Koğuşu ve Kuşhâne bulunmaktadır.

Arz Odası

Arz Odası padişaha divanda kararlaştırılan hususların sadrazam tarafından arz edildiği yerdi, adını da bu faaliyetten almaktadır. Padişahın, divan toplantılarından sonra sadrazamla, kararlaştırılan hususları müzakere ettikleri bu mekân, aynı zamanda devlet büyüklerinin, elçilerin, ulemanın

kabul edildiği yerdir. Arz Odası resmî mekândır, ancak Avrupa ve Rusya krallarının saraylarındaki elçi kabul salonlarına göre oldukça mütevazı sayılır.

Arz Odası, Bâbü's saade'nin hemen karşısına yapılarak âdeta Enderun avlusuna perde yapılmış gibidir. Bâbü's saade'den içeri bakan, avluyu değil bu odayı görür.

Arz Odası ilk olarak Fatih devrinde inşa edilmişse de zaman içerisinde ilk hâlini kaybetmiştir. 1509 İstanbul depreminde Arz Odası tahrip olmuş ve Kanuni döneminde yeniden yapılmıştır. Daha sonraki dönemde de çeşitli tamirler gören Arz Odası, bir anlamda saraya gelen padişah misafirlerinin kabul salonu olduğu için padişahların ilgisine mazhar olmuş ve imparatorluğun ihtişamını göstermek için çaba sarf edilmiştir.

Sultan Abdülmecid zamanında çıkan saray yangınında oda yanmış ve bu yangından geriye odanın sedir tahtı ile tunç kaplamalı ocağı kalmıştır. Bundan sonra yapılan tamirlerde Arz Odası eski ihtişamından uzak süsleme ve nakışlarla kaplanmıştır. 1946'da esaslı bir şekilde restorasyona tâbi tutulmuştur.

Arz Odası'nın bu dönemdeki ihtişamının tek nişanesi bugün odanın Bâbü's saade'ye bakan cephesinde bulunan çeşmesidir. Kanuni devrinde yapılan bu çeşme üzerinde yer alan "Sultan-ı cihanbân Süleyman-ı zeman/ Cihanın sultanı, zamanın Süleyman'ı" diye başlayan kitabesinde, çeşmenin "Divan üyelerine sonsuz ab-ı hayat olması" temenni edilmektedir.

Mimari bakımdan bina yaklaşık 24 x 19 m. ölçülerindedir ve oda 16,13 x 10,36 m. ölçüsünde kapalı mekâna sahiptir. Odanın etrafında yer alan geniş saçak ilk zamanlar ahşap direkler üzerine otururken sonraları yerlerine yirmi iki mermer sütun konulmuştur.

Sütunların mukarnaslı başlıkları ve üstlerinde âdeta bayrak renklerini sembolize edercesine kırmızı ve beyaz taşlardan yapılmış kemerler ile Osmanlı mimarisinin nefis üslubuna işaret eder. Bu güzel yapıdaki mimari güzelliği görmek için Arz Odası'nın yanından geçip gitmek değil etrafında dolaşmak gereklidir.

Arz Odası'nın ikisi Bâbü's saade, biri de Enderun avlusuna açılan üç kapısı vardır. Bunlar; Maruzat Kapısı, Pişkeş Kapısı ve hükümdarın kapısıdır. Padişaha arzda bulunacak olanlar Maruzat Kapısı'ndan odaya girerlerdi. İki kapı arasında çok büyük bir pencere vardır. Yabancı elçilerin

yanlarında getirdikleri hediyeler bu kapı önüne bırakılır, daha sonra da hediyeler Pişkeş Kapısı'ndan odaya alınırdı. Pişkeş, hediye demektir. Bâbü's saade'den Arz Odası'na doğrudan girildiği hâlde arka kapısından Enderun avlusuna bir çift merdivenle inilir. Bu, Bâbü's saade'nin bulunduğu yerin Sarayburnu'nun en yüksek noktası olduğunu, ondan sonra da inişin başladığını gösterir.

Arz Odası'nın ön cephesi gayet güzel çini panolar ile süslüdür. Çeşme yanındaki Maruzat Kapısı'nın üzerinde Sultan III. Ahmed'in Besmelesi yer alır. Sol taraftaki Pişkeş Kapısı üzerinde de tuğra şekilli yazılarda Sultan Abdülmecid'i metheden ifadeler vardır. Babası III. Ahmed gibi hattat olan Sultan II. Mahmud Han'ın kendi yazdığı "Hasbünallâhü ve ni'me'l-vekil / Allah ne güzel vekildir." ifadesi bulunmaktadır.

Arz Odası içinde padişahın mutlak otoritesini belirten unsurlar göze çarpar. Girişte tam karşıda padişaha ait baldaken taht (sedir-taht), ocak ve muhteşem kubbe vardır. Dışarıda olduğu gibi içeride de çeşme bulunur. Sultan III. Mehmed devrinden kalan tahtın dört burmalı sütunu vardır. Sütunların taşıdığı kubbesi lake süslemelerle çeşitli hayvan ve bitki motifleriyle kaplıdır. Süsleme aralıklarında değerli taş kakmaları kullanılmıştır.

Arz Odası'nda bulunan örtüler de işlemelerinde kullanılan değerli maden ve taşlardan dolayı oldukça kıymetlidir. Bu örtüler günümüzde sarayın hazine bölümünde saklanmaktadır.

Arz Odası'nın avludan görünüşü

Arz Odasında Kabuller

Arz Odası, Fatih devrinden itibaren padişahların Divân-ı Hümâyûn toplantılarına katılmamaları dolayısıyla toplantılarda alınan kararların kendilerine bildirilmesi maksadıyla ortaya çıkan bir mekândır. Dört asra yakın bir süre Osmanlı yönetimine şahit olmuştur. Divan üyeleri haftanın belli günlerindeki divan toplantılarının ardından padişahın huzuruna çıkmışlardır.

Arz Odası'nda görüşmeler başlayınca odanın içindeki ve dışındaki çeşmeler açılırdı. Akan suyun içeride ve dışarıda çıkarttığı tatlı şırıltılar konuşmaların dışarıdan dinlenilmesini engellerdi.

Divan-ı Hümâyûn toplantılarına başkanlık eden sadrazam arza çıkacağı günlerde arz edilecek hususların özetlerini padişaha gönderirdi.

Padişahtan sadrazama Hatt-ı Hümâyûn geldiğinde diğer divan üyeleriyle birlikte Bâbü's saade'ye gelinir, Osmanlı teşrifat kaidelerine göre arza girilirdi. Arzda kapıya doğru dizilerek ayakta durulur, oturulmazdı.Önce yeniçeri ağası ocak hakkında malumat verir, ardından kazaskerler odaya girerek kadı tayinleri ile ilgili telhisleri okurlardı. Daha sonra merasimle sadrazam, diğer kubbe vezirleri ve defterdarlar Arz Odası'na kabul edilirdi. Malî meseleler defterdar tarafından padişaha okunurdu. İdarî konular ise sadrazam tarafından padişaha arz edilirdi. Gizliliği olan meseleler varsa vüzeranın çıkmasının ardından padişah ile sadrazam baş başa görüşürlerdi.

Arz Odası'nda elçi kabul günleri genellikle yeniçerilere ulûfe dağıtılan günlere rastlatılırdı. Böylece imparatorluğun ihtişamı dosta düşmana gösterilmek istenirdi. Gelen elçiler Bâbü's selam'daki kapıcıbaşı odasına alınır, Osmanlı imparatorluk protokolüne uygun tarzda ikramlar yapılırdı. Elçiler çavuşbaşılar eşliğinde Kubbealtı'na getirilirdi. Kubbealtı'nda Müslüman bir devletin elçisi ise sadrazam hariç herkes ayağa kalkardı. Gelen Hıristiyan bir ülkenin elçisi ise kimse ayağa kalkmazdı. Divan'da genelde üç sofra kurulurken elçi kabullerinde beş sofra kurulur ve elçi sadrazamla aynı sofrada yemek yerdi.

Gelen elçiyi padişah kabul etme lütfunda bulunacak ise kapıcıbaşılar tarafından elçinin hem güvenlik gereği hem saygı ifadesi olarak kollarına girilir ve huzura götürülürdü. İçeri girdikten sonra da üç yerde padişahı selamlarlardı. 1667'de İstanbul'a gönderilen Rus elçisi bu geleneğe uymak istemeyip padişaha selam vermeyince silahdar ağa elçiyi ensesinden tuttuğu gibi başını yere eğmiş ve geleneksel merasimi yaptırmıştır.

Padişahın da uyması gereken belli başlı teşrifat kaideleri vardı. Padişah Serir-i Saltanat'ta, (sedir-taht) elçi kabul ederken elçinin anlattıklarını, Fenerli tercümanın çevirisinden dinlerdi. Huzura girenler padişahla göz göze gelemezler, elleri önde bağlı ve yüzleri yerde kıpırdamadan dururlardı.

Arz Odası'na sadece divan üyeleri ve elçiler alınmazdı. İstanbul'a gelen krallar, Kırım hanları, yabancı prensler de Arz Odası'nda kabul edilirlerdi.

Arz Odası'nın şahit olduğu en hazin tablo 1808'de yaşanmıştır. Sultan III. Selim'in Nizam-ı Cedid adı verilen yeniliklerine karşı çıkan Kabakçı Mustafa liderliğindeki asilere karşı koymak için Rusçuk Ayanı Alemdar Mustafa Paşa saraya gelmiştir. Asilerin elinden Sultan III. Selim'i kurtarmak için Bâbü's saade'yi kırdırarak içeri girmişse de hünkârı Arz Odası ile Bâbü's saade arasında başı ve yüzü paramparça edilmiş hâlde bulmuştur. Paşa, padişahının naaşına kapanıp ağlamıştır.

Arz Odası'nın içten görünüşü

1900'lü yılların başında III. Ahmed Kütüphanesi

III. AHMED KÜTÜPHANESİ

Enderun avlusunun ortasında ve Arz Odası'nın hemen arkasında bulunan şirin mücevher kutusu gibi bir yapıdır. Lale Devri'nin şaheserlerinden olan kütüphaneye, Enderunluların kaldığı avluda bulunduğu için Enderun Kütüphanesi de denilmektedir. Sultan II. Selim Han'ın Mimar Sinan'a yaptırdığı Havuz Köşkü'nün yerine hattat ve okumayı seven bir padişah olan Sultan III. Ahmed, kendi adına 1718'de kütüphane yaptırmıştır. Sultan bu kütüphaneyi inşa ettirerek Enderun'daki ağaların, kendi hazinesindeki kitaplardan faydalanabilmesine imkân sağlamıştır.

Kütüphane, saray halkının ilme rağbetini gösterir ki Osmanlı saray medeniyeti bünyesinde Enderun ve Harem gibi iki okulu barındırmasından dolayı zaten ilim öğrenmenin, ilmî çalışma yapmanın teşvik edildiği bir mekândır. Kütüphane sayesinde İç Hazine, Has Oda Hazinesi ve Harem'de bulunan paha biçilmez yazma eserler bir araya getirilerek korunması sağlanmıştır. Zaten kütüphane kitabesinde de bundan bahsedilir.

Kütüphanenin vakfiyesinde, saray dışına hiçbir sebeple kitap çıkarılamayacağından bahsedilerek aslında bir kütüphanenin nasıl korunacağı konusunda mühim bir ipucu verilmektedir. Kütüphanenin 1719 tarihli bir kayıt defterinde Sultan III. Ahmed'in kitaplarını kütüphaneye vakfettiği, hayır duayla anılmak için vakfedilen kitapların kendi mührüyle mühürlenmesini istediği görülür. Kütüphaneye sonradan I. Abdülhamid ve III. Selim zamanlarında da çeşitli kitaplar vakfedilmiştir.

Bina, kitaplar ve okuyucular düşünülerek inşa edilmiştir. Kitapların rutubetten korunması için kütüphane, zemin kata değil zemin üstü bir kata yapılmıştır. Dış duvarları beyaz mermerdendir ve ön tarafı üç kubbe ile örtülüdür. Kütüphaneyi iki sırada 32 pencere aydınlatır. Böylece kitapların rahat okunabilmesi için aydınlık bir ortam sağlanmış, hem de içeride rutubet oluşmaması temin edilmiştir. Kapı ve pencere kanatları Osmanlı sedef ve fildişi kakmacılığının güzel örneklerindendir. Çinileri ve gömme

kitap dolapları ve dolapların her biri birer zarafet timsali sedef, fildişi kakmalı nefis kapakları Türk sanatının güzel örneklerindendir.

Kütüphane duvarında Sultan III. Ahmed'in bizzat kendisinin yazdığı

Eşhedü en lâilahe illallâh

Yapdım bu makâmı limerzatillah

Okundukça tefâsîr ü ehâdîs

Şefaattir ümidim yâ Resulallâh

mısraları vardır. Sultan III. Ahmed, kütüphanedeki tefsir ve hadis kitaplarının okunmasının kendisinin şefaatine vesile olacağı ümidini taşımaktadır.

III. Ahmed Kütüphanesi'nin bir asır evvelki hâli,
günümüzde revakların arasındaki camekânlar kaldırılmıştır.

Kütüphanenin merdivenleri sabah namazlarında Enderun koğuşlarını namaza kaldırmak için kullanılırdı. Enderun'un nöbetçi müezzini merdivenlere çıkar ve koğuşlara doğru gür sesiyle sabah ezanını okurdu. Ardından bütün Enderun halkı Ağalar Camii'ne giderek sabah namazını kılardı.

Kütüphane içerisinde bugün kitap bulunmamaktadır. Buradaki yazma eserler 1966'da Enderun Ağalar Camii'ne şimdiki adıyla Topkapı Saray Kütüphanesi'ne kaldırılmıştır. Eski fotoğraflarda görülen hat levhaları da depolara konulmuştur. Kütüphanenin; vakfiyesi, kitaplarının envanter defteri ve binanın temelinin atıldığı kazma halen saklanmaktadır. Aynı kazma, III. Ahmed Camii'nin temelini atarken de kullanılmıştır.

III. Ahmed, Avcı Sultan Mehmed diye bilinen IV. Mehmed'in Gülnuş Emetullah Sultan'dan olma oğludur. Kendinden evvel pek nadir olarak rastlanacak şekilde baba bir, ana bir kardeşi II. Mustafa padişahtı. O, Edirne Vak'ası'yla tahttan indirildiği gibi III. Ahmed de Lale Devri dediğimiz dönemin sonundaki Patrona Halil İsyanı'yla tahttan indirilmiştir. Uzun saltanatı maalesef tarihçiliğimizde çok zıt yorumlara konu olmuştur. Bunlardan birincisi israf ve rüşvetin arttığı bir dönem olarak vurgulanır. İkincisi ise bilhassa Türkiye'nin ünlü tarihçilerinden Ahmet Refik'in yorumuyla bir sanat ve Batı'ya açılma dönemi olarak yorumlanır. İkisi de doğrudur. III. Ahmed devrinde Osmanlı akademik kurumlarında kurulan mühendishaneler yoluyla bir gelişme başlamıştır. Türk mimari sanatı Batı'ya açılmıştır. Buna karşılık Doğu ilimleri, Fars edebiyatı tetkiklerinin de geliştiğini görmek mümkündür. Yine bu devirde mimarideki Osmanlı baroku dediğimiz inceliğin yanında kaligrafi ve bahçe mimarlığı gibi konularda büyük atılımlar görülmektedir. İstanbul tarihinde çiçekçilerin, mimarların, edebiyat konusu olması, tezkirelere konu edilmesi (mesela Ubeydullah'ın Tezkire-i Şukûfeciyan'ı gibi) yine bu devre aittir. III. Ahmed ayrıca sanatkâr bir padişah olarak İstanbul'a en azından iki tane abidevi çeşmeyi hediye etmiştir ve bu çeşmelerin kaligrafisi de yine onun eseridir ki onun ismini yaşatmaktadır. Topkapı Sarayı'ndaki Kütüphanesi de bunlardan biridir.

Küçük ve Büyük Enderun Odaları

Bâbü's saade'den girildiğinde sol tarafta Küçük Enderun Odaları ve sağ tarafta Büyük Enderun Odaları bulunur. 9–11 yaşlarında devşirilen çocukların zekâ ve fizik bakımından en dikkat çekenlerinin ilk elde yerleştirildiği yerlerdir. Edirne Sarayı, Galata Sarayı gibi okullarda eğitilen ve bunlar arasından seçilenlerin alındığı, bir anlamda ilk sınıflardır. Enderun dediğimiz mektep, sınıf bulunan bir okul değildir, zaten burada insanlar hizmet içi eğitim görürler, koğuştan koğuşa terfi ederler. Padişah, sarayında kendilerini beğendikçe padişaha daha yakın hizmetlere verilirler. Küçük ve Büyük Odalar bu sistemde Enderun'un ilk iki kademesini teşkil eder.

14–15 yaşındaki gençlerin bir yanda edebiyat, biraz Arapça-Farsça, Kur'an-ı Kerim ilimleri, hüsnühat ve spor eğitimi gördükleri ama ön planda hizmet ederek sarayın hayat kurallarını öğrendikleri görülür.

Bu ilk iki odanın öğrencilerine çok cüzi bir maaş, yılda iki kat elbise verilir. Eteklerini bellerine soktukları için bu müptediler veya başlangıç Enderunlularına “dolamalılar” denir. Bunlar ancak belirli bir hizmet ve imtihan döneminden sonra odabaşılarının olumlu reyiyle ve padişahın tasdikiyle kaftanlı olacaklardır. Bu aşamayı geçemezlerse kapıkulu ocaklarına, sipahi bölüklerine gönderilirler. Üst sınıfa yükselenler “Seferli”, “Kilerli”, “Hazineli” ve “Has Odalılar” rütbesine yükselerek “Kaftanlılar” grubunu meydana getirirler.

Buradaki eğitim çok sıkı bir disiplin içinde verilirdi. Verilen eğitim onların kabiliyetlerini ortaya çıkartmayı, zekâlarını kullanmayı ve sabırlı olmalarını sağlamayı hedef edinirdi. Bu odalarda Enderun Mektebi talebeleri dışında sancağa çıkmamış şehzadeler de eğitim görürlerdi. Ders verenler sadece saraydan olmayıp aynı zamanda saray dışından da hocalar getirildiği vâki idi. İslâmi ilimlerden olan Kur’an, hadis, akaid, fıkıh, feraiz (miras hukuku), belagat (meani, usul, bedî, beyan, hikmet) gibi dersler okutulurdu. Bunun dışında tarih, coğrafya, hendese, şiir, inşa, musiki, hey’et gibi dersler de verilirdi. Bu dersler için bazen Horasan, Şiraz, Bağdat gibi yerlerden hocalar getirildiği bilinir. Enderun’da Türkçe, Arapça, Farsça gibi dillerin öğretilmesinin yanı sıra güreş gibi sporlar ve kemankeşlik; kılıç, tüfek, gülle, mızrak, cirit gibi savaş gereçlerinin kullanımı ile ilgili askerî eğitimler de verilirdi. Bunlar dışında yüzlerce çeşit tarzda sarık sarmak, deri üzerine şekiller işlemek, ok yapmak, sadak süslemek, eyer takımları yapmak gibi şahsi kabiliyetleri ön plana çıkaran eğitimler de verilirdi. Verilen eğitimlerin en ilginçlerinden biri de doğan, şahin gibi yırtıcı kuşları, köpek ve tazıları eğitmekti.

Enderun ağaları saray teşrifatını, görgü kaidelerini ise Bâbü’s saade ağasından ve ak ağalardan öğrenirlerdi.

Koğuşlar uzun bir kapalı mekânın yanlarındaki seki şeklinde kerevet yerlerinden, aynı şekilde inşa edilmiş ahşap bir üst kattan müteşekkildi. Koğuşların yan taraflarında oda hamamı (mağsel), çeşme ve tuvalet bulunurdu. Küçük Oda’nın bazı birimleri; koğuştan banyoya geçilen kapı ve çinilerin bir kısmı günümüze ulaşmıştır. Avlunun üst tarafında bulunan Çeşmeli Sofa üzerinde Sultan III. Mustafa tarafından her gece iki kandil yakılması ve bu kandillerin giderleri için vakıf tesis edilmesine dair bir kitabe vardır. Bu vakfın uzun süreli olamamasından dolayı Yakub Ağa

tarafından su haznesinin üzerinde her gece bir mum yakılması vakfedilmiştir.

Bâbü's saade'nin sağ tarafında bulunan büyük oda 1857'de yandığı için günümüze ulaşamamıştır. Bu yangında meşkhâne ve nakışhâne de yanmıştır. Bugün bu yapıların yerine yapılan mekânlarda saray itfaiyesi, hizmet binaları bulunmaktadır.

Enderun Ağalar Camii

Has Oda'nın yanında günümüzde Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nin bulunduğu bina Enderun Ağalar Camii'dir. Fatih Sultan Mehmed tarafından yaptırılan cami, saray içindeki en eski ve en büyük camidir. Sarayın merkez camiidir, zira geçmişte bütün Enderun halkıyla beraber padişahlar ve şehzadeleri de yatsı namazları hariç diğer bazı vakit namazlarını burada kılarlar. O şartla ki selâtin camilerinin baş imamlarından biri gele... Bir dönem "Hünkâr Camii" olarak anılan camiye Enderun ağaları geldikleri için "Ağalar Camii" namıyla meşhur olmuştur. Enderun avlusundaki diğer yapılara göre çapraz durmasının sebebi kıbleye doğru yapılmış olmasındandır. Giriş kapısının üzerinde Kelime-i Tevhid yazılı bir kitabe vardır.

Padişahların vakit namazlarını kıldıkları Endurun Ağalar Camii

Enderun halkının hiçbir yerde görülmeyecek sembolleri vardır. Mesela, Enderun'daki Ağalar Camii'nin muhtemelen 16. asır sonunda çini panolarla donanmış kısmında has odalılar, padişahla birlikte vakit namazlarını kılarlar. Caminin düz badanalı diğer kısmında ise öteki koğuş ağaları namaz

kılar. Rütbenin, kılık-kıyafet ve hitabet dışında ibadet mahalline kadar yansıması dünyada belki ancak bu camide görülür.

Enderun Ağalar Camii'nin arka tarafında üç pencere Harem Mescidi'ne açılır. Burada valide sultan ve haseki sultanlar camideki imama uyarak namazlarını kılarlardı.

Cami, dikdörtgen planlıdır. Bina içinde girişte 17. yüzyılın çinileri dikkat çeker.

Enderun Ağalar Camii uygun konumu ve rutubeti ayarlanabildiğinden dolayı bugün yazma eserler kütüphanesi olarak kullanılmaktadır. Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nin eşsiz yazmaları sadece Osmanlı Türkçesi, Arapça ve Farsça ile sınırlı olmayıp Yunanca ve Slav dillerindeki yazmalarla da bir hayli kalabalık ve kıymetlidir. Bilhassa kitap seven ve tipik iki Rönesans senyörü diyebileceğimiz Fatih Sultan Mehmed Han ve Kanuni Sultan Süleyman Han buldukları güzel ve yararlı kitapları hangi dilde olursa olsun getirtmişlerdir. Topkapı Sarayı Kütüphanesi'ndeki ünlü Macar musiki notaları külliyatı olan Corviniana veya İstanbul antifeneksi olarak tanınır. Kral Matiyas Corvinus'un kitaplığından gelme bir eserdir. Corviniana burada bulunup tamir edilmiş ve yayımlanmıştır.

Yeniçeri Ocağı'nın devleti ve padişahı korumak yerine anarşinin merkezi olmasından dolayı kaldırılması kararı bu camide verildiğinden, mimarî kıymetinin yanında tarihî hatırası da mühimdir. Aynı şekilde Yeniçerilerin hamisi ve kışkırtıcısı olmakla suçlanan Bektaşi tekkelerinin kapatılması, mevcutlarının Nakşibendî dergâhlarının kayyumluğuna terki; dahası Şanîzade gibi seçkin bilginlerin zındıklıkla suçlanması ve sürgüne gönderilmesi de bu meş'um anılardandır.

HAZİNE KÖŞKÜ (FATİH KÖŞKÜ-ENDERUN HAZİNESİ)

Bugün Hazine'nin sergilendiği bu köşk Sarayburnu'nun en hâkim ve cazip noktasında yer almaktadır. Önünde Üsküdar'dan Adalar'a kadar serilen bir manzara uzanmaktadır. Zemin olarak hiç de elverişli olmayan yamaca ustalıkla inşa edilen bu köşk, beş yüz yılı aşkın bir süredir ayaktadır.

1462-1463'te tamamlanan Fatih Köşkü, dış sofalı Türk evi planına göre kurulmuştur. Dört salon, iki salon arasında üstü kapalı etrafı açık ortada şadırvanı bulunan bir hayat (kapalı sofa) ve bir eyvandan ibarettir. Salonun ikisinde birer ocak vardır.

Köşkün avluya bakan yönünde dokuz sütuna dayanan düz tavanlı geniş bir revak vardır. Duvarları küfeki taşından yapılmıştır. Kapı ve pencere kanatları süslemelidir.

Hazine Koğuşu'yla, Enderun Hazinesi'nin amiri hazine kethüdasıdır. Hazine kethüdası, kendinden sonra gelen kethüdaya görevi devrederken aynı zamanda bütün hazineyi en ince teferruatına kadar devretmek mecburiyetindedir.

Hazine, Fatih'in torunu Yavuz Sultan Selim döneminde gerek Çaldıran gerekse Mısır seferlerinden getirilen ganimetle zenginleşmiştir. Hatta gelen bütün ganimetin daireye alınması mümkün olmamış, hazinenin bir kısmı Yedikule Mahzenleri'ne aktarılmıştır.

Yavuz Sultan Selim Han'ın, "Benim altunla doldurduğum hazineyi ahlâfımdan (benden sonra gelenlerden) her kim mangırla doldurursa hazine anın mührü ile mühürlensin ve illa benim mührümle mühürlenmekte devam olunsun)" yolundaki emri gereği Enderun Hazinesi'nin dış kapısı, saray müze oluncaya kadar bu surette mühürlenmiştir. Bu koyu yeşimden mamul mühür, hazinedarbaşında sonra hazine kethüdasında bulunurdu. Mührün

üzerinde ortada Sultan Selim Şah yazısı, bu yazının etrafında da "Tevekkeltü alâ Hâlikî / Yalnız Allah'a güvenirim." ibaresi bulunurdu.

Enderun Hazinesi (Hazine-i Hümâyûn) padişahın iradesine mahsus bir hazineydi. Burada bulunan altın ve gümüş, saray idaresinde; bayındırlık, imar ve hayır işlerinde kullanılırdı. Mısır'ın vergileri padişahın hususi harçlığı "cep harçlığı" sayılır. (Ceb-i Hümâyûn) Padişahların yaptırdıkları ve bir kısmı günümüze kadar ulaşan cami, çeşme, medrese gibi binaların giderleri bu hazineden karşılanırdı. Padişah savaş hâli gibi devlet maliyesinin sıkıştığı dönemlerde Enderun Hazinesi'nden devlet hazinesine usulen borç verirdi ancak bu parayı hiçbir zaman geri almazdı.

Sarayın müze olarak kullanıldığı ilk yıllarda sergilenen padişah kıyafetleri

Hazinenin diğer bölümü bir çeşit sergi salonuydu. Bu kısımda padişaha ganimet olarak düşen, elçiler tarafından getirilen veya satın alınan tarihî değeri yüksek eserler bulundurulurdu. Altın veya gümüşten kap kacaklar; ipek halılar ve seccadeler; çok değerli kürkler, mücevherli elbise ve kaftanlar; pırlanta, elmas, inci, firuze, yakut, zümrütten mamul mücevherat, sorguç, pazubent, eyer takımı, kemerler gibi eşyalar vardır. Bunlar dışında Yavuz Sultan Selim tarafından Mısır'dan getirilen ve Hz. Yusuf aleyhisselâmın sarığı olduğu rivayet edilen Yusufî sarık ile İmam-ı Azam'a ait taç ve amâme (sarık) ve İslâm büyüklerinden İbrahim Edhem hazretlerinin tacı ve diğer velilerin taç ve hırkaları da bu hazinede muhafaza edilirdi.

Köşk, tamamen hazine işlerinde kullanılması ve içinde paha biçilmez kıymette eserleri barındırmasından dolayı yer yer tadilatlar geçirmiştir.

Sultan I. Mahmud devrinde bir oda daha ilave olunmuştur ki bu odaya elçilerin yanlarında götürecekleri kıymetli eşyaları emanet etmelerinden dolayı elçi odası ismi de verilmiştir.

Padişahların cülûs törenleri (Tahta Çıkma Töreni) esnasında hazinenin sergilenmesi âdet iken Sultan Abdülmecid zamanında hazinenin bir kısmı köşkün birinci odasında sergilenmiş, daha sonraki Sultan

Nadir Şah tarafından I. Mahmud'a hediye olarak gönderilen taht ve etrafında saray memurları.

Abdülaziz ve Sultan II. Abdülhamid dönemlerinde birinci ve ikinci odalarda tahtlar, sultan kıyafetleri, vazolar, silahlar gibi eserler sergilenmiştir. Köşkün bu şekilde sergi salonu olarak kullanılması ve içindekilerin muhafazası kaygısı beraberinde yeni tadilatları getirmiş, bazı pencereler kapatılmış, bazı revaklar örülmüş ve köşkün orijinal mimarisi bozulmuştur. Bina köşkten ziyade ambara benzemiştir.

Sultan Reşad zamanında I. Dünya Savaşı'ndan dolayı saraydaki hazine eşyalarının güvenliği için İstanbul'dan Konya'ya gönderilmiştir. Cumhuriyet devrinde yapılan restorasyonlarla köşk orijinal hâline getirilmeye çalışılmıştır.

Hazinenin müştemilatı içinde Kilerli Koğuşu ve Hamam da bulunmaktadır. Kilerli Koğuşu, bugün müze idare binası olarak kullanılmakta olup Fatih zamanındaki orijinalliğinden çok şey kaybetmiştir. Köşkün sağ tarafında bulunan hamamın yerine ise Seferli Koğuşu yapılmıştır. Hazine Köşkü'nün eyvanı Fatih'in çok sevdiği bir mekândır ve devletin binbir türlü işi ve gailesi ile uğraştığı dönemde dinlenebildiği tek yerdir.

Hazine Dairesi'nin sergi salonu olarak kullanıldığı yıllarda dairesinin açılışı

Enderun Sistemi

Enderun, başlı başına bir müessesedir. Devşirme sistemiyle toplanan gayrimüslim çocukların sarayda eğitildikleri ve kabiliyetlerine göre yükselme imkânlarının bulunduğu bir yerdir. Genelde bu gençler devşirme sınıflarının en güçlü, en zeki ve en yetenekli olanların buraya ayrılırlar.

Devşirme, bir hayat tarzıdır. Bu çocuklar ön planda Türkçeyi ve İslâmiyet'in kurallarını öğrenirler. Enderun'a alınmayanlardan bilhassa yeniçeri acemi kışlalarına verilecek olanlar bir hazırlık olmak üzere hayatlarında "Türk'e verilmek" denen bir safhadan geçer. Bunlar İstanbul'a yakın Bursa veya Edirne köylerindeki köylülerin yanlarına gönderilir.

Yeniçeri adayının burada öğrendiği Türkçe ve din bilgisi çok önemlidir. Haddeden geçmiş bir medrese bilgisi ve dindarlığı yerine bu çocuklara bir halk adamının kullandığı Türkçe ve onun dinî âdetleri verilir ki özümsemenin nasıl olduğu ile ilgili bu keyfiyet çok mühimdir.

Devşirmeler bazılarının sandığı gibi zorla alınmaz, hatta bazı fakir köyler çocuklarının bu yolla kurtulacağına, yükseleceğine inanarak Osmanlılara vermeye gönüllü olurlar. Tabii, kaderde bir asker olarak savaşta ölmek de vardır, imparatorluk yönetiminin ikinci adamı yani başvezir olmak da... Devşirilen çocukların kimisi bir yeniçeri neferi olarak kalacaktır, kimisi Sokullu Mehmed Paşa, Mahmud Paşa gibi koca imparatorluğun kaderini elinde tutan başvezirler olacaktır. Her devşirme de köylü değildir, bazen çok önemli ailelerin çocukları da ebeveyni ikna yoluyla alınabilir.

Enderun bir müessesedir. Buradaki eğitimle imparatorluğun yönetici sınıfı yetiştirilir. Büyük kısmı itibariyle Balkanlar'ın, Kafkaslar'ın ücra köylerinden devşirilen gençlerin, burada eğitilip nasıl üstün bir sınıf meydana getirdiğini görürsünüz. O kadar ki hem fizikleri, hem duruşlarıyla etrafı etkileyen bu devletlilerin, kendilerinin bir devlet imajını meydana getirdiğini söylemek hiç mübalağa sayılmaz. Saray dışına çıktıkları vakit yürüyüşlerinden, konuşmalarından, hâl ve tavırlarından Enderun terbiyesi aldıkları belli olur. İstanbul'a gelen her yabancı ve seyahatnâme yazarı onların katıldığı bir resmigeçidi resmetmekten ve onları uzun uzadıya tasvir etmekten kendini alamamıştır. Törenlerde ve sarayın dışında Kılıç Alayı, Cuma Selamlığı gibi merasimlerde Enderunluların zaten buraya gelmelerine neden olan fizikî heybetleri dışında kılık ve kıyafetleri ve özellikle "peyk" denen refakatçilerin sorguçları sadece etraftaki halkı değil, başkente gelen ecnebileri bile çarpmıştır. Seyahatnâmelerde, Osmanlı törenlerindeki devletlûların bakır baskı gravürleri bulunmayanları pek azdır. Tevekkeli değil, meşhur nüktedir; bu mutantan alayı seyreden fakir Bektaşî dervişi semaya bakmış: "Hey Allah'ım, bir padişahın kullarına bak, bir de şu fakir kulunun hâline..." demiş.

Enderunluların içinden müstesna müzisyenler çıkmıştır. Rekorları itibariyle tarihe geçen sporcular çıkmıştır. Edebiyat sahasında, felsefede ismi geçenler çıkmıştır. Unutmamak gerekir ki imparatorluk kendini yönetecek sadık komutanları bu ocakta yetiştirmiştir. Ama her şeyden evvel Osmanlı tarihinin en az üç asrında etkili olan komutanlar Enderun'dan çıkmadır. Buradan çıkan insanlar; vezir olmuştur, Yeniçeri Ocağı ağalığı yapmıştır, devlet kademelerine hatta birçok memuriyete dahi ağırlığını koymuştur; içlerinden imparatorluğun şeyhülislâmı dahi çıkmıştır ama hiçbir zaman için padişahın kulları, padişahın hizmet sınıfı olduklarını unutmamışlardır. Devlet fikrini, devletin bütünlüğünü çok iyi kavramışlardır. Tıpkı Sokullu'nun yeğeni Mustafa Paşa'nın Budin Beylerbeyi olması gibi... Günün birinde de bir atlas torba içinde çavuşbaşı ile gelen idam fermanını boyun eğerek kabul eder. Çünkü devletten başka Enderunlunun güveneceği makam yoktur.

Hiç şüphesiz Enderun'a uğramayan devşirmeler de vardır ve çoğunluğu acemioğlanı olarak ayrılan bu çocuklar, İstanbul'un civar köylerinde, köylülerin yanında dini de, dili de öğrenirlerdi ki, onların içinden de

böyleleri çıkmıştır, ama Enderunlunun tavrı ve havası değişik ve seçkincedir.

Enderun, aristokrasinin irsî olmasa da eğitimle, liyakatle ortaya konabileceğini gösteren bir okuldur. “İmparatorluk okulu” unvanı buraya çok yakışmaktadır. Enderun üzerindeki tetkikat hemen hemen tamamen ecnebiler tarafından yapılmıştır. Çünkü Osmanlı yönetimini esasından kavramak istemişlerdir.

19. yüzyıl Osmanlı Sarayı’nın idarî bünyesi içinde eski Enderun yaşamakla beraber, ağırlığını ve geleneğini kaybetmiş ve “Ağavat Ocağı” denen Enderun Ağaları Ocağı, Dolmabahçe Sarayı’nın bir kıyısına sığınmıştır. Sarayın asıl görevlileri artık askerî ve mülkî erkânın yetiştiği, imparatorluğun XIX. yüzyılda kurulan modern okullarından gelmektedir. Özellikle II. Abdülhamid tedrisat ve tahsil derecesini yükselttiği Mekteb-i Mülkiye’nin başarılı mezunlarını Kitabet Dairesi’ne aldırtmaktadır. Onun hâl’inden sonra saray muhafız kıtalarındaki alaylı zâbitan da artık görülmeyecektir.

Enderun’da Hayat

Enderun başlı başına bir terbiye müessesesidir ve onun tarihini günümüze bakan çok taraflarıyla iyi bilmek gerekmektedir. Burada insanlar birbirleriyle rütbeye göre “siz” diye konuşurlar, gençlerin kendi aralarında dahi lâubalî olması mümkün değildir. Koğuş zabitlerine, koğuşun başlarına son derece saygılı olmak zorundadırlar.

Yeme içme, yıkanma, kalkma, yatma saatleri konusunda büyük bir disiplin içindedirler. Devamlı bir surette gece gündüz kontrol altındadırlar. Koğuşlarda kandil yakılır. Dış dünyayla temas kurmaları istenmez. Enderun’daki disiplin dolayısıyla çok kısa zamanda bir Osmanlı saray protokolü meydana gelmiştir. Daha da ilginci Enderun’un dişi bir izdüşümü vardır. O da bizatihi Harem’in kendisidir. İşte buna bazı tarihçiler; Osmanlı Saray Medeniyeti diyorlar ki bu doğrudur. Burada tarihi magazinleştirmeye çalışanların uydurdukları ve kimi zaman gündeme getirdikleri bazı hususları ciddiye dahi almamak gerekir; “Enderun oğlanı” gibi avamî tabirlerin geçerliliği yoktur.

Enderun çetin bir hayatın yaşandığı yerdir. Saray okuludur; ama bizim anladığımız anlamda bir okul değildir. Buraya gelen çocuklara Osmanlı-

Türk kültürünün, İslâmiyet'in derinlikleri hocalar tarafından öğretilir. Bunlar bildiğimiz kimselerdir. Nitekim Osmanlı tarihinin musiki dallarında yükselen devlet adamlarının bu ocağında Ali Ufki Bey diye bildiğimiz Albert Bobovius de vardır. Daha sonra Enderun yılları üzerine eser kaleme almıştır. Hayat ve kültürün her dalına girenler vardır. Hatta yüksek din bilginleri bile çıkmıştır.

Enderun talebelerinden küçük ve büyük odalarda hem saray hizmetlerine bakan, hem adab-ı muaşeret öğrenen, hem biraz ilim ve sanata vâkıf olanların değeri ve liyakati anlaşılınca, onlar bizzat padişahın emri üzerine üst düzeye geçerler.

Ağalar sabah ezanıyla uyanır; eğer gerekiyorsa hamama gidilir, sabah namazı mutlaka Ağalar Camii'nde cemaatle kılınır, daha sonra günlük hayata başlanır. Sofrada dikkatsiz ve usulsüz bir davranışta tekdir veya ele kepçe vurmak gibi bir mukabele görülür. Ağaların lâubali hitaplarda bulunmaları, edepsiz tavırlar göstermeleri, serkeşlik etmeleri, sıkı giyim kurallarının dışına çıkmaları şiddetle cezalandırılır. Bununla birlikte Enderun'daki ağaların yani genç talebelerin birbirlerine taktıkları lâkap, hayat boyu üzerlerinde kalır. Aynı âdet yeniçeri ocağında da vardır. "Tabanıyassı", "Boynueğri", "Semiz" gibi vücut özelliklerini veya "Öküz", "Kalaylıkoz", "Yahnikapan" gibi karakter zafiyeti gösteren lâkapları taşıyan vezir ve vezir-i âzamları hatırlarız. Bu anane modern eğitim kurumları olan Galatasaray'da ve Mülkiye'de de devam eder.

Seferli Koğuşu

Enderun'un ilk iki odasından sonra terfi edilen Seferli Koğuşu, 17. yüzyılda Sultan IV. Murad'ın koğuştaki ağaları sefere götürmesinden sonra ortaya çıkmıştır. Sultan IV. Murad bir harbin zor şartları içinde, ona hizmet edecek gençleri bu bölümden almıştır. Onun için adı Seferli Koğuşu'dur.

Koğuş kapısındaki kitabede Sultan Mehmed Reşad tarafından tamir ettirildiği için Sultan Reşad tuğralı bir kitabe bulunmaktadır.

Sultan II. Bayezid'in kıyafeti

Bu bölümde 1509'da depremde tahrib olan büyük hamam, küçük ve büyük odaların hamam ihtiyacını karşılardı. Ne var ki hamam muhtemelen su tesisatının binayla bağdaşamamasından dolayı çökmüştür, 16. asırdaki bu önemli çöküntüden sonra büyük bir tamirat yapılmıştır ve 17. asırda hamam olarak kullanılmasından vazgeçilen bu bina Enderun ağalarına tahsis edilmiştir. Enderun ağalarının bu koğuşta yaşayanları artık ilk iki koğuştaki dolamalılardan terfian kaftanlı dediğimiz sınıfa geçen ilk seçkin zümreyi meydana getirir. IV. Murad bu sınıfı sefer-i hümâyûna birlikte götürdüğü için Seferliler Koğuşu, Seferli Enderun Ağalarının Koğuşu olarak adlandırılmıştır. Mahiyeti değişmiş, ağaların terfi şansı artmıştır. Sultan I. Ahmed, 16. yüzyılda yıkılan bu koğuşu tahrib olmuş hamamı tamamen ortadan kaldırarak yeniden inşa ettirmiştir. Sonradan sadece Seferliler Koğuşu olarak adlandırılan hünkâr hamamından günümüze kalan yadigâr "elbise-i hümâyûn" diyeceğimiz saraydaki kumaşların, kaftanların, padişah ve şehzade elbiselerinin teşhir edildiği bölümdür. Günümüze kadar ulaşan binada hamam olarak kullanıldığı devre ait kitabede Sultan II. Selim devrinde yapılan tamirattan bahsedilmektedir.

Kuruluşundan itibaren diğer koğuşlara oranla bir kademe daha yüksek eğitim veren Seferli Koğuşu, ilk kuruluş yıllarında, Enderun halkının çamaşırlarının yıkanması ve Enderun'un tertip, düzen ve temizliğinin sağlanması gibi işler yaparken daha sonra çalışmalar mesleki alana ve sanata kaydırılarak, kemankeş, pehlivan, hanende, berber yetiştirilmiştir. Ayrıca padişahın çamaşırlarının yıkanması ve katlanması bu koğuştakilerin

görevidir. Padişahın camide namaz kılacağı seccadesini de Seferli Koğuşu'nun ağası sererdi. Saray cüceleri ve dilsizleri de burada eğitilirlerdi. Bu odanın kıdemlilerinden başkullukçu haftada iki defa Destar-ı Hümâyûn denilen padişahın sarığıyla abdest havlularını yıkardı.

Kilerli Koğuşu

Baştan beri bugünkü hazine dairesine bitişik olan ve Fatih Sultan Mehmed tarafından yaptırılan bölümler, Enderun'un "Kilerliler" ve "Hazinedar" koğuşlarıdır.

Burada bulunan iç oğlanları bir yandan eğitim görürlerken öte yandan çeşitli vazifeler yaparlardı. Kilerli Koğuşu hem kilere hem padişaha hizmet etmeye bakan bölümdü ve burada padişaha çok yakın, muteber saray mensupları vardı. Kilerli Koğuşu'nun en mühim vazifesi padişah sofrasını hazırlamaktı. Padişahın yemeğini pişirmek, sofra kurmak, servis yapmak, sofrayı toplamak, bulaşıkları yıkamak onların vazifesi idi. Şerbetler, şuruplar, macunlar hazırlarlardı. Bunun dışında Harem'in kiler ihtiyacını (her türlü yiyecek ve içecek ihtiyacı) karşılar ve muhafaza ederlerdi. Saray odalarının, mescitlerinin, Hırka-i Saadet Dairesi'ndeki büyük şamdanın mumlarını da temin eder ve yakarlardı.

İcap ettiğinde ilaçların hazırlanmasından da kilerciler mesuldü. Koğuş kapısının dışında Eczahane de denilen Hekimbaşı Odası bulunurdu. Burada koğuşlarda hastalananlar için ilaçlar yapılırdı. Bütün vazifeleri yerine getirme sırasında kilercilerin abdestli olması da koğuşun nizamı dâhilindeydi. Kilerliler Koğuşu'nun mesuliyeti altındaki işler belli bir nizam dâhilinde ve iş bölümü hâlinde yapılırdı. Kilercibaşı, sarayda bu görevleri yerine getiren birkaç yüz kişinin başıydı. Görevine Birun denen dış avludaki Matbah-ı amire halkını yönetmek dâhildi.

Kilerli Koğuşu, nisan yağmurlarını biriktirerek padişaha takdim ederlerdi. Padişah da onlara bu hizmetleri karşılığında bahşiş verirdi.

İç oğlanları yüksek derecede eğitim görürler, ayrıca üç ayda bir aldıkları maaş yanında pek çok ad altında ek ücretler alırlardı.

Kilerli Koğuşu ahşap ağırlıklı bir yapıydı. Binanın alt katında iç oğlanların yatakhaneleri, üst katta ise padişah sofrasında kullanılan altın ve gümüş tepsiler, yemek takımları, yemişler, şerbet ve şuruplar bulunurdu. Saray için hususi imal edilmiş mumlar da burada saklanırdı. 1856

yangınında kullanılamaz hâle gelen koğuş yeniden inşa edilmiştir. Bugün burada Topkapı Sarayı Müze Müdürlüğü bulunmaktadır. Koğuşun altında Kemeraltı Dehlizi'nden dördüncü avluya çıkan bir kapı vardır.

Hazinedar Koğuşu

Enderun avlusundaki iç hazinenin (Enderun Hazinesi) ve saraya ait mücevherat ve kıymetli eşyanın sorumluluğu bu koğuşa ait olduğu için Hazinedar Koğuşu denilmiştir. Bu yapıdan geriye bugün koğuşun ön tarafında bulunan siyah beyaz çakıl taşlarından yapılma (podima çakılı) kaldırımı kalmıştır. Koğuşun amiri sarayın önde gelen görevlilerinden hazinedarbaşıydı ve yardımcısı hazine kethüdası idi. Kuyumcu, nakkaş, kılıççı, terzi, kürkçü, sorguçcu vb. ehl-i hiref (Meslek sahipleri) saray zanaatkârları hazinedarbaşıya bağlıydı. Bunların sayısı bazı hâlde ve zamanda birkaç bine ulaşmıştır.

"Kilerli" ve "Hazinedar" koğuşundakiler saray dışı hizmetlere tayin edildiklerinde yani "Birun"a çıktıklarında sancakbeyi rütbesi ile göreve başlarlardı.

Hazine Koğuşu binası sol tarafındaki Kilerli Koğuşu ve sağ tarafındaki Silahdar Koğuşu ile bitişik iken 19. yüzyılın ilk yarısında yıktırılarak yeniden inşa edilmiş ve Sofa-i Hümâyûn'a geçen ara geçitler yapılmıştır. 1856 yangınından sonra Sultan Abdülmecid tarafından restore ettirilmiştir. Hazine Koğuşu bugün Türk-İslam kitap sanatları, padişah portreleri koleksiyonu sergi salonu olarak kullanılmaktadır.

Silahdar Hazinesi

Silahdar Hazinesi, Hırka-i Saadet Dairesi'nin hemen bitişiğinde yer alır. Silahdar ağanın muhafazasında bulunan kıymetli eşya, padişaha ait kılıç, kalkan, zırh, bozdoğan gibi çeşitli silahlar Has Oda'ya ve Sofa Köşkleri'ne ait altın şamdanlar, padişahın "cep harçlığı" olarak kullandığı ve hazine dairesine koymadığı bir miktar para, Has Oda'ya konulmayan Mukaddes Emanetler, yenileri gönderildikçe eskileri İstanbul'a getirilen Harem-i şerif puşideleri, eski Kur'an-ı Kerimler ve çok kıymetli yazma kitaplar burada saklanırdı. Silahların her zaman temiz tutulmasına çok ehemmiyet verilirdi.

Silahdar Hazinesi'nin Arzhâne'ye de kapısı bulunmaktadır. Anahtarı Silahdar ağada bulunan hazinenin defteri sır kâtibi ve hazine başyardımcısı tarafından tutulur ve mühürlenirdi. Defter, padişaha verilirdi. Silahdar

ağalık padişahın yakınında bir vazife olduğu için çok önemli bir vazifeydi. Meşhur paşalardan Çorlulu Ali Paşa ve Girit'i kuşatan komutan Yusuf Paşa da silahdar ağaydılar. Günümüzde bu mekân Mukaddes Emanetler'in sergi salonu olarak kullanılmaktadır.

Hazine Dairesi önünde nöbet tutan askerler

Silahdar Ağa, Peyk ve Solak (Ressam Brindesi)

HAS ODA (HIRKA-İ SAADET DAİRESİ - MUKADDES EMANETLER DAİRESİ)

Has Oda, Enderun avlusunda padişahların kendilerine mahsus dairesidir. Fatih Köşkü ve Çinili Köşk gibi Has Oda da bir saray köşkü olarak inşa edilmiştir. İlk olarak Fatih devrinde yapılan Has Oda, Sultan III. Ahmed devrinde ciddi tamiratlar görmüş ve bu düzenlemeler günümüze kadar gelmiştir. Has Oda, Fatih Sultan Mehmed ve II. Bayezid devirlerinde çalışma odası olarak kullanılmışsa da Yavuz Sultan Selim Han zamanında Mukaddes Emanetler'in buraya getirilmesiyle bambaşka bir görev üstlenmiştir. Adı da Hırka-i Saadet Dairesi olarak anılmaya başlanmıştır. Giriş kapısının üzerinde hattat olan Sultan III. Ahmed'in yazdığı Kelime-i Tevhid bulunmaktadır. İki katlı olan binanın her katında üçer oda bir sofa bulunur.

Şadırvanlı Sofa

Girişte ilk kısım Şadırvanlı Sofa'dır. Adını birinci kubbe altında bulunan şadırvandan alan bu sofada diğer kubbe altında da padişahın oturması için bir seki bulunur. Arzhâne ve koğuşlara açılan ahşap kapılar ve pencere kapakları binanın ilk yapıldığı dönemden kalmadır ve üzerlerinde Fatih'in adı bulunur. Has Oda'nın sedefli kapısı ise 1916'da yapılan yenilenme sırasında takılmıştır.

Arzhâne

Şadırvanlı Sofa'nın sağında bulunan "Üdhulûha bi selamin aminîn/Oraya emniyetle ve selametle girin." (Hicr Sûresi, 46) yazılı kapıdan girilir. Padişah burada kendine gelen arz kâğıtlarını (telhisleri) okur ve gerekli emirleri verirdi. Kendisiyle görüşmeye gelenleri de kabul ettikleri bir odadır. Adını da bu faaliyetten alır. Oda hakkında galat-ı meşhur buraya Arslanhâne denilmesidir. Valide sultanların padişah olan oğullarına "arslanım" diye hitap etmelerinden dolayı odaya bu adın verildiği rivayet

edilmekle beraber, hitapla odanın bir alâkası yoktur. Tekfur Sarayı üretimi olan İznik ve Kütahya çinileriyle döşelidir. Her dönemin her çeşit çinisini barındırmasından dolayı güzel bir çini sergisi gibidir. Çini yazı kuşağında Ahzab Sûresi'nin 38–44. ayetleri yazılıdır. Sûre'nin 44. ayetten sonraki kısımları ise Has Oda'nın kubbesinin tam ortasında yer alır. Oda, cülûs merasimlerinde ve ramazan ayının on beşinci günü yapılan Hırka-i Saadet Ziyaretleri'nde sadrazam ve saray ileri gelenlerinin padişahla tebrikleşmeye geldikleri bir yer olarak da bilinir. Günümüzde Arzhâne ziyarete açıktır ve Mukaddes Emanetler'in bir kısmı bu odada sergilenmektedir.

Şadırvanlı Sofa ve Taht Odası

Has Oda (Taht Odası)

Has Oda bu yapının en mühim odasıdır. Sağdaki ikinci odadır. Kapısının üst tarafında celî-sülüs ile "Esselamu aleyke ya Resulullah" yazılıdır. Giriş kapısı Sedefkâr Vasıf Usta'nın eseridir. Kapının üzerinde Hz. Mevlana'nın şu mısraları yer alır:

"Senin kapından başka bütün kapılar kapanmıştır

Ta ki garipler başkasına yol bulmasın diye.

Ey kerem ve izzet kapısı, ey nur saçan kapı

Güneş, ay ve yıldızlar sana kul, köledir."

Has Oda, genelde padişahların kışın kullandıkları bir çalışma odasıdır. Özellikle Fatih Sultan Mehmed Han, Sultan II. Bayezid Han, Yavuz Sultan

Selim Han ve Kanuni Sultan Süleyman Han günlük yaşantılarının önemli bir kısmını burada geçirirlerdi. Devlet işlerinin çokluğundan dolayı bazı zamanlar burada gecelerlerdi.

Has Oda'nın zamanla yıpranan kubbesi Yavuz Sultan Selim tarafından Mısır Seferi'nden sonra Memluk mukarnaslarıyla yükseltilmiştir. Bu hâliyle Has Oda'nın kubbesi diğer kubbelerden çok daha yüksektir ki bu aynı zamanda hükümdarın kullandığı bir oda olduğunun da işaretidir.

Has Oda'nın sol köşesinde IV. Murad tarafından yaptırılan gümüş üzerine altın yaldızlı sayebanlı taht bulunur. Sarayın kuyumcubaşısı Derviş Zıllî Mehmed tarafından yapılmıştır ki kendisi Evliya Çelebi'nin babasıdır. Zıllî Efendi'nin Kâbe üzerindeki Altın Oluk'u da yaptığı bilinir.

Tahtın tavanı dört sütun üzerine oturtulmuş aynalı tonoz şeklinde olup burada enfes motifler işlenmiş ve hadisler yazılmıştır. Üzerinde Şair Cevri'nin bu tahttan bahseden bir kasidesi yazılıdır. Yeni padişah olacak şehzadeler Bâbü's saade önündeki cülûs merasiminden evvel buradaki tahta otururlardı. Sadrazam ve şeyhülislâm yeni padişaha burada biat ederdi. Resmî törenden önce burada iki rekât namaz kılardı.

II. Mahmud zamanına kadar bütün merasimlerde kullanılan tahtın iki yüzü gümüş kafes işi ile örtülerek Mukaddes Emanetler'in muhafaza edildiği bir şebeke hâline getirilmiştir. Hırka-i Saadet çekmecesi buraya konulmaya başlamıştır.

Oda küçük sayılabilecek bir ebatta olmasına rağmen enfes İznik çini panolarıyla ve muhteşem kubbesiyle âdeta genişletilmiş gibidir. Çini panoların üzerinde Hz. Peygamber'in mukaddes hırkasının burada bulunmasından dolayı "Hırka Kasidesi" olarak da bilinen el-Busirî'nin, Peygamberimizi anlatan Arapça Kaside-i Bürde'si bulunur. Lacivert zemin üzerine beyaz sülüs hatla yazılmıştır. Kaside-i Bürde'nin üzerinde kubbe eteğinde siyah zemin üzerine altın yaldızla Fetih Sûresi'nin ilk ayetleri, kubbenin tam ortasında ise Ahzab Sûresi'nin 45, 46 ve 47. ayetleri yazılıdır. Topkapı Sarayı'nı anlatan bazı kitaplarda geçen ve kitaptan kitaba aktarılan bir bilgide bu kubbede Zafer ve Nur Sûrelerinin yazılı olduğu iddia edilir ki bu ifade hatalıdır.

Kubbe kasnağı hizasından aşağıya doğru Kâbe kuşakları ve gaza sancakları bulunur. Kubbeden sarkan zincirler, paha biçilemeyecek değerdeki mücevher askıları tutmaktadır.

Hırka-i Saadet, Mısır’dan getirildiği günden beri padişah dairesinde korunagelmiştir. Yavuz Sultan Selim’den sonra da Mukaddes Emanetler’in gelişi sürmüştür. Saray, 19. yüzyılda terk edildikten sonra oda tamamen mukaddes eşyanın korunduğu bir daire hâlini almıştır ki binanın tümü zamanla Mukaddes Emanetler Dairesi olarak anılmıştır.

Has Oda günümüzde ziyarete kapalı olup Arz Odası’ndan bakılınca Has Oda’da köşedeki şimdi şebeke görünümünde olan saltanat tahtı ve içinde Hırka-i Saadet Çekmecesi görülmektedir.

Has Oda’nın arka taşlığından Mabeyn-i Hümâyûn’a açılan kapı üzerinde üç satırlı çini levhada birinci satırda Besmele, ikinci satırda Kelime-i Tevhid, üçüncü satırda ise Hulafâ-ı Râşidîn’in isimleri (Hz.) Ebubekir, Ömer, Osman, Ali yazılıdır. Altındaki çini kitabede ise Has Oda’da “Cenab-ı Fahrü’l Enbiya Efendimizin Hırka-i Şerif’ine mahsus astarın Sultan Mehmed Reşad Han tarafından aslına sadık kalınarak tamir ettirildiğinden” bahsedilmektedir.

Dairenin ziyarete açıldığı 1960’lı yıllarda Taht Odası. Arkada tahttan bozma gümüş şebeke içinde Hırka-i Saadet muhafazası, ön tarafta ise Peygamberimiz’in kılıcı görülmektedir.

Taht Odası'nda (sağdan sola) işlemeli perde, Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin hattıyla bir Hilye-i Şerif, Peygamberimizin kılıcı, dolap üzerinde de Sultan III. Ahmed tarafından yazılmış Kelime-i Şehadet levhası görülmektedir

HAS ODA’DA YAPILAN MERASİMLER

Hırka-i Saadet Dairesi Osmanlı padişahlarınca her zaman ihtimam gösterilen bir yer olmuştur. Burası padişahların hem çalışma büroları hem de bir ibadet ve tören yeridir. Burada meşhur beş merasim icra edilir.

Devamı Bâbü’s saade önünde yapılan üç merasim öncesi burada merasim yapılırdı. Bu merasimler; cülûs merasimi öncesinde yapılan iç biat, sefer zamanı burada saklanan Sancak-ı Şerif’in padişah tarafından çıkartılması ve padişah cenazelerinin Has Oda’nın dış cephesindeki çeşmede gasledilip dairenin önündeki mermer sekiye konulmasıdır.

Hırka-i Saadet Ziyareti

Çok zengin bir koleksiyon olan Mukaddes Emanetler bölümünde Osmanlı merasimlerine de konu olan iki parça çok mühimdir ki bunlar Hırka-i Saadet ile Sancak-ı Şerif’tir (Liva-i Şerif).

Hırka-i Saadet: Hz. Peygamber’in Kâ’b ibn Züheyr’e hediye etmiş olduğu hırkadır. Kâ’b ibn Züheyr Huzur-u Saadet’te tövbe edip Müslüman olmuş ve Peygamberimize bir kaside okumuştur. Bunun üzerine Hz. Peygamber çok duygulanmış ve sırtındaki hırkasını, Kâ’b’a giydirmiştir. Bu hâdise bütün İslâm âleminde yankı uyandırmış ve bu hırka (bürde), İslâm devletlerinin hükümdarlarınca Peygamber yolunda gitmenin ve O’nun halifesi olmanın simgelerinden biri olarak kabul edilmiştir.

Hırka daha sonra Emevi Halifesi Muaviye tarafından satın alınmış ve bayramlarda giyilmiştir. Halifeden halifeye aktarılan hırka, Abbasi halifelerince de dinî günlerde giyilmiştir. Hırka her İslâm halifesinin ülkesinde muhafaza edilmiştir. Osmanlı padişahları da kendi halifeliklerinin simgesi saydıkları bu bürdenin koruyuculuğunu üstlenmişlerdir. Hırkanın sarayda korunmasından Has Oda’nın zülüflü ağaları, bakımından ise tülbend ağası (son dönemlerde de hazine kethüdası) sorumludur. Hırka-i Saadet’in dışı siyah içi krem renginde yündür.

Ramazan ayının ortasında her padişah, aynı zamanda Müslümanların halifesi olarak, törenle Hırka-i Saadet'i ziyaret eder.

Ramazan ayının on beşinci gününün gecesinde Mukaddes Emanetler'in bulunduğu Has Oda'da bizzat padişahın da katıldığı bir temizlik merasimi yapılırdı. Padişah gül suyuna batırılmış süngerlerle Hırka-i Saadet şebekelerini temizlerdi. Çuhadar ve rikapdar ağalar, has odalılar, gedikliler gibi görevliler de dairenin kapılarını, pencerelerini, duvarlarını vs. temizlerlerdi.

On beşinci günün gecesi (on dördüncü günün akşamı) yapılan bu temizliğin ardından ramazanın on beşine denk gelen ertesi gün ziyaretler yapılırdı. O gün sabah namazı Hırka-i Saadet dairesinde kılınırdı. Hırka-i Saadet sandukası padişahta bulunan altın anahtarla açılırdı. Hünkâr, sanduka içindeki sırmalı, inci işlemeli, yedi bohça içinden ikinci muhafazayı çıkarırdı. Bu muhafaza, altından yapılma iki kanatlı bir çekmece idi. Bu çekmecenin altın anahtarı da padişahta bulunurdu. Çekmece açıldıktan sonra Hırka-i Saadet'in yakasında bulunan düğme bir kâse içine konulur, bir parça ıslatılır, amber sürülür ve kuruması için ocağa tutulurdu. Kâsede kalan az miktardaki su başka sulara damlatılır ve "Hırka-i Saadet Suyu" olarak hediye edilirdi. Bu geleneği Sultan II. Mahmud kaldırmıştır. Hırka-i Saadet ziyareti Ayasofya Camii'nde öğle namazı kılınmasını müteakip yapılırdı. Baş imam, ikinci imam, has oda imamı, müezzin ve çavuş ağalar ayakta sırayla Kur'an okurlardı. Hırka-i Saadet ziyaretine sadrazam ve şeyhülislâm da katılırdı. Merasim sırasında padişah sandukanın yanında, sadrazam sağında, Darü's saade ağası solunda durarak ziyaret ifa olunurdu. Törene katılacak herkesin gelmesinin ardından padişah sandukayı açar, sadrazamın ve diğer devlet erkânının ziyaretine müsaade ederdi.

Ziyaretlerde Hz. Peygamber'e duyulan saygının bir gereği olarak oturulmaz, bütün merasim boyunca ayakta durulurdu. Ziyarete gelenler dualar okuyarak Hırka-i Saadet bohçasına yüz sürerlerdi. Yapılan ziyaret Hz. Peygamber'in şefaatine nail olmak için yapılırdı. Ziyaret bitirildikten sonra daire en düşük rütbeden başlanarak terk edilirdi. En sonunda şeyhülislâm, sadrazam ve padişah daireyi terk ederdi.

Ramazanın on dördüncü günü vezirler, kethüdalar, yeniçeri ağası, defterdarlar gibi görevlilere tezkireler yazılarak Hırka-i Saadet ziyaretine

davet edilirlerdi. Ulemayı ise şeyhülislâm davet ederdi. Ziyaretten sonra, yüz sürülen kısmı Silahdar ağa, altın tas içinde getirilen gül suyu ile yıkar, amber sürerek kuruturdu. Hırka-i Saadet, padişah tarafından, yenilenen bohçasına konulur ve altın çekmeceye yerleştirilirdi. Bu merasim büyük bir huşu içinde yapılırdı. Allah Resûlü'nün hırkasına bohçası dışından bile olsa yüz sürmek herkese büyük bir ruhanî haz verirdi. 19. yüzyıl başlarında hırka yerine hırkanın üzerine örtülen tülbentlere yüz sürülmeye başlanmış ve bu tülbentler daha sonra ziyaretçilere hediye edilmiştir ki bu tülbentlere destimâl denilir. Enderun'un ziyaretinin tamamlanması ve avlunun boşalmasından sonra Harem'de yaşayan kadınlar valide sultan başkanlığında Hırka-i Saadet'i ziyarete gelirlerdi. Harem halkı ziyarette Kuşhâne Kapısı'ndan Has Oda'ya gelirlerdi. Topkapı Sarayı'ndan taşınıldıktan sonra da Harem halkının Dolmabahçe ve Yıldız'dan Topkapı'ya kapalı arabalarda ziyarete geldikleri bilinir.

Bu törenler her sene mutad olarak yapılırdı ve bütün İslâm âleminde geniş yankı uyandırırdı. Hırka-i Saadet ziyaretiyle alâkalı haberlere dönemin gazetelerinde hatta Gaspıralı'nın «Tercüman»ı gibi dış Türkler ve İslâm dünyasındaki yayınlarda da genişçe yer verilir, törenler uzun uzadıya anlatılırdı.

Saray 1830'larda II. Mahmud tarafından hemen hemen terk edilmiş, Abdülmecid'den itibaren de Osmanlı padişahları Topkapı'da kalmamaya başlamışlardır; ancak Mukaddes Emanetler'i Dolmabahçe'ye yahut Yıldız'a getirtmeyip bunların baba ocaklarında kalmasını istemişler ve her yıl ramazan ayının ortasında Hırka-i Saadet ziyaretine gelmeyi ihmal etmemişlerdir. Ramazanın on beşinde yapılan bu ziyaretler için Hırka-i Saadet Alayları kurulmuştur.

Hırka-i Saadet ziyaretlerinin belki de en ilginci Sultan Mehmed Reşad'ın zamanında yapılandır. Sultan vefatından on gün önce son Hırka-i Saadet ziyaretine gelmiştir ki padişah ağır hasta ve hâlsiz olmasına rağmen uzun süren ziyarete başkanlık etmiş; çevresindekilerin geri dönülmesi ısrarlarını kabul etmeyerek bir aralık yere oturmuş, başını Hırka-i Saadet sandığına koyup dinlenmiştir. Mabeynciler padişahın koluna girerek arabasıyla Dolmabahçe'ye götürmüşlerdir. Kaderin garip bir cilvesidir ki padişah on gün sonra buraya yeniden getirilmiş ve gasledilip kefenlenmiştir.

Hırka-i Saadet Dairesi; 1927’de ziyarete kapatılmıştır. Dairenin, yeniden “Mukaddes Emanetler Dairesi” olarak ziyarete açılışı 1962 senesinde olmuştur. Ama Kur’an-ı Kerîm bundan evvel kesintisiz okunmaya devam edilmiştir. O tarihe kadar Taht Odası’nda saklanan Kutsal Emanetler’in birçoğu Arzhâne ve Şadırvanlı Sofa’daki vitrinlere ve nişlere konulmuştur.

Padişah Kızlarının Nikâhlarının Kıyılması

Has Oda’nın muhtevasında barındırdığı Mukaddes Emanetler’den dolayı kudsi bir havası vardı. Bu yüzden padişah kızlarının nikâh törenleri de Has Oda’da yapılırdı. Bu nikâh merasimlerinde devlet erkânı da hazır bulunurdu. Padişah kızlarının genelde üst seviyede vezirlerle evlendirilmeleri âdettendi. Padişahın kızıyla evlenenler, artık saraya damat oldukları için isimlerinin başında damat ifadesine yer verilirdi. 1836’da Sultan II. Mahmud’un kızları Mihrimah Sultan Kaptan-ı Derya Mehmed Said Paşa ile, 1840’da da Atiye Sultan’ın Meclis Azası Ahmed Fethi Paşa ile nikâhları burada kıyılmıştır. Mihrimah Sultan evlendikten bir buçuk yıl sonra doğum esnasında vefat etmiştir.

1960’lı yıllarda Hırka-i Saadet Dairesi’nin girişi,
Buhur Dibeği ve padişah cenazelerinin konulduğu mermer seki

Destimâl Odası

Şadırvanlı Sofa’nın sol tarafında “Yâ müfettiha’l Ebvâb! İftah lenâ hayra’l-bâb./Ey kapalı kapıları açan! Bizlere hayırlı kapılar aç.” şeklinde celi sülüs hatla yazılmış bir dua metni bulunur. Bu kapıdan Destimâl Odası’na girilir. Buraya eski dönemlerde “taamhâne/yemekhane” denilmiştir ki burası Has Odalıların koğuşu olarak uzun süre kullanılmıştır.

Has Odalıların Yavuz Sultan Selim zamanında koğuşu Hırka-i Saadet Dairesi’nin alt katıdır. Buraya Has Oda (Taht Odası) ile Arzhâne arasındaki kapıdan taş merdivenlerle iniliyordu ki daha sonra bu geçit kapatılmıştır. II. Osman, Has Odalılar için Şadırvanlı Sofa’nın yanına yeni bir koğuş (Destimâl Odası) ve hamam yaptırmıştır. Has Oda Koğuşu’nun duvarlarındaki çok sayıda kitabe yapılan tamirlerden bahsetmektedir. En eskisi Sultan Genç Osman dönemine aittir.

Abdurrahman Şeref Bey, Destimâl Odası’na dış kapıdan girilince sağ tarafta üzeri oymalı bir sayebânda Sultan IV. Murad Han’ın oturduğunu rivayet eder.

Cumhuriyet döneminde yapılan yenileme ve tamirlerde Has Oda Koğuşu’ndaki (Destimâl odası) eski kerevetler, bölmeler, camekânlar tamamen kaldırılmış ve oda çinilerle ve kitabelerle kaplı boş bir mekân durumuna getirilmiştir. Son tamir ve düzenlemede de eskiye uyulmuştur.

Hırka-i Saadet ziyaretlerinde hırkaya yüz sürülmesi yerine hırkanın üzerine örtülen tülbentlere yüz sürülmeye başlanmış ve bu tülbentler mendilden biraz daha büyük bir şekilde hazırlanarak ziyaretçilere padişahlar tarafından hediye edilmiştir. Bu tülbent veya mendillere destimâl denilmiştir ki aslen Farsça olan kelime, mendil manasına gelmektedir. Destimâlların tam ortasında talik hatla “Nuru’l Hüda. (Allah’ın nuru) Kulnâ bihi tekrimen sallu aleyhi ve sellimu teslima (Onu yüceltsin diye söyleriz: O’na salat u selam getirin)” ifadesi bulunurdu. Dört köşesinde ise

“Hırka-ı Hazret-i Fahr-ı Resule

Atlas- çarh olamaz pâyendâz

Yüz sürüp zeyline takbîl ederek

Kıl şefî-i ümeme arz-ı niyâz” yazardı.

Destimâllerin üzerlerinde yazan bu ifadelerin baskıları burada yapılırdı. Destimâl odasına Sultan IV. Murad devrinde kubbe yapılmış ve odanın duvarları çinilerle kaplanmıştır. Oda bugün Mukaddes Emanetler’in bir kısmının sergilendiği bir mekândır.

Has Odalılar

Has Odalılar Enderun’un en üst sınıfıydı. Enderun ağaları içinde padişaha en yakın olan kırk seçkin gençten oluşurdu. İlk zamanlar mevcutları otuz iki kişi iken Yavuz Sultan Selim Han devrinde kırk kişiye çıkarılmıştır. Has

Oda’nın en büyük zabitleri has odabaşı, Silahdar ağa, çuhadar ağa, rikâbdar ağa, tülbentçi başı ve anahtar ağası idi. Bunlar da dâhil olmak üzere bütün Has Oda mevcudu kırkı bulurdu ve ilk dördüne padişahın yakınında bulunduklarından arz ağaları denilirdi. Has Odalılar saç ve zülüf bırakma ayrıcalığına sahiptiler. Bundan dolayı “zülüflü ağalar” olarak da bilinirlerdi

Has Oda’nın zülüflü ağaları padişaha hizmet vermekte, gerektiğinde ona arkadaşlık, sırdaşlık etmekteydiler. Sultanın hattatlıkla uğraşmasından şiirle meşgul olmasına, Has Bahçe’deki ağaçları budamasından, kitap okumasına, giyinip kuşanmasından yiyip içmesine, Arz Odası’na gitmesinden saray bahçelerinde dolaşmasına, Adalet Kulesi’nden Divan toplantılarını takip etmesinden Kadir Alayı’na katılmasına kadar zülüflü ağaların kendi aralarında belirli vazife ve sorumlulukları vardı.

Has Odabaşı saray mareşali derecesindeydi. Sürekli padişahın yakınında bulunan Has Odabaşı bir manada padişahla birlikte yaşardı. Padişahın günlük işlerini takip eder, padişaha özel işlerinde yardımcı olurdu. Kendisinden sonra gelen silahdar ağa saray başyaveri derecesindeydi, törenlerin protokol şefiydi. Silahdar, padişahın okunu, yayını, kılıcını taşırdı. Bu yüzden bazı gravür ve minyatürlerde silahdarlar, padişahın arkasında ellerinde kılıçla tasvir edilmişlerdir. Çuhadar ağa, alaylarda padişahın arkasında yer alır, padişahın kürklerini, kaftanlarını taşır, bakımlarını yapardı. Rikâbdar ağa, padişahın ayakkabılarından mesuldü. Çizmesini, mest ve pabuçlarını hazırlar ve giymesine yardımcı olurdu. Tülbendçibaşı ise padişahın sarıklarının etrafına tülbent sarar ve hünkârın sarıklarını ve çamaşırlarını hazır bulundururdu. Has Odalılardan iki zülüflü ağa padişah uyuduktan sonra ellerinde şamdanla padişahın yakınında sabaha kadar değişmeli olarak nöbet tutardı.

Şaşılacak bir tesadüf değil, valide sultanın yönettiği Harem-i Hümâyûn’da da gerek zenci hadımağaları gerek cariyeler arasındaki terfi ve görevlerde de buradakine benzer bir paralellik göze çarpar. Osmanlı, Enderun ve Harem’de kan asaletine değil liyakat ve tırmanmaya yeteneği olan insanlardan oluşan bir yönetici ve saraylılar zümresi meydana getirmiştir.

Has Odalılar seçkin konumlarından dolayı çinilerle kaplı bölümlerde, “Emanet-i Mukaddese” dediğimiz Peygamber ve halife emanetlerini muhafaza ederler, burada yirmi dört saat Kur’ân okurlardı. Devlet-i

Aliyye’nin muzafferiyeti, Osmanlı sultanının dünya ve ahiret selameti için dua ederlerdi.

Has Odalılar

Has Odalılar Mukaddes Emanetler Dairesi’ni süpürür, dairenin tozunu alır ve buraları gül suyuyla temizlerlerdi. Temizlikten çıkan tozları ayakaltında kalmasın diye Has Oda’nın önündeki dibeğe atarlardı. Mübarek gecelerde daire güzel koksun diye öd ağacı yakarlar ve gül suyu serperlerdi.

Has Oda Koğuşu’nun ramazanlarda vazifesi artardı. Zülüflü ağalardan güzel sesli olanlar, ramazanlarda sarayda çifte ezan okurlardı. Teravih namazlarının aralarında ilâhiler bazen de mevlid okurlardı. Has Odalıların düzenledikleri bu tür dinî programlara padişahlar da iştirak ederdi.

Ramazan ayının on beşinde yapılan Hırka-i Saadet ziyareti öncesinde Mukaddes Emanetler’in bulunduğu Taht Odası’nın temizliğini yaparlar ve başta padişah başta olmak üzere Has Oda ağaları Mukaddes Emanetler’i, Taht Odası’ndan Revan Köşkü’ne taşırlardı. Bu taşıma esnasında padişah da has odalı ağalar gibi çalışırdı.

Has Odabaşıların en meşhuru Makbul/Maktul İbrahim Paşa’dır. Kanuni’nin Has Odabaşısı olan İbrahim Paşa, önce vezir-i âzam, ardından da Kanuni’nin kız kardeşi Hadice Sultan’la evlenerek saraya damat olmuştur.

Enderun’un Odasız Sınıfı

Daha evvel padişahın alıcı kuşları olan şahin ve doğanlara bakan, ayrıca Enderun avlusunda nöbet tutan doğancıların koğuşu, seferlilere verilince

odasız kalmışlardır. Doğancılar dışında diğer odasızlar cüceler ve dilsizlerdir.

Cüceler fizik olarak sevimli bulundukları için genelde padişahlara “şirinkârlık” yaparlardı. Bir görevleri de padişahın kitaplıklarına bakmaktı. Cücelere musahiplik unvanı verilirdi. Zaman zaman padişahlara kitap okudukları da bilinir.

Dilsizler ise mahrem devlet konularının görüşüldüğü ortamlarda servis yaparlardı. Bazen de askeri isyana teşvik etmek, devlete başkaldırmak gibi ağır suçların faillerinin cezalarını dilsizler infaz ederlerdi.

Kuşhâne ve Harem Kapısı

Enderun avlusunun Küçük Oda Koğuşu’nun yanındaki köşede günümüzde bulunmayan “Kuşhâne Avlusu” adı verilen küçük bir iç avlu bulunmaktaydı. Bu avludan Harem’e girilebilirdi ki adına “Kuşhâne Kapısı” denilmiştir. Burası günümüzde Harem’den çıkış kapısı olarak kullanılmaktadır.

Harem Kapısı’nın karşısında yer alan Kuşhâne, günümüzde büyük boyutta bir kuş evine benzemektedir. Padişaha sunulacak yemeklerin Has Matbah’ta (sadece padişah yemeklerinin yapıldığı mutfak) hazırlandıktan sonra buradan servis edildiği sanılmaktadır. Kuşhane’nin geceleri yemek ihtiyacı olduğunda kullanıldığına dair rivayetler de vardır.

Harem’in Kuşhâne Kapısı üzerinde Sultan I. Mahmud Han’ın Kuşhâne Mutfağı’nı tamir ettirdiğinin yazılı olduğu bir kitabe bulunur.

Kuşhâne’de kuşçubaşı denilen hizmetliler çalışır. Binanın karşısındaki iki katlı küçük yapı ise kuşçubaşıların kaldığı, daha sonra da eczane olarak kullanılan yerdir.

Sultan II. Mahmud, şehzadeliğinde asilerin elinden Cevri Kalfa tarafından kurtarılmış ve dama çıkan şehzade Kuşhane yakınlarında merdivenlerle aşağıya indirilmiştir.

Güneş Saati

Has Oda Dairesi’nin ön tarafında bulunan güneş saati namaz vakitlerinin belirlenmesi için Fatih zamanında yapılmıştır. Üzerindeki kitabeden saatin Sultan III. Mustafa devrinde tamir ettirildiği anlaşılmaktadır.

Def-i Gam Hatun Çeşmesi

Güneş saatinin arka tarafında Enderun Kütüphanesi'nin sol çaprazında bulunan Def-i Gam Hatun Çeşmesi kethüda eşi Def-i Gam Hatun tarafından yaptırılmıştır. Kitabesinde "Sahibü'l hayrat merhumeyi kethüda, Def-i Gam Hatun'un hayratıdır. Hicri 1226" (M.1810) yazar.

Buhur Dibeği

Has Oda'nın avluya bakan tarafında yer alan mermer dibek, Osmanlılarda Hırka-i Saadet temizliğinin ardından çıkan tozların ayakaltında kalmaması için kullanılmıştır. Kitabesinde dibekle ilgili Farsça bir ifade bulunur.

Sarayın 1900'lü yıllarda denizden görünüşü

Şehzadelerin III. Avlu'da Arz Odası ve III.Ahmed Kütüphanesi'nin yanından geçirilerek Sünnet Odası'na götürülmesini tasvir eden bir minyatür (Surname)

DÖRDÜNCÜ AVLU (KÖŞKLER BAHÇESİ)

İlk zamanlar sadece bahçe olan bu avlu, zaman içinde yapılan köşklerden dolayı Köşkler Bahçesi adını almıştır. Dördüncü Avlu büyük bir duvarla koruma altına alınmıştır. Avlunun kuzeyden güneye güvenlik sınırını çizen bu yüksek dış duvarlar, Has Ahur'u, Harem Dairesi'ni, Arslanhâne'yi, Fil Bahçesi'ni, İncirlik'i, Şimşirlik Bahçesi'ni, Mecidiye Köşkü'nü ve Sofa Camii'ni dıştan kuşatarak Fatih Köşkü'ne bağlanır.

Bu bölüm iki ana kısımdan müteşekkildir. Bunlar Sofa-i Hümâyûn ve Lale Bahçesi'dir.

Sofa-i Hümâyûn: Dördüncü Avlu'nun en yüksek yeridir. Mermerlik de denilen bu yer Boğaz'a ve Haliç'e nazır konumundan dolayı muhteşem bir manzara imkânı sunar. Sarayın en güzel taşlığıdır. "L" biçimindeki bu terasta Revan Köşkü, vefat eden padişahların gasledildikleri tunç çeşme, Hırka-i Saadet Dairesi'nin hacet (dua) penceresi; ortada Fıskiyeli Havuz, avlunun sol tarafında Sünnet Odası; ilerisinde İftariye Köşkü; Gülhâne tarafında sofanın alt tarafında İncirlik ve Fil adı verilen bahçeler, sofanın karşı köşesinde ise Bağdat Köşkü yer almaktadır. Sarayburnu'nun esintisini alan bu bölgeye Osmanlı döneminde revaklar arasında camekânlar konulmuş ve sofanın etrafı perdeler ile kapatılarak bu esintiye mâni olunmaya çalışılmıştır. Minyatürlerde Sofa-i Hümâyûn'un hasırlarla ve halılarla kaplı olduğu görülür. Padişahların özellikle yazları devlet adamlarıyla burada görüştüğü, yaza denk gelen ramazanlarda Huzur Dersleri'ni burada yaptıkları bilinir. (Huzur Dersleri ramazan aylarında padişahın huzurunda Kur'an ayetlerinin âlimler arasında müzakere edilmesidir.)

Sünnet Odası

Kanuni Sultan Süleyman döneminde yapıldığı sanılan bu tek oda Sultan İbrahim devrinde bugünkü hâlini almıştır. Yaklaşık 35m² olan bu küçük odanın temeli Sofa-i Hümâyûn etrafında dış duvarlardan hariç yapılan bir iç

güvenlik duvarının dört kulesinden biri üzerine oturtulmuştur. Hırka-i Saadet Dairesi ile aynı çatı altında yer almaktadır.

Sünnet Odası'nın yaklaşık bir asır önceki hâli

Sünnet Odası denilmesinin sebebi padişahların burada namazın sünnetini kıldıktan sonra cemaate katılmalarıdır ki bu bir peygamber sünnetidir. Burada sünneti kılan padişah, farzı cemaatle kılmak için Ağalar Camii'ne veya Hırka-i Saadet Dairesi'ne geçer. Bunun dışında padişahların burada sünnet olan sakal tıraşlarını olduktan sonra abdest alarak Cuma Selamlığı'na veya Mevlit Alayı'na katıldığı da anlatılır.

Sünnet Odası süslemelerinde İznik çinileri hâkimdir. Özellikle sofaya bakan cephesinin çinileri çok özel ve türünün ender rastlanılanlarındandır. Odanın dört penceresi vardır ve pencerelerde mermer çeşmeler yer almaktadır. Çeşmeler üzerinde Şeyhülislâm Yahya Efendi'nin Sultan İbrahim için yazdığı bir kaside parça parça yer alır. Burada şehzadelerin sünnet merasimlerinin yapıldığı da bilinir. Osmanlı şehzadelerinin 19. yüzyıla kadar düğün merasimi olmaz; fakat mutantan sünnet düğünleri yapılırdı. Padişah kızlarının yani sultan hanımların ise mutlaka düğünleri yapılırdı. Yine rivayete göre dört çeşmenin şehzadelerin sünnet olurken ağlamalarının dışarıdan duyulmamasını sağladığı da iddia edilir. Suyun rahatlatma etkisi de düşünülmüş olabilir.

Sünnet Odası'nın günümüzdeki hâli

Hırka-i Saadet Çeşmesi

Hırka-i Saadet Dairesi'nin dış kısmındaki mermer çeşme Hırka-i Saadet Çeşmesi'dir. Bu çeşmeyi Topkapı Sarayı'ndaki onlarca çeşmeden ayıran yegâne fark, bu çeşmede, vefat eden padişahların gasledilmeleridir. Çeşmenin Sultan II. Mahmud Han'ın tuğrası ile başlayan kitabesinde şu ifadeler yer alır:

Emirü'l mü'minin Sultan Mahmud

Hüdâvend-i yegâne (yegâne sultan) fahr-i ecdad

(ecdadının gururu)

Nihadında cibillidir (yaradılışında vardır) keramet

Ezelden eylemiş Hak hayra mu'tad (hayırsever)

O şâhnşâhın (şahların şahı) oldu hamdülillah

Cihan ahd-i hümâyûnunda (her yerde) âbâd

Zamanında olub ma'mur Kâbe (Kâbe tamir edildi)

Kılındı Ravza-i Peygamber îcâd

(Peygamber'in ravzası yapıldı)

Yapıldı şimdi cay-ı (oda) Hırka-i pâk

Resulullah ede ol şahı dilşad (memnun)

Bu sevbin dâmenidir mültecâmız

(Bu hırkanın eteğidir sığınağımız)

İki âlemde andan olur imdad

Mu'in olsun Habibullah o şaha

Zahîr ü dest-giri âl ü evlâd

Şehinşâh-ı cihanın sâyesinde

Kaside eyledim o caya inşâd

Medâr-ı fahr-i İzzetdir bu tarih

Makam-ı Hırka bâlâ oldu bünyad 1238 (1822)

Kitabede de belirtildiği gibi Hz. Peygamber'in Ravza-i Mutahhara'daki yeşil kubbesi (Kubbet'ül Hadra) Sultan II. Mahmud tarafından yaptırılmıştır ve Haremeyn'de çok az sayıda kalmış Osmanlı yadigârından biri olarak Osmanlılardaki Peygamber sevgisinin timsali olarak durmaktadır.

Revan Zaferi'nin Hatırası Revan Köşkü

Sofa-i Hümâyûn'daki havuzun yanı başında bulunan Revan Köşkü Sultan IV. Murad tarafından Revan Zaferi (1634) hatırasına 1636'da yaptırmıştır. Köşk, padişahların kışları Huzur Dersleri'ni takip ettikleri bir mekândır. IV. Murad, saltanatının son yıllarında burayı Has Oda olarak kullanmıştır. Zaman zaman annesi Kösem Sultan ve kız kardeşleri ile burada görüştüğü bilinir. Zaman zaman hasekisi Ayşe Sultan da buraya çıkmıştır. (14 yaşında padişah olan ve 28 yaşında vefat eden sultanın Ayşe Sultan'dan başka hasekisi vesikalarda geçmemektedir.)

Revan Köşkü padişahların Esvab Odası olarak da kullanılmıştır. Padişah giysileri burada saklanmakta, padişahın kullanacağı sarıklar tülbent ağası tarafından burada hazırlanmakta ve saklanmaktaydı. Adına Sarık Odası denilmesinin sebebi budur. Bağdat Köşkü'nün gerek plan gerekse süsleme bakımından küçük bir numunesi olan Revan Köşkü'nün tarihimizde bir diğer vazifesi ise Mukaddes Emanetler'e misafirperverlik yapmasıdır. Ramazanlarda Hırka-i Saadet ziyaretlerinden evvel ve saffa adı verilen Hırka-i Saadet Dairesi'nin genel temizliklerinden önce Mukaddes Emanetler buraya getirilir, temizlikten sonra yerlerine geri götürürlerdi. Bu taşımalarda bizzat padişah da görev alırdı.

Köşk, sekizgen planlı inşa edilmiş olup üç eyvanı bulunur. Özellikle tavanları Osmanlı süsleme sanatının enfes numuneleriyle doludur. Revan Köşkü'nün Lale Bahçesi'ne bakan tarafında bir kameriyesi bulunmaktadır. Tavanında Kaside-i Bürde'den beyitlerin yazılı olduğu bu küçük kameriye, Sultan III. Ahmed'in hat çalıştığı yerdir. Bu hattat sultanın yazdığı pek çok levha hâlen Topkapı Sarayı'nı süslemektedir. Köşkte vitraylarla pencereler rengârenk hâle getirilmiş, sedef ve bağa kakmalı desenlerle kapılar ve dolap

kapakları, çinilerle, duvarlar estetize edilerek 17. yüzyılın süsleme sanatının en güzel örnekleri sunulmuştur.

Bağdat Köşkü'nün bir asır evvelki görünüşü

Sultan III. Selim zamanında köşkte "Encümen-i Meşveret" (ulema ile yapılan toplantılar) yapıldığı, Sultan I. Mahmud döneminde de Has Odalılar'ın kullanımı için son derece zengin ve genelde tarih kitaplarının ağırlıklı olduğu bir vakıf kitaplık (Darü'l Kütüb) meydana getirilmiştir. Padişaha sunulan ve başka nüshası olmayan kitapların konulduğu Revan Köşkü, III. Osman ve III. Mustafa'nın da destekleriyle ciddi bir yazma kitap koleksiyona sahip olmuştur. Bu paha biçilmez nadide yazma eserler günümüzde Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

Fil Bahçesi

İftariye Köşkü'nün yaklaşık on beş metre kadar altında ve köşkün Gülhâne'ye bakan tarafında bulunan Fil Bahçesi, adını sarayda beslendiği sanılan fillerden almıştır. Sofa-i Hümâyûn'un altında bulunan bahçelerin Şimşirlik ve Fil adlarında iki kapısı bulunmaktadır. Şimşirlik Kapısı'ndan Fil Bahçesi'ne araba ile girilirdi. Gülhâne Parkı'na bakan Fil Bahçesi'nin Mimar Sinan veya Davut Ağa tarafından Harem Bahçelerini genişletmek için yapılan bahçe duvarının 23 metrelik kısmı 26 Şubat 2005'te kendiliğinden çökmüş ve daha sonra büyükşehir belediyesi tarafından yeniden örülmüştür. Fil Bahçesi ile İftariye Köşkü arasında İncirlik Bahçesi bulunmaktadır. Bu isim, saray 19. asırda terk edilip buraya incir ağaçlarının sarmasından sonra konmuş olmalıdır.

Tebdil-i Kıyafet Gezmeleri ve Tebdil Ahırı

Fil Bahçesi'nde bulunan Tebdil Ahırı, padişahın tebdil-i kıyafetle saray dışına çıkacağı vakitlerde kullandığı atlara aittir. Bu atlar dikkat çekmemesi

için Has Ahur'dakiler kadar alımlı değildir ve koşum takımları da oldukça sadedir.

Padişahların, bizzat halkı gözlemeleri âdettendir. Bunun bir yolu halkın içine devlet görevlilerini salmaktır. Bunun için tecessi ettirmek tabiri kullanılır ve hufyeten (gizli olarak) casuslar yollanır. Bunlar, muntazam raporlarla imparatorluğun durumunu bildirirler ki bu raporlar da ciddiyetle takip edilir. Bu usül bütün imparatorlukların, ta Roma'dan beridir süregelen, Sasanilerin, İslâm imparatorluklarının ve Bizans'ın da takip ettiği bir yoldur.

İkinci yol ise yine eski bir ananeye dayanmakla birlikte Osmanlı hükümdarları tarafından 19. yüzyıla kadar riayet edilen tebdil-i kıyafetle gezerek halkın gözetlenmesidir. Osmanlı'da, gizli olarak tebdil-i kıyafetle yanında muhafızlarıyla gezenlerin başında II. Mehmed (Fatih)gelir. Başkentte uzun boylu oturan hükümdarlardan IV. Murad gelir. IV. Murad'ın bu teftişleri bazen çok kanlı cezalarla sona ermiştir. Çünkü başkent gerçekten de bir anarşi içindedir.

Yedi yaşında padişah olan IV. Mehmed de iktidarı eline aldıktan sonra halkın içine tebdil-i kıyafetle girer. Hatta III. Osman'ın falan yerli Osman Ağa unvanıyla bir kahvede oturup etraftan söylenti topladığı da bilinir. Buna dikkat edilmiştir.

Halkı gözetlemenin üçüncü yolu ise deniz üzerinden yapılan teftiştir. Buralarda bostancı baştadır. Padişah maiyetiyle bostancı kayığında bu teftişi yapar. Çünkü bostancı defterlerinde bütün sahillerdeki yalılar, binalar hepsi sırayla kayıtlıdır. -Bunların biri Cahit Kayra tarafından neşredildi. Bu, İstanbul topografyası için de bir fikir veriyor.- Sahillerden sarayın memuru olan bostancıbaşı ve bostancılar sorumluydu. Padişahların bu gezilerinde yanlarında birkaç kişi bulunurdu ki bu ekseriyetle silahdar ağa olurdu. Eğer dinlenmek amaçlı bir gezi ise şehzadeler de götürülebilirdi.

Gezilerin bazılarında sahabe kabirleri ve özellikle Fatih Sultan Mehmed ve Yavuz Sultan Selim'in türbeleri ziyaret edilirdi. Bazı padişahlar tebdil-i kıyafetle Ramazanlarda gizlice Eyüp'te teravih kılardı. Bazı devlet adamlarının cenaze namazlarına da tebdil-i kıyafetlerle katılırlardı.

İnşası süren binalar, tersanede yapılan gemiler bu gezilerde teftiş edilirdi. Bazen de hasta ziyareti maksadıyla tebdiller yapılırdı ki Sultan I.

Abdülhamid'in Şeyhülislâm Dürrizade Mustafa ve Arif Efendileri hastalıklarında evlerinde ziyaret ettiği bilinir.

Sarayın En Küçük Köşkü

Topkapı Sarayı'nın nev'i şahsına münhasır bu köşkü sarayın en küçük, tamamı metal ve en şirin köşküdür. Adı her ne kadar köşk olarak geçse de köşkten ziyade bir balkonu andırır. Köşkün zemini dışında her yeri dökme bakır-bronzdur. Tepesindeki aleminde Besmele yazar. Sultan İbrahim tarafından yaptırılan köşk, adını padişahın ramazanlarda iftarı beklediği yer olmasından almakla birlikte yaz günlerinde gölgelik, yaz geceleri ise mehtaplık olarak kullanılmıştır.

Kubbe teknesinin içinde kabartma yazılarla:

"Ya Rab mübarek bad (olsun). Ya Rab saadet bad,

Ya Rab kuvvet bad, Ya Rab izzet bad,

Ya Rab şevket bad" duaları yer alır.

Mermer Sofa'da İftariye Köşkü (Yaklaşık 1910)

IV. Avlu'dan köşklerin görünümü

Bağdat Köşkü

Revan Köşkü gibi yine Sultan IV. Murad tarafından Bağdat'ın yeniden fethedilmesinin bir hatırası olarak ve Revan Köşkü'yle aynı planda inşa edilmiştir. IV. Murad tarafından yaptırılan iki köşk tarihî hâdiselerin birer anıtı gibidir. Sefere çıkılırken yapımına başlanan köşkün, sultan seferden dönünce inşaatı bitirilmesine karşın tezyinatı bitirilememiştir. Milimetre milimetre yapılan bu muhteşem süslemeler bir yıl kadar sürmüş ve genç yaşta ölen padişaha burada oturmak nasip olamamıştır. Sakaoğlu, Nâimâ'dan naklen köşke cel'i hattı ile Hz. İbrahim'den bahseden "Ve iz yerfeu' İbrahimü'l Kavaid" ifadesinin yazılı olduğu çinilerin işlenişi esnasında IV. Murad'ın vefat ettiğini ve yerine Sultan İbrahim'in tahta çıktığını belirtir. Bu ayet Bakara Sûresi'nin 127. ayeti olup ayetin meali şu şekildedir: "İbrahim ile İsmail, Beytullah'ın temellerini yükseltirken şöyle dua ediyorlardı. 'Ey bizim Kerîm Rabbimiz! Yaptığımız bu işi kabul buyur bizden! Hakkıyla işiten ve bilen ancak Sen'sin'."

Bağdat Köşkü tepe pencereleri arasında da Ayete'l Kürsi olarak bilinen Bakara Sûresi'nin 255. ayeti yazılıdır.

Bağdat Köşkü'ndeki kütüphane.
Günümüzde bu kitaplar Ağalar Camii'ndeki Saray Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

Kubbesi çok orijinal kabartmalara sahip olan köşkte bu kabartmalar söylendiği gibi ceylan derisi olmayıp alçı sıva üzerine malakaridir ve onun üzerine de altın yaldızlı kırmızı, mavi, beyaz çiçeklerle nakışlı kabartmalar çizilmesiyle oluşturulmuştur.

Mimarisi, süslemesi ve konumu ile Osmanlı köşk mimarisinin en güzel örneği ve sarayın en güzel köşküdür. Gördüğü manzara ile Boğaziçi'ne hâkim bir noktada yer alır.

9 metre çapında zarif bir kubbenin etrafından açılmış geniş bir saçakla örtülü olan köşk, tam anlamıyla Türk otağlarının mimariye dönmüş hâli

gibidir. Sünnet Odası gibi iç güvenlik duvarı üzerindeki kulelerinin biri temel alınarak inşa edilen yapının yerinde, daha evvel II. Bayezıt tarafından yaptırılan bir köşkün olduğu sanılmaktadır.

Köşkün dış duvarlarının alt kısmında bulunan mermer ve renkli taşlarla kaplanmış revakların arası II. Abdülhamid döneminde zaman zaman buraya gelen padişaha, bombalı suikast yapılır endişesiyle ördürülmüştür. Dört eyvanlı olan Bağdat Köşkü iç mekân olarak klasik bir Osmanlı evi şeklindedir; ancak tezyinatıyla imparatorluk ihtişamını gösterir. Köşkün giriş kapısı üzerinde Farsça olarak:

“Kuşâde bâd be-devlet hemîşe in dergah

Bi-hakkı eşhedü en lâ ilahe illallah.

Bu dergâh, Eşhedü enlâ ilahe illallah

Hakk için ebediyen açık olsun.” beyti yazılıdır.

Has Oda’nın 18. yüzyılda bir tamiratı esnasında Mukaddes Emanetler, Bağdat Köşkü’nde bir müddet muhafaza edilmiştir. Yine burası kitaplık olarak da kullanılmıştır. Bağdat Köşkü’nün bir özelliği ise Hırka-i Saadet ziyaretine veya Cülûs Töreni’ne gelen son dönem padişahlarının istirahat mekânı olmasıdır. Buraya cülûs için gelen Sultan Vahdeddin yanındakilerden bastonunu istemiş ve bastonun Çengelköy’de unutulduğunu söylediklerinde padişah “Bu bir felaket.” demiştir. Padişah âdeta gelecek günlerin neler getirdiğini hissedercesine “felaket” sözünü baba ocağında dile getirmiştir. Hâdiseler de kendisi için gerçekten felaketle neticelenmiştir.

Bağdat Köşkü’nün 1900’lü yıllarda dışarıdan görünüşü

Bağdat Köşkü, zaman zaman meşveret meclislerine ve Meclis-i Vükela (Bakanlar Kurulu) toplantılarına ev sahipliği yapmıştır. Sürekli kullanılan

tarihî mekân günümüze kadar çok az değişiklikle ulaşmayı başarmıştır.

Lale Bahçesi

Revan ve Mustafa Paşa Köşkleri arasında uzanan bahçeye de denilmektedir. Burada bulunan Başlala Dairesi'nden dolayı buraya Lala Bahçesi denilmesi galat-ı meşhur olmuştur. Eski metinlerde burası "Lalezâr" şeklinde geçtiği için Lale Bahçesi ifadesi doğrudur. Bilhassa Lale Devri'nde burada çok çeşitli cins ve renklerde, soğanları altın değerinde olan laleler yetiştirilmiştir. Lale Bahçesi'nde Mecidiye Köşkü, Esvab Odası ve Sofa Camii bulunur. Lale Bahçesi'ne "sofa" da denilir.

Osmanlı Laleleri

18. yüzyılın Türkiye'sinde tarımda ve zanaatlarda önemli bir gelişme olduğunu söylemek mümkün değildir. Bununla birlikte barışın getirdiği bir rahatlama tüketimi artırmıştı. Nitekim lale gibi güzel, mistik ve Asya'dan Türkler tarafından getirildiği anlaşılan bir çiçeğin etrafında şekillenen bu tüketim; aslında bir müddet evvel Flemenk ülkesini çok daha derin boyutlarda kasıp kavurmuştu. Yetiştirilen yeni lale türlerinin soğanlarını adeta açık arttırma yoluyla kumara çeviren bu çılgınlık, Hollanda'da tüccar hanedanlarını bile batırmıştı. Ona nispetle Türkiye'nin Lale Devri hayırhah biçimde değerlendirilmelidir. Bu dönemde lale düşkünlüğü şiir ve tezhiple giyim kuşam ve yemek zevkiyle insanları belirli noktalarda birleştiriyordu. Sofra tanzimindeki inceliğin evvelki devirlere göre geliştiği müşahade edilmektedir. Yine kıyafet, mücevherat alanında bir incelme, asıl önemlisi bu incelmenin daha geniş gruplara yayıldığı gözlemleniyor. Topkapı Sarayı'nın hazinelerinde bile bu gelişmeleri görüyoruz. 2006 senesinde yapılan "Saray'ın Laleleri" sergisinde canlı örnekler gösterilmiştir.

Diğer taraftan lale soğanı yetiştiren insanın toplumsal mevkii, mali durumu ve tahsili ayırt edilmeden cemiyet içerisinde adeta ortak bir seçkinler tabakası oluşturulduğu görülmektedir. Dönemin biyografi yazarlarından Ubeydullah'ın "Tezkire-i Şükufeciyan" adlı eserinde hanedanların en seçkin üyelerinden bahçıvana, kasaba; bir şairden esnafa kadar herkes yer alır. Mühim olan, ilahi çiçek lalenin güzelliğini anlamak ve ona hizmet etmektir.

18. yüzyılın Türkiye'si, Batı Avrupa'ya Turquerie denilen modayı daha doğrusu yaşam üslubunu hediye etmiştir. Avrupa baroku da mimariyle,

bahçeleriyle, porseleniyle Osmanlı’nın büyük şehirlerine girmiştir.

Lale Devri’nde lalenin etrafında sokaktaki insan incelik, zarafet arar olmuştu. Çarşının esnafından manastırın keşişlerine; medreselilerden tarikat ehline insanlar; tören, ritüel ve musiki izler hâle gelmişti. Bu çağ edebiyatımızda da, resmimizde de, süsleme sanatlarımızda da lale ile temsil ediliyor. Lale 18. yüzyılın Osmanlı imparatorlarını birleştiren bir semboldü.

Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi Fransa’dan Lenoir’i celbetmişti. Kasır ve sarayların etrafı bu üslûpta parklarla bezenmeye başlandı. Meydan çeşmeleri hatta namazgâhlar, çiçek ve lalelerle bezendi. Kasımpaşalı Ahmed’in geliştirdiği türe “Ahmedî” adı verildi. Ulemadan Fenarizade Ahmed Efendi, Kıbrıs laleleri ile tanınırdı. Şalgam Ahmed Çelebi ve bizzat Padişah III. Ahmed çiçekçilik düşkünüydü. İstanbul kibarlarından Sinan Paşazade Süleyman Bey de yeni türler geliştiriyordu. 18. yüzyılın namlı çiçekçilerinden biri “Katmer Kehrubâ” cinsini yetiştiren Uzun Ahmed’di. Ubeydullah’ın eseri, Üsküdarlı Rugâni Ali Çelebi’nin, bu ünlü çiçek ressamının eseriyle tamamlanıyordu.

Lale, 18. yüzyılın cami, sebil, namazgâh ve hatta Selimiye Kışlası gibi büyük barok binalarını süsledi. Bu devir adı lale olsa da olmasa da güzelliğin yayıldığı, zarafetin yerleştiği bir Türk asrıdır.

Mustafa Paşa Köşkü (Sofa Köşkü-Merdivenbaşı Kasrı)

Mustafa Paşa Köşkü, diğer köşklerden farklı olarak Lale Bahçesi’nde bulunur. Lale Devri’nden önce bu bahçenin adı “Sofa” olduğu için Sofa Köşkü adı ile de tanınır.

Köşkün banisi hakkında çeşitli rivayetler bulunmakla birlikte büyük ihtimalle Merzifonlu Kara Mustafa Paşa tarafından yaptırıldığı kabul edilir. 1752'deki tamirine nezaret eden Bahir Mustafa Paşa'ya ait olduğu da rivayetler arasında olmakla birlikte bu, muteber bilgi değildir.

1682'de Topkapı'ya gelen Rus elçisini Sultan IV. Mehmed'in bu köşkte kabul etmesi, köşkün bir hayli eski tarihte yapıldığını göstermektedir.

Mustafa Paşa Köşkü'nün bir asır evvelki görünüşü

Mustafa Paşa Köşkü, ahşap yapısı, süslemeleri ve bir tarafı Lale Bahçesi'ne ve Sofa köşklerine bakarken diğer cephesinin Hisarpeçe'nin alt kısmında yer alan bahçeye ve denize bakması ile başka bir örneği yoktur. Köşkün bir tarafı olabildiğine güneşli iken diğer yanı gölgedir. Türk mimari anlayışına yeni ufuklar kazandıran bina, özellikle bundan sonra yapılacak yalı inşaatlarında değişik planlar doğmasını sağlamıştır.

Osmanlı tarihinin en başarılı mareşallerinden Sultan IV.Murad

Köşkün sol tarafında iki cepheli Divanhâne sağ tarafında ise Şerbet Odası bulunur. Divanhânelerin farklı farklı olmalarına karşın bir bütünlük arz

eden tavan işlemeleri meşhurdur. Şerbet Odası'nın (Namaz Odası) ise duvarlarının ahşap kısmı ile tavanları süslemeler ile bezenmiştir. Duvarlarda, Hilye-i Saadet (Hz. Peygamber'in dış görünüşünü anlatan beyitler) bulunur.

Bu köşkü en çok seven padişah Sultan III. Ahmed'dir. Padişahın bazen yemeklerini burada yediği, bahçede tomak müsabakaları yapan Enderunluları buradan seyrettiği, Lale Devri'nde helva sohbetlerini burada yaptırdığı bilinir. Devlet işlerini de zaman zaman burada görüşen III. Ahmed'in bu mekânda aldığı en mühim karar, Rusya'ya savaş ilanıdır. 20 Kasım 1710'da Sultan III. Ahmed'in devlet erkânı ve Kırım Hanı Devlet Giray ile yaptığı görüşme neticesinde alınan karar gereği Rusya'ya savaş ilan edilmiş ve Prut Savaşı yapılmıştır. Osmanlı'nın zaferi ile sonuçlanan bu savaşın ardından Prut Antlaşması imzalanmıştır.

Sultan I. Abdülhamid'in devrindeki Huzur Dersleri ekser burada icra edilmiştir. Diğer padişahlar zamanında da bazı Huzur Dersleri bu köşkte yapılmıştır ki yine aynı padişah, kızı Hatice Sultan'ın doğması şerefine burada Enderun ağalarına altın dağıtmıştır.

Diğer padişahların da kullandıkları bir mekân olan Mustafa Paşa Köşkü'nde özellikle ramazanlarda Kur'an-ı Kerim okuturlar, ulema ile görüşürler, bahçedeki bazı spor müsabakalarını bu köşkten seyrederlerdi. O dönemde yaygın olan sporlar tomak, labut aşırma gibi oyunlarıydı.

Genç Mareşal IV. Murad'ın Mermer Tahtı

İki havuzlu bahçe günümüzde her ne kadar "Aslanlı Bahçe" olarak bilinse de burası Şimşirlik Bahçesi'dir. Daha sonra bahçe içine Mecidiye Köşkü gibi pek çok eserin yapılmış olması burada spor yapıldığı konusunda şüphe uyandırabilir. Ancak o dönemde bu mekân büyük bir boş bahçe hâlindedir. Bahçe, Enderun ağalarının cirit, labut, tüfenk ve tomak müsabakaları yaptıkları bir sahaydı. Sipahilik imtihanları da bu bahçede yapılırdı. Bir zamanlar sevinçli hâdiselerde selam toplarının atıldığı tabya, talim ve nişan taşları, namazgâhın bulunduğu bilinmekle beraber bu alandaki bütün eser ve mekânlar Gülhâne Parkı'nın düzenlenmesi esnasında yok olmuştur.

Hekimbaşı Kulesi'nin sağ kenarında Sultan IV. Murad tarafından mermer oyularak yaptırılan taht Şimşirlik'teki müsabakaları genç padişahın izleyebilmesi için yapılmıştır. Genç padişah Şimşirlik'te Enderun ağalarının

karşılaşmalarını seyrederlerdi. Kaynaklar Sultan IV. Murad'ın çok güçlü olduğunu belirtirler ki bizzat kendisi de burada spor yapmıştır.

Mermer tahtın arkasındaki kitabede,

"…

Sa'd Vakkâs oku gibi gayb olup nice zamân

Cüst ü cû idüb arayup buldular hem ölçdüler

Geldi yüz on beş zirâ' benna hesâbınca ayân

Hem bu taşdan dahi bir küçük cerd zerk eyleyup

Karşı duvarı aşub cimşirliği aşdi hemân

…"

denilerek Sultan IV. Murad'ın 1046/1637 senesinin ramazan ayında (şubat) doludizgin giden atının üzerinden fırlattığı meşe lobudunu 115 zira (yaklaşık 80 m.) uzağa fırlatmayı başardığı anlatılmaktadır ki padişahın gücünün anlaşılması için güzel bir misaldir.

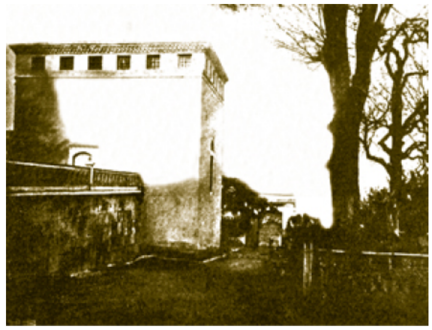
Sarayın Sağlık İşleri Görevlisi Hekimbaşı

Hekimbaşı Odası Fatih Sultan Mehmed tarafından yaptırılmış olan kule şeklinde dört köşeli ve iki katlı bir odadır. Saraydaki en eski yapılardan biridir. Zemininde duvar kalınlığı 1.7 metreyi bulmaktadır ki bu durum binanın doğrudan kule olarak inşa edildiğini göstermektedir. Eski gravürlerde kule, sivri külahlı olarak gözükmektedir. Kulenin üst katları zamanla yıkılınca iki katın üstü çatıyla kapatılmıştır. Has Odalılardan başlala ve ona bağlı sarayın hekimbaşısı burada çalışır.

Hekimbaşı'nın odasında Osmanlı döneminde bazı tıbbi araç gereçleri ve bazı ilaçların olduğu bilinir. Sarayın diğer eczanesi ise Seferli Koğuşu'nun yakınındadır.

Hekimbaşı, Saray-ı Hümâyûn'un hususi tabibiydi. Padişahlarca hürmet edilen hekimbaşılar yanlarında başlala olduğu hâlde, padişah ve ailesinin ilaçlarını eczacıya tarif ettirerek yaptırır, hazırlanan macun, merhem veya şurup; şişe veya kâselere konularak ağızları mühürlenir, padişaha takdim

edilirdi. Alttaki odanın ecza dolaplarında çeşitli hastalıklar ve rahatsızlıklar için onlarca bitki bulunurdu.

Hekimbaşı Odası (yaklaşık 1900)

Günümüzde Hekimbaşı Odası'nın üst katında hekimliğe dair araç gereç ile ilaçların konulduğu kaplar, tıp kitapları ve levhalar sergilenmektedir. Alt katta ise ilaçlarla ilgili araçlar bulunmaktadır.

Hekimbaşı odasında çok ilginç ilaçlar vardır. Mesela yakut ezilip balmumuyla karıştırılarak yapılan macunlar, hakikaten günümüzde unutulan bitki reçeteleri, bunlardan yapılan merhem ve şuruplar kısmen bu odada muhafaza edilmektedir ki tıp tarihi bakımından önemli bir kurumdur. Hekimbaşı odasında son derece ilginç fosiller vardır. Birtakım sürüngenlerin kurutulmuş kalıntıları, ispirtolanmış hayvanlar, hatta yanlış bir doğum veya oluşum neticesinde ortaya çıkan insan iskeleti bile bulunur. Demek ki burada kendilerince bir tür anatomi ve zooloji ilmine ait objeler de saklanmaktadır.

Sofa Mescidi

Dördüncü Avlu'da Mecidiye Köşkü ile yan yana olan Sofa Mescidi'nin bulunduğu mıntıkada eskiden Silahdar Köşkü bulunmaktaydı. Bu köşk, Osmanlı tarihinde nahoş bir hâdiseye ev sahipliği yapmıştır. Sultan III. Selim'in Nizam-ı Cedid adı altında yaptığı geniş ıslahat hareketlerine karşı gelen Kabakçı Mustafa önderliğindeki asiler, padişahın değiştirilmesini isteyince bazı devlet adamları Silahdar Köşkü'nde toplanarak padişahın hâl'ine karar verirler. Sultan III. Selim şimşirlikte ikâmet etmekte olan Şehzade Mustafa'nın (IV.Mustafa) yanına götürülür ve aralarında şöyle bir konuşmanın geçtiği rivayet edilir:

Selim Han, “Şehzadem! Seni padişah görmek istiyorlar. Var tahtına otur, emaneti al.” deyince Şehzade Mustafa: “Vallahi bunda benim bir dahlim

yoktur. Saltanatı da istemem.” dedi. Padişah ise: “Hayır sen emanetini al. Ancak beni bu zalimler elinde rezil eyleme. Canıma kıydırma.” diye ricada bulundu. Şehzade Mustafa tahta çıktı, Sultan Selim ise Şimşirlik’e yollandı.

Sultan II. Mahmud Han tahta çıkınca bu nahoş hâdisenin yaşandığı Silahdar Köşkü’nü yıktırarak küçük bir mescit yaptırdı. Böylece bu hâdisenin hatırlanmasını ve bir daha yaşanmasını istemedi. Özellikle Sofa Ocağı denilen koğuş halkı ibadetlerini burada eda ederlerdi. Sultan Abdülmecid tarafından Mecidiye Köşkü’nün yapımı sırasında tamir ettirilen mescidin kitabesinde de bu tamirden bahsedilir. Mescidin içi saray geleneklerinin aksine süslemesiz ve oldukça sadedir. Mescidin sağ köşesinde tek şerefeli şirin bir minare vardır.

Mecidiye Köşkü ve Esvap Odası

Topkapı Sarayı’na en son eklenen ve sarayın genel mimarisinden oldukça farklı görünümdeki Mecidiye Köşkü, Dördüncü Avlu’nun sağında harabe hâldeki Çadır Köşkü’nün yerine yaptırılmıştır. Topkapı’nın 19. yüzyıla ait ilk evi Mecidiye Kasrı’dır. İstanbul’un hoş noktalarından (Sultan Selim Camii’nden Haliç’i seyreden bir küçük kasır yaptırdığı da malum) deryayı seyretmeye bayılan Sultan Abdülmecid’in eseridir. Sultan Abdülmecid, Topkapı Sarayı’nda doğan son padişahtır. Sultan, harap hâldeki bu köşkün yerine 1858’de Mecidiye Köşkü’nü inşa ettirmiştir. Mimarı, Serkis Balyan’dır.

Mecidiye Köşkü’nün yapıldığı nokta enfes bir boğaz manzarası sunmaktadır. Boğaz’ı seyretmek isteyen ziyaretçilerin çoklukla geldikleri yerdir. Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz’in Topkapı’ya gelmek için Dolmabahçe’den saltanat kayığı ile Sarayburnu’na ulaştıkları, oradan da arabayla Beşinci Yer Kapısı’ndan saraya girdikleri bilinir. Sultan Abdülhamid de Yıldız’dan Hırka-i Saadet ziyaretlerine gelirken aynı usulü benimsemiştir.

Mecidiye Köşkü (yaklaşık 1910)

Köşkün bodrum kat duvarları Çadır Köşkü’ne aittir. Hatta Bizans döneminden kalan duvarlar da mevcuttur. Cephesi ise kirli beyaz küfeki taşından yapılmıştır. Uzun dikdörtgen şeklindeki köşkte 19. yüzyıl Fransız mimarisinin etkisi açıkça görülmektedir.

Topkapı Sarayı’nın terk edilmesinden sonra padişahların sarayda yapılan Cülûs, Sünnet, Hırka-i Saadet merasimleri için geldiklerinde kullandıkları köşk, yabancı misafirlerin de ağırlandığı bir mekân olmuştur. Mecidiye Köşkü, Topkapı Sarayı içinde hiçbir hatırası olmayan tek yer olarak kalmıştır.

Günümüzde köşkün alt odası ve terası lokanta olarak kullanılmaktadır.

Mecidiye Köşkü’nün dışında ve köşkün kuzeybatı köşesindeki oda, Esvap Odası’dır. Mecidiye Köşkü’ne gelenler huzura çıkmadan önce burada giyimlerini kontrol eder ve kendilerine çekidüzen verirlerdi. Bu sebeple esvap (giyecekler) odası olarak anılagelmiştir. Yüksek pencereli ve kare planlı bir binada gelen misafirlere servis yapmak için de çeşitli malzemeler bulundurulurdu.

Mecidiye Köşkü’nün iç tarafı. Bu köşk Topkapı’nın devlet merkezi olmadığı dönemlerde de merasimler için saraya gelen padişahlarca kullanılmıştır.

Harem’de Ocaklı Sofa

HAREM

Sultan Orhan Gazi'nin Bizans imparatorunun kızı Halofera (Nilüfer) ile evlenmesinden beri hanedana devamlı yabancı gelin geldiği bilinir. Dünyada yabancı prenseslere karışmayan hükümdar hanedanı olur mu? Üstelik yabancı ananın bir kimlik sorunu hâline gelmesi Türkiye'de yeni bir eğilimdir. Osmanlı dönemi kuşaklarında dahi karışık evlilik, Türklük konusunda tartışma çıktığı vâki değildir. Osmanlı Sarayı'nda ve kapıkulu ocaklarında devşirme erkek çocuk ve kızlar Türk dili ve İslâm kültürüne göre yetiştirilirdi. Ukraynalı Roksolana, Hürrem oldu ve birkaç yıl içinde şiir yazacak kadar güzel Türkçe öğrendi. Gerçekler, hanedanın herkesten çok Türklük gayreti içinde olduğunu gösteriyor. 1924'ten beri dışarıda sürgünde büyüyen, okuyan ve yurda giremeyen hanedan üyelerinin çok yakın zamana kadar Türkçeyi mükemmelen muhafaza ettiğini, Türkiye tarihini ve âdetlerini öğrendiklerini görüyoruz. Bu, saray eğitiminin güzel bir misali ve etkili bir kalıtımıdır.

Haremin Manası

Harem; Arapçada yasak ve gizli anlamındadır. Mahrem bundan türer; çoğumuzun avami bir yanlış olarak düşündüğü "selamlık" karşıtı "haremlik" sözü de bu anlamda doğrudur; hatta Yemen gibi ülkelerde de kullanılmaktadır. Çok kişinin sandığının aksine Harem, Şark Müslümanlarına has bir kurum değildir; üniversaldir. Yani zamanlara ve mekânlara yayılmıştır. Harem gibi uygulamaların görülmediği milletlerin ve hükümdarların da kadına daha saygılı oldukları söylenemez.

Topkapı Sarayı'nın en çok duyulan, konuşulan, en çok ama en yanlış bilinen yeridir. Sarayın ve bütün devlet protokolünün en başta gelen bölümüdür; çünkü padişahın evidir ve padişah evinin başında da "valide sultan" yer alır.

Harem, insan hayatının gizli ve kapalı bölümünü, evinin en dokunulmaz bölümünü ifade eder. Sanıldığının aksine sadece Ortadoğu Müslüman

dünyasında değil; Çin, Hind, Bizans, eski İran ve hatta Rönesans İtalya'sında, Toskana'da, Floransa'nın Patrici saraylarında bile ailenin dışa kapanık bir bölümü vardı. Burada cariye de bulunur ve üst sınıf kadınları ve genç kızları dışa kapalı yaşardı. Osmanlı Sarayı'nda Harem bir kurumdur.

Harem, Jean-Baptise Hilair, 1822, Louvre Müzesi

Harem'de Eğitim

Harem'de yetişen kızların bir kısmı sarayın Enderun kısmında yetişen genç devlet adamlarıyla evlendirilirler. Hatta padişahın kız kardeşleri ile kızları da münasip devlet adamlarıyla evlendirilmişti. 16. asra kadar Osmanlı hanedanı yabancı (Müslüman veya gayrimüslim) kadınlardan evlendiği hâlde, bu yüzyıldan sonra yerli ve yabancı hanedanlardan ne kız alınır ne de verilirdi. Bu durumda Harem bir manada kızların, Enderun'da yetiştirilen yönetici sınıf için eğitildiği bir yerdir. Çünkü Harem mensupları sadece padişahın eşleri veya müstefrişesi (gözdesi) olsun diye değil, bir ölçekte kısmetini iyi kapılarda, daha başka yerlerde bulsunlar diye yetiştirilen ve bir yerde devşirilen, satın alınan kızlardır. Harem'deki bütün kızlar padişah için toplanmış değildir. Orada padişahın beğeneceği öncelikli özelliklere sahip bazı kızlar hizmetli olarak kalır ve asıl önemlisi buradaki Türkçeyi ve İslâm'ı öğrenen ve Osmanlı saray medeniyetini benimseyenlerin bir kısmı Birun'a çıkan Enderun halkıyla evlendirilir. Dolayısıyla bir kan aristokrasisi, bir hukukî hükümranlık statüsü tespit edilmediği hâlde, Osmanlı cemiyeti de insanların genel kuralı dışında kalmamaktadır. Orada da insanların tecvizi (evlendirilmesi) yoluyla bir seçkin sınıf oluşturulmaktadır. Bu seçkin sınıf mensupları eli ayağı tuttuğu, aklı irfanı yettiği sürece hükümdarın yanında devletin yönetimini götürmektedir. Bunu beceremediği takdirde derhâl o sınıfın dışına itilir. Zaten hukukî imtiyazı olan zümre değildir.

Harem’e Hırvat, Yunan, Rus, Ukraynalı, Gürcü kızlar alınır. İtalyan ve Fransız asıllılar da vardı. Ermeni ve özellikle Yahudilerden şehir halkı oldukları için ne Harem’e kız alınır ne de kapıkulu ocaklarına asker devşirilir. Müslüman halklardan Harem’e kız alınması istisna denecek kadar az sayıdadır. Tabii her kurumda olduğu gibi oradaki insanların da talihleri birbirinden farklıdır.

Valide Sultanlar ve Hasekiler

Harem’in başında hükümdar annesi ve böylece valide sultan olanlar bulunur; Hatice Turhan Sultan (IV. Mehmed’in annesi); devrinde halk tarafından, günümüzde tarihçilerce sevilen bir valide sultandır. Kösem Sultan ise aksine meşum bir validedir ama öldürüldüğü gün, İstanbul’da bir sürü insan aç ve bir sürü gelin adayı fakir kız, çeyizsiz kalmıştır.

Hasekilerin içinde Gülnuş Sultan gibi uzun, mutlu hayat sürenler vardı. IV. Mehmed’in yanından ayırmadığı sevgili hasekisiydi: II. Mustafa ve III. Ahmed’in annesi olduğundan uzun süre valide sultan oldu. Halk onu severdi; Üsküdar’daki Osmanlı baroku diyebileceğimiz hoş camii o yaptırdı, kabri de oradadır ve isminden dolayı daima bu açık türbesinde bir gül fidanı dikilidir ama iki oğlu da kocası da tahttan indirilmiştir. Gülnuş Sultan gibi hükümdar oğullarının ve eşinin kötü talihini birlikte yaşayan haseki ve valide sultanlar vardır.Sultan Abdülaziz’in annesi Pertevniyal Valide Sultan’ı hatırlayalım. Oğlu ve kocası ölen haseki ve valideler Eski Saray’a taşınmak zorundaydı; bu, hazin bir olaydı.

Harem’e girip, eğitilip, iyi evlilikle dışarı çıkanlar vardı. Nihayet sıradan adamlarla evlendirilenler de olurdu; bunların da bir devlet veya vakıf görevlisi olması gerekirdi ama kısmeti çıkmayan, orada kalan hizmetliler de vardı. Bunlar bazen Kethüda Def-i Gam Hatun gibi yüksek rütbeye ulaşır (hazinedar ustalar), bazısı ise basit işlerde, hatta temizlik işlerinde çalışırdı. Kızlar önce Türkçe, ardından Kur’an ve okuma yazma öğrenirlerdi. Musiki, raks, ince sanatlar vb. konularda dersler alırlardı. Mutlaka saray protokolü, etiketi ve adabı öğrenirlerdi. Dinî bilgiler, ama daha çok usul adap dersi verilerek saraydan çıkarılıp evlenen bir hanım bu nedenle oturduğu semtte “saraylı hanım” olarak bilinir; görgü ve davranışlarıyla etrafta saygı görürdü. Bir mahallede saray terbiyesi almış bir hanımın bulunması, o mahallenin saray terbiyesi ve saray Türkçesini öğrenmesi için yeterliydi. Bu

hanımların yanlarında bulunanlar bu güzel adap ve erkânı nesiller boyu sürdürmüşlerdir.

Harem'de siyaset ve entrika, uzun tarihin kısa bir dönemine mahsustur. Kösem Sultan'ın bir saray darbesinde öldürülmesinden sonra Harem tekrar eski sakin hayatına döndü. Venedikli Bafo (Nurbanu veya Safiye Sultan), Hürrem Sultan, Kösem Sultan siyasi entrikalarla birlikte anılan isimlerdi. Hatice Turhan ve gelini Gülnuş Emetullah ise politikadan uzak durmuştur.

Hiç şüphesiz kara hadımağaları, Harem'in en trajik tipleridir. Bunların reisi Darü's saade ağasıydı ve yüksek rütbeli bir görevliydi. Harem'e zenci hadımların alınması 19. yüzyıl sonlarında terk edilmiş bir âdetti. Buna rağmen Cumhuriyet yılları boyunca da İstanbul'da harem ağalarına eski dönemden kalan adamlar olarak belirli muhitlerde rastlanırdı.

Harem için ne yazılsa boş; gerçekler o kadar ilginç değil, herkes erotik muhayyilesini yazılmış görmeyi tercih ediyor gibi. İngiltere'nin ihtilalleri malum, boynu vurulan kralları ve saray hayatını hatırlayalım; hele Fransa malum; bu iki ülkedeki saraylar, eğlence ve muaşakada Osmanlı Harem'iyle mukayese kabul etmez. Harem'i konu edinen filmler ve kaleme alınan ve çok satan ikinci sınıf romanlar hep tartışma meydana getirmiştir. Herkesin az ya da çok söz sarf ettiği Harem de doğru değerlendirilmeyen, çarpıtılan konuların başında geliyor. Halk arasında ağzını yaya yaya Harem'den bahseden insanların burada yaşanan çetin hayatı, ama aynı zamanda buradaki yetenekli ve zeki kadınların meydana getirdiği kültürel ortamı tanıyıp anlamadıkları ve tarihteki bir topluluğu bilir bilmez hafife aldıkları çok açıktır.

Harem özgür, bir eğlencelik alan değildir, her şeyden önce bir evdir. Hiç değilse her ailenin evi kadar saygı gösterilmesi gerekir.

Eski Çin'de, Hind'de, İran'da ve Bizans'ta, hatta Floransa senyörlerinin saraylarında harem ağası da cariye de vardır. Osmanlı bu kurumun en son bilinen örneğidir. Bugün belki bazı petrol zenginlerinin saraylarında kadın kalabalığı olabilir; ama bu gelenekle ilgisi olmayan bir bid'attır, yani sapmadır.

15. yüzyıl sonuna kadar Osmanlı padişahları çok eşli evlilik yapsalar da komşu hükümdarların kızları tercih edilirdi. Orhan Gazi, Kantakuzinos'un kızı Prenses Holofera, I. Murad ise İmparator Emmanuel'in kızı ile evlendi. Yıldırım Bayezid Han ise Kütahya Germiyan hükümdarı Süleyman Şah'ın

kızı, sonra bir Bizans prensesi ve sonra Sırp despotunun kızlarından biri ve nihayet Aydınoğlu İsa Bey'in kızı Hafsa Hatun ile evlendi. II. Bayezid Han'ın annesi Dulkadiroğlu hanedanından Sitti Hatun'dur. Buradan evliliklerin bazı stratejik maksatlar taşıdığı anlaşılmaktadır.

Son yıllarda seceresi tartışılmakla birlikte, hanedandaki en son mavi kanlı prenses; Yavuz Sultan Selim Han'ın eşi ve Kanuni Sultan Süleyman Han'ın validesi, Kırım Hanı Mengli Giray Han'ın kızı Hafsa Hatun'dur.

Hürrem Sultan

Osmanlı hanedanının büyük annesi Hürrem Sultan, çocukları tahta çıkmadan vefat ettiği hâlde Kanuni Sultan Süleyman tarafından "sultan" unvanı verilen, Avrupalıların Roksolana dediği Ukraynalı zeki ve güzel bir kızdı. Hanedanın 17. yüzyıldaki bir büyükannesi de yine Ukraynalı olan Hatice Turhan Sultan'dır. I. İbrahim'in eşidir. IV. Mehmed'in annesidir. Anlaşılan hanedanımız Türk-Ukrayna karmasıdır. Güzelliği ve zekâsıyla öne çıkanlar "valide sultanlık"a kadar yükselebilirdi.

Saraya gelen cariyeler, ya Kırım Hanlığı atlılarının Ukrayna ve Polonya ovalarından toplayıp getirdiği esireler ya da Azak ve Kefe Sancak Beyi gibi görevlilerin satın alıp hediye ettikleri veya Akdeniz'deki Cezayir korsanlarının ele geçirdikleri güzellerdir. Venedik soylusu Bafo ailesinin kızı Nurbanu veya Safiye Sultan da bunlardandır. Bunlardan başka Kafkasya veya Akdeniz adalarındaki, Balkan dağlarındaki fakir fukaranın, canları kurtulsun diye saraya gönderdiği veya esirciye verdiği genç kızlar Harem'e gelirdi.

19. yüzyılda durum çok değişti. Daha çok hanedana ve halifeye bağlılık duygusu ile Çerkes veya Abhaz aileleri, hem de soylu kesimi, hanedana gelin verircesine kızlarını saraya gönderirlerdi. Örnek vermek gerekirse II.

Abdülhamid Han'ın dördüncü kadını ve Ayşe Sultan'ın annesi Müşfika Kadınefendi, Abhaz beylerinden Ağır Mustafa Bey'in kızıydı.

Levni'nin çizimi ile Osmanlı kadını

Her topluluk gibi Harem'de de eşitsizlik vardı. Bu doğaldır. Güzelliği ve zekâsıyla temayüz edenler padişah gözdesi, ikbal ve giderek şehzade veya sultan annesi haseki olur, hatta günün birinde valide sultanlığa ulaşırdı. Hiç belli olmaz, kocası padişah ölüp de eski saraya gönderilmiş bir hasekinin, günün birinde oğlu padişah olunca Bayezid'den Topkapı'ya her karakol menzilinde yeniçeri kollukları tarafından ihtiramla selamlanıp sarayda padişah tarafından eli öpülerek valide makamına ulaşması da mümkündü.

Sarayın Enderun'daki gençlerini Birun'a çıkması yani idarede görevlendirilmeleri gibi Harem halkı da kimi zaman saraylılarla veya diğer görevlilerle evlendirilirlerdi. Harem'in kapısındaki "Hayırlı kapılar açan Allah'ım bize de hayırlı kapılar aç." ibaresi bunu gösterir.

Osmanlı Sarayı, okuma yazma oranının hayli yüksek olduğu bir yerdir. Bazı cariyelerin, hizmetinde bulundukları şehzadeler kadar hatta daha düzgün bir imlası vardı.

Saray protokolünün o çağın Avrupa saraylarıyla benzeşmesi kaçınılmazdı. XIX. yüzyılda Osmanlı Sarayı bazı Avrupa monarklarının, Balkan devletlerinin imtiyazlı prenslerinin (Bulgaristan gibi) ziyaretine şahit oluyordu. Saray beynelmilel diplomasi sistemini, Viyana diplomatik temsil hükümlerini tanıyan bir devletin merkezî birimidir. Bu protokoler ilişkilerde Harem-i Hümâyûn'un yeri de eskisinden farklıdır. Bu birimde de sultan hanımlarının, kadınefendilerin eğitimi ve günlük hayatı değişmektedir. Bu

değişimde dışarıdaki cemiyetin zorlayıcı etkisi de hissedilmeye başlamıştır. II. Meşrutiyet döneminde gerek yabancı sefarethâneler gerekse Mısırlı prenslerin konakları ve bazı devlet adamlarının resepsiyon ve suarelerinde devlet erkânının eşleri de yer aldığı hâlde, saraylılar için aynı durum söz konusu değildir. İmparatorluğun son yarım asrında Fransa İmparatoriçesi Eugenie, III. Napolyon'u temsilen iâde-i ziyarette bulunmuş, Alman Kayzeri Wilhelm üç defa gelmiş (ve birinde imparatoriçe ile) Büyük Savaş sırasında, Avusturya-Macaristan İmparatoru Karl, İmparatoriçe Zita ile ziyarete geldiği hâlde merasimlerde ve karşılama, uğurlamalarda padişah veliahtla hazır bulunmuştur. Resepsiyonlarda kadınefendilerin hiçbiri görülmez. Ancak gelen ziyaretçi imparatoriçeler Harem-i Hümâyûn'da valide sultan ve kadınefendileri ziyaret etmiş, onlar da imparatoriçelere, ikamete ayrılan Beylerbeyi Sarayı'nda iâde-i ziyaret etmişlerdir. Bu, hanedanın kadın üyelerinin devlet protokolünde yer almalarını sağlayan bir gelişmedir ve içlerinde Garp dilleri ve kültürüne aşina olanların sayıları artmaktadır.

Harem Mekânları

Topkapı Sarayı'nda Harem, Divan Meydanı'nın solunda Kubbealtı'nın arka kısmında Topkapı Sarayı'nın Haliç'e ve Boğaz'a bakan çarpıcı güzellikteki manzaraya sahip yeridir. Çeşitli odalar, sofalar, koridorlar, daireler, çeşmeler, taşlıklar gibi onlarca bina türüne sahip olan Harem'de rehbersiz dolaşan bir insanın kaybolması çok kolaydır.

Araba Kapısı

Günümüzde Harem'i gezecek ziyaretçilerin gruplar hâlinde alındığı bu Araba Kapısı, Harem'in dışa açılan kapısıdır. Araba Kapısı ikinci avluda Kubbealtı ile Zülüflü Baltacılar Koğuşu Kapısı'nın arasında yer almaktadır. Harem'de oturan bütün kadınlar buradan araba ile girip çıktıkları için bu adı almıştır. Osmanlı'da kadınların araba dışında tek başlarına sarayda ata binmeleri veya yürüyerek buradan çıkmaları mümkün değildir. Araba ile giderken de yanlarında bir harem ağasının refakati Harem nizamnâmesinde yer alırdı.

Kapı muhafızlığını Darü's saade ağası ile kara ağalarının yaptığı kapıyı aynı zamanda Harem'e ziyarete gelenler de kullanırlardı. Bir dönem Harem'de kaldıktan sonra devlet ileri gelenleri ile evlenen hanımlar, zaman

zaman Harem’de haseki veya valide sultan ve kapıyoldaşlarını ziyaret ederlerdi. Bunlar dışında, hastalananlara bakan hekimler ve ders vermeye gelen hocalar da bu kapıdan Harem’e girerlerdi. Araba Kapısı’ndan asıl Harem Kapısı’na kadar olan kısım iki kapı ve üç bölümden ibaret bir giriştir. Araba Kapısı aslında bu girişin kapısı sayılmaktadır.

Vefat eden padişahların aileleri Topkapı Sarayı’ndan Eski Saray’a nakledilirlerdi. Tahta yeni çıkan padişahların aileleri de Eski Saray’dan Harem’e taşınırlardı. Padişahın annesi, Valide Alayı ile saraya gelir ve sarayın ilk avlusunda günümüzde bulunmayan Has furun önünde padişah, validesini karşılar ve Araba Kapısı’na gelinceye kadar eşlik ederlerdi. Valide sultan, Darü’s saade ağasının refakatinde Araba Kapısı’ndan içeri girer ve oradan Harem’e ulaşarak dairesine yerleşirdi. Padişah anneleri için valide sultan tabirinin kullanımı 16. yüzyılda Kanûni’nin annesi Hafsa Sultan’dan itibaren yerleşmiştir. Osmanlı tarihinde otuz altı Osmanlı padişahından yirmi üçünün annesine valide sultan unvanını almak ve oğullarının Devlet-i Aliyye’nin tahtında oturduğunu görmek nasip olmuştur. On üç tane padişahın annesi ise oğulları tahta geçmeden önce vefat etmiştir.

Araba Kapısı’nın söveleri mermerden ve kapı kanatları demirdendir. Kapının etrafı çini ile kaplanmış iken zaman içinde bu çinilerin bazı parçaları düşmüş, kırılmış veya kaybolmuştur. Yok olanların yerleri başka çinilerle doldurulmuşsa da eski güzellik ve kompozisyon bozulmuştur.

Kapının kemerindeki “Güzin-i padişâhân Han Murad-ı âlişân” ifadesiyle başlayan kitabeden kapının 996/1587’de Sultan III. Murad zamanında yapıldığı anlaşılmaktadır.

III. Murad, Osmanlı tarihinde hacimce en uzun olan divanın sahibi bir padişahtır. Giyim zevkini bugün saraydaki kumaş ve elbise koleksiyonlarından da tespit etmek mümkündür. Fakat döneminde Osmanlı Sarayı’nda ve idaresinde önemli bir tebeddülat görülmüştür. Babasının zamanında da görev yapan Osmanlı tarihinin ünlü sadrazamı Sokullu Mehmed Paşa, onun döneminde bugün bir tertip olduğu düşünülen suikastla ortadan kaldırılmıştır. Eşi Safiye Sultan’ın ise kendisi üzerinde çok büyük bir nüfuzu olduğu bilinmektedir.

Kapının iç tarafında tahta levha üzerinde güzel bir besmele ile birlikte şu yazı bulunmaktadır: “Medine-i Münevvere’de Hazret-i Peygamberin Ravza-i Mutahhara ve hücrelerinin pencerelerinin sallarıdır.”

Surre Alayı ile birlikte giden Mahmil-i Şerif'in örtüsü

Dolaplı Kubbe

Araba Kapısı'ndan girildiğinde karşılaşılan kubbeli hole Dolap Kubbesi veya Dolaplı Kubbe denilir. Dört tarafında bulunan dolaplar sebebiyle bu adı aldığı da söylenir. Burada bulunan dolaplardan ikisine Harem için yapılan alışveriş sonucunda getirilen malzemeler, diğerlerine de Darü's Saade ağası nezaretindeki Haremeyn Evkafı'na ait vakıf kayıtları ile her yıl Hicaz'a gönderilen surreler (para dolu keseler) konulurdu. Dolaplı Kubbe, bu şekilde Darü's saade ağasının dairesi ve Haremeyn vakıfları hazine-i evrakı (arşivi) gibi iş görmüştür. Dolaplarda Mukaddes Topraklara hac kervanı ile birlikte gönderilecek surre keseleri saklandığı için bu dolapları kimse açmaz ve dokunmazdı.

Dolaplı Kubbe'yi Şadırvanlı Sofa'ya bağlayan dökme tunçtan ve sanatlı kapının kanatlarının Mısır'dan geldiği rivayet edilir. Kapının üzerinde sarayda sıkça rastlanılan bir dua cümlesi bulunur. "Allahümme

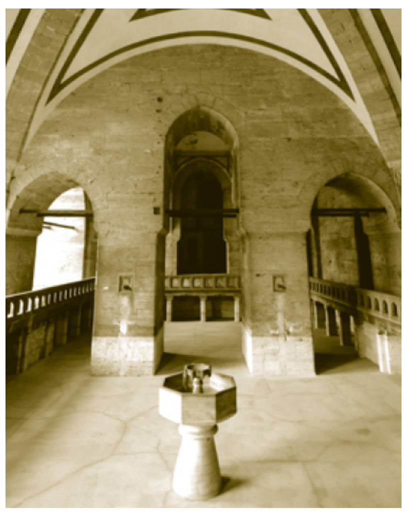

Şadırvanlı Sofa. Bu sofaya adını veren köşedeki şadırvan bir restorasyonda kaldırılarak III. Murad Has Odası'nın altındaki havuza konulmuştur. Bkz.: Yandaki resim

Yâ müfettiha'l Ebvâb! İftah lenâ hayra'l-bâb./Ey kapalı kapıları açan Allah'ım! Bizlere hayırlı kapılar aç." Bu dua ifadesi Harem'deki daha pek çok kapıda yer almaktadır.

Şadırvanlı Sofa (Şadırvanlı Taşlık)

Dolaplı Kubbe'den girilen dikdörtgen planlı sofa, adını köşesindeki taş şadırvandan alır. Ancak bu şadırvan, yapılan restorasyonların birinde buradan kaldırılarak III. Murad Has Odası'na (Havuzlu Köşk) konulmuştur. Şadırvanlı Sofa "Kara Ağaların Nöbet Mahalli" olarak da bilinir. Büyük Biniş, Perde Kapısı, Kara Ağalar Mescidi ve Adalet Kulesi bu mekâna bağlanır. Tonozlu bölümün üst katında Başkapu Gulamı'na bağlı hadımların odaları vardır. Duvarları 17. yüzyıl çinileriyle kaplı olan sofada çini kitabeler üzerinde Esma-i Hüsna (Allah'ın yüce isimleri), Hz. Peygamber'in ismi ve Aşere-i Mübeşşere (Hayatta iken Cennet'le

III. Murad Has Odası'nın altındaki havuzda bulunan şadırvan

müjdelenen on sahabenin adları) yazılı kitabeler görülür. Duvarlarındaki enli yazı kuşağında ise Arapça olarak Sultan IV. Mehmed'i İslâm'ın ve Müslümanların koruyucusu, sultanların ve hakanların en büyüğü, Mekke ve Medine'nin hizmetkârı, karaların ve denizlerin hükümdarı sultan torunu sultan oğlu, sultan İbrahim Han oğlu Sultan Gazi Mehmed Han olarak anlatan ve saltanatının ebediyen sürmesi için yapılan dua ibarelerini Türkçe ifadeler takip eder. Türkçe kısmında ise Harem'in büyük ölçüde Sultan IV. Mehmed tarafından yaptırıldığını anlatan bir cümle vardır. Sofanın Kule

Kapısı üzerinde “Bir saat adaletle hükmetmek, yetmiş sene nafile ibadetten hayırlıdır.” mealinde bir hadis hâkkedilmiştir.

Biniş Yolu ve Perde Kapısı

Şadırvanlı Sofa’da Adalet Kulesi’nin kapısının karşısında bulunan Perde Kapı, Biniş Yolu’na açılmaktadır. Fatih döneminden kalan bu rampanın bir yanında Zülüflü Baltacılar Koğuşu, diğer tarafında Kara Ağalar Hamamı ile Başkapı Gulamı Dairesi (Meşkhâne) yer alır. Raht Hazinesi iken daha sonra Baltacılar Mescidi’ne dönüştürülen mescit de bu yola açılır. Biniş Yolu, padişahlara mahsus bir yoldur. Bir saray geleneği olarak padişahların cülûs merasiminden sonra Eyüp Sultan’da kılıç kuşanmaya giderken bu yolu kullandıkları bilinir. Kılıç kuşanmaya giderken Şal Kapısı’ndan Taht Kapısı’na (Valide Sultan Taşlığı’ndadır) kadar kırmızı şallar döşenirdi ki bugün Arkeoloji Müzesi’nin arkasındaki Şal Kapısı adını bundan alır. Yine padişah tebdil-i kıyafetle halk içinde dolaşmak için ve Çinili Köşk’e gideceği zaman da bu yolu kullanır. Yol, alt kesiminde kıvrılarak Şal Kapısı’yla Çinili Köşk meydanına ve şimdiki Arkeoloji Müzesi’nin bulunduğu yere bağlanır.

Şadırvanlı Sofa’dan Biniş Yolu’na geçilen Perde Kapısı’nın üzerinde “Allah size insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Allah size ne kadar güzel öğütler veriyor. Şüphesiz Allah her şeyi işitici, her şeyi görücüdür.” (Nisâ Sûresi, 58) mealindeki ayet-i kerime yer almaktadır.

Başkapı Gulamı Dairesi, ortada ana kubbesi ve yanlarda tekne tonozlu örtüsüyle 17. yüzyıl Osmanlı mimarisinin tipik örneklerinden birini gösterir. Daire konumu itibariyle padişahların giriş çıkış yolunu denetleyen bir mekândır.

Kara Ağalar Mescidi (Atik Ağavat Mescidi)

Şadırvanlı Sofa’nın solunda yer alır. Perde Kapısı’nın yanındaki kapıdan önce uzunca bir koridora ve buradan da yine bir kapı ile Kara Ağalar Mescidi’ne girilir. Mescid, Şadırvanlı Sofa’ya tonozlu bir koridorla bağlıdır. Diğer köşesinden Kara Ağalar Taşlığı’ndaki revaka açılır. Kapının iç tarafında mermer üzerine “Şefaat yâ Resûlallah yâ Habiballah” yazısı, karşı kapı üzerinde ise “Ya Rabbî bizi ateşten/Cehennem’den koru ve Cennet’ine dâhil eyle.” mealindeki dua kitabesi vardır.

Mescidin bütün duvarları hiçbir boşluk bırakmadan çinilerle kaplıdır. Mihrap çinilerinde Haremeyn'i sembolize eden Mekke, Kâbe, Arafat, Makam-ı Hanefi ve Medine'yi simgeleyen resimler bulunur.

Tavan eteklerinde çeşitli ayet-i kerimeler yazılıdır. Mescidin sedef kakmalı kürsüsünü Lale Devri'nin meşhur devlet adamı Sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşa yaptırmıştır.

Adalet Kulesi'nden Harem dairelerinin ve Haliç'in 1900'lü yıllarda görünüşü

Kara Ağalar Taşlığı (Revaklı Yol)

Şadırvanlı Sofa'dan asıl Harem Kapısı'na ulaşan iki tarafı saçaklı, revaklarla kapalı uzun bir koridordur. Yolun solunda Kara Ağalar Koğuşu olması sebebiyle Kara Ağalar Taşlığı, yoldaki altı sütuna dayanan revak sebebiyle de Revaklı Yol olarak anılmıştır.

Kara Ağalar Taşlığı, Harem'in ilk taşlığı olup bu avluya kara ağaların yaşadığı birçok mekân açılır. Muhasipler, Cüceler, Hazinedar Daireleri; Kara Ağalar Koğuşu; Darüssaâde Ağası Dairesi; Şehzadeler Mektebi ve Nöbet Yeri yer almaktadır.

Yolun iki tarafındaki duvarlar çinilerle süslüdür. Avluya asıl Harem Kapısı'ndan başka Enderun avlusuna bağlanan Kuşhâne Kapısı açılır.

Musahipler, Cüceler, Hazinedar Daireleri

Kara Ağalar Taşlığı'nın sağında iki odalı Musahipler, yanında da Cüceler Dairesi yer alır. Musahipler, Harem ağaları arasında önemli bir grup idiler. Baş musahip, ikinci ve üçüncü musahipler, bizzat padişahlar tarafından tayin edilirdi ve padişahların odaları önünde nöbet tutarlar ve sultanın emirlerini Harem halkına ve divan üyelerine duyururlardı. Zarif, nüktedan ve hazır cevap kimselerdi. Padişahla sohbet ederlerdi. Musahipler Dairesi, Adalet Kasrı'na bitişik şekilde inşa edilmiştir.

Musahipler Dairesi'nin bitişiğindeki odada Harem'de çalışan, padişahı eğlendirmekle görevli cüce ağalar yaşardı.

Cüceler Dairesi'nin az ilerisinde ve yine taşlığın sağında Hazinedar Ağa Odası bulunmaktadır. Hazinedar ağa, Harem'in mali işlerini düzenlerdi.

Kara Ağalar Koğuşu

Kara ağalar (harem ağaları) Harem'in güvenliğinden sorumlu görevlilerdi. Dört dereceli bir teşkilat sistemleri olan kara ağalar; acemiler, ortancalar, hasıllılar, eskiler olarak sınıflandırılırlardı. Koğuşa yerleşmeleri de bu sınıflara uygun yapılırdı. En üstte acemiler kalırdı. Harem ağalarının en yüksek rütbelisi Darü's saade ağasıdır (Kızlar ağası), ondan sonra da kara ağaların başı olan başkapı gulamı gelir.

Koğuş, Kara Ağalar Taşlığı'nın solunda, mescit ile Şehzadeler Mektebi arasındadır. Taş döşeli uzun bir koridor üzerinde üç kat boyunca sıralanan odalardan oluşur. Harem'in günümüze kadar özgünlüğünü korumayı başarmış nadir mekânlarından biridir. Koğuşun kapısı üzerinde; "Bütün müminler kardeştir." (Hucurât Sûresi, 10. ayet) yazılıdır. Koridorun sonundaki süslü bir ocaktan dolayı buraya "Ocakbaşı" denilir. Bu görkemli ocak, bütün koğuş odalarına sıcaklık vermesi için tasarlanmıştır. Ocağın iç tarafına konulan su haznesi ile de kışları kara ağaların ılık suyla abdest almaları sağlanmıştır. Ocakbaşı'nın sağ tarafındaki kitabede Darü's saade ağasının hizmet anlayışı anlatılır ve kitabe,

"….

Zühd-i takvaya belin bağlayub etdi hizmeti

Kıl şefaat yâ Muhammed ümmetindir Mustafa (h. 1099)" ifadesi ile sona erer.

Kara Ağalar Koğuşu'nun ilk katında on bir oda bulunur. Bu odalar başkapı gulamının daireleri olup sağdakiler yemek ve kiler; soldakiler başkapı gulamının selamlık, yatak ve misafir odalarıdır. Odalar eşsiz çinilerle süslüdür. Sağ taraftaki yemek odası çeşmesinin üzerinde "Ve sakahüm "Rabbühüm şaraben tahûra/ Rableri onlara pak mı pak bir içecek ikramında bulunur." (İnsan Sûresi, 21. ayet) yazılıdır.

Koğuşun üst katları sadedir, odalarda çini ve benzeri süsler yoktur. Harem ağaları, Biniş Yolu'nun kenarındaki hamamda yıkanırlar. Koğuşun taşlığa bakan çinili odaları aslına uygun bir tarzda yenilenmiş ve teşrifatı

yapılmıştır. Bu odalardan birine başkapı gulamının ve Harem ağasının mankeni konulmuştur.

Karaağalar Taşlığı’nın önündeki revakların cephe duvarlarında bulunan uzun kitabeler doğrudan Harem ile ilgili olmayıp padişahların ve Harem halkının yaptırdıkları hayır işleri ve bunlarla ilgili vakfiyelerdir.

Darüssaâde Ağası Dairesi

Kara Ağalar Koğuşu’nun sağında iki katlı kâgir bir dairedir. Dairenin ilk katında başoda, küçük bir hamam, servis odaları, kahve ocağı; üst katta ise büyük selamlık odası, yemek odası ve sair odalar mevcuttur. Üst kattaki bazı odaların ne maksatla yapıldığı bilinememektedir. Ancak üstte bulunan Kâbe tasvirli büyük çini panosu meşhurdur.

Dairenin duvarları 17. yüzyıl çinileriyle kaplıdır. Darü’s saade Ağası Dairesi’nden Şehzadeler Mektebi’ne bir merdivenle geçilebilir.

Şehzadegân Mektebi

Saray geleneğine göre dört yaşına gelen şehzade (padişahın oğulları) ve sultanların (padişahın kızları) eğitimi başlardı. Haddizatında bunun günümüze bakan tarafları da vardır. Bugün eğitime başlamak için çocuğun yedi yaşına gelmesinin beklenmesi özellikle dil eğitimi için çok geçtir. Hanedanın bu yeni üyeleri lalalarının refakatinde buraya gelirler. Osmanlı toplumunda mektebe başlayacak çocuklar için yapılan “Âmin Alayı”na benzer, bütün devlet erkânının katıldığı “Bed-i Besmele Merasimi” yapılır. Eğitimin ilk aşamaları okuma yazma, Kur’an-ı Kerim ve ilmihâl dersleridir. Dersleri Darü’s saade ağasının dışarıdan getirttiği hocalar verir. Zaten bu okuldan Darü’s saade ağası mesuldür. Bu merasimde şehzadeye ilk dersi şeyhülislâm verir ki bu ders besmelenin öğretilmesidir. Merasime Bed-i Besmele denilmesinin sebebi de budur. Şeyhülislâm ilk dersin ardından çocukların muvaffakiyeti için dua eder.

Şehzadegân Mektebi'nde meşhur Kâbe tasvirli çini pano

Darüssaâde Ağası Dairesi'nin üst tarafında olan kapısının yanındaki duvarda Kâbe resimli 17. yüzyıla ait bir çini panonun yer aldığı Şehzadegân Mektebi, aynı yüzyılda inşa edilmiş, binaya son şeklini ise 18. yüzyılda Kızlar Ağası Beşir Ağa vermiştir. Beşir Ağa zamanındaki yenilenmede barok üslubun hâkimiyeti göze çarpar. İki dikdörtgen kısımdan müteşekkil olan mektebin ilk bölümü düz sade bir tavanla, duvarları ise Kâbe resimli renkli çinilerle kaplıdır. İkinci bölümü ise ahşap kubbeyle örtülüdür ve diğerine nazaran daha süslüdür. Barok tarzı bir mermer ocağı bulunur. Kitap dolapları, nişler rokoko süslemelerinin güzel örneklerindendir. Dolapların üst kısımlarında dolanan çini şeritte Esma-i Hüsna ve Kaside-i Bürde mısraları yazılı olup Kızlar Ağası Beşir Ağa tarafından yazdırılmıştır.

Harem Giriş Kapısı (Cümle Kapısı-Saltanat Kapısı)

Cümle Kapısı, Harem bölümünü Harem ağaları bölümünden ayıran kapıdır. Harem'in asıl kapısının Kara Ağalar Taşlığı'ndan görünmesine mâni olmayı amaçlayan bir perdeleme vazifesi de görür. Bu kapı, Harem'in üç ana bölümünün bağlandığı Nöbet Yeri'ne açılır. Kubbeli ve kemerli açık bir sahanlık olarak geçiş yeri hâlindeki kapıya mermerden, celi sülüs hatla Ahzab Sûresi'nin "Ey İman edenler! Size izin verilmeden Peygamber'in evine girmeyin." mealindeki 53. ayeti yazılıdır. Böylece Hz. Peygamber'in evine izin verilenler dışındaki kimselerin girmesinin yasak olduğuna dair ayet hatırlatılarak padişahın evine de izinsiz girmenin yanlış olduğu hatırlatılmış olmaktadır.

Cümle Kapısı'nın Darü's saade Ağası Dairesi yüzünde Cennet bahçelerini simgeleyen çiçek ve ağaç motifleri vardır. Kuşhâne'ye açılan kapının kitabesinde "Şefaat Ya Resulallah, şefaat ya Habiballah." yazılıdır.

Nöbet Yeri (Sekili Hol)

Nöbet Yeri, harem ağalarının yirmi dört saat nöbet tuttukları yerdir. Ayrıca Harem ağalarının Harem'de gidebilecekleri son noktadır. Burada duvarda asılı tokmak ve davul bulunurdu. Bu davul, ramazanda Harem halkını sahura kaldırmak, aynı zamanda Matbah-ı amire'den getirilen yemeklerin geldiğini haber vermek içindir. Yemekler, girişin solundaki tezgâhlara alınır, Harem ağaları davul çalarak yemeklerin geldiğini bildirir ve koridoru terk ederlerdi. Görevli cariyeler gelerek yemekleri içeri taşırlardı. Yemek yenildikten sonra tablalar temiz olarak tekrar tezgâhlara bırakılırdı.

Nöbet Yeri'nde büyük bir boy aynası ve oturma sekisi bulunur ki "Sekili Hol" denilmesinin sebebi de budur. Bu sekiye, gelen ziyaretçiler ve satıcılar oturur. Bu şekilde Nöbet Yeri bir anlamda bekleme salonu görevi görür. Nöbet Yeri'nin kalın duvarları Fatih devrinden kalmış olup sarayın ana duvarlarındandır. Bu duvarlar Divan Meydanı ile Enderun Meydanı'nı ve Harem'i birbirinden ayırır. Nöbet Yeri'nin sağındaki kapı Altınyol ile Mabeyn-i Hümâyûn'a, ortadaki kapı Valide Taşlığı'na, soldaki kapı ise Cariye Koridoru ile Cariye ve Kadınefendiler Taşlığı'na bağlanır.

Cariyeler Kapısı'nın kitabesinde Harem'de en çok rastlanılan dua bulunur: "Yâ müfettiha'l Ebvâb! İftah lenâ hayra'l-bâb./Ey kapalı kapıları açan! Bizlere hayırlı kapılar aç."

Harem taşlığına açılan kapının kitabesinde Hud Sûresi'nin 56. ayeti "Bismillahirrahmanirrahim. İnni tevekkeltü alallahi rabbi ve rabbiküm/ Şüphe yok ki ben, Rabbim ve Rabbiniz olan Allah'a tevekkül ettim." yazılıdır. Altınyol'a açılan kapının kitabesinde de Zümer Sûresi'nin 73. ayetinin son kısımları yazılmıştır.

Nöbet yerinde bulunan nöbetçiler de ayrıca denetime tâbi tutulmuşlardır. Nöbet binasına bağlanan asma kata Kuşhâne girişi tarafındaki duvarda bulunan gizli merdiven ile çıkılabilir. Bu merdivenin karşısında Hazinedar Ağa Odası'na çıkan bir taş merdiven daha bulunur. Asma katta bulunan hazinedar ağa, nöbetçi kara ağayı gözetleyebilir. Padişahın evinin korunmasında bu derece aşırı hassasiyet gösterilmiştir.

Altınyol

Nöbet Yeri'nden Mabeyn'e (Harem-Selamlık arası) uzayan ve Has Oda Taşlığı'nda son bulan dar koridora Altınyol denilir.

Koridora Altınyol denilmesi konusunda çeşitli rivayetler bulunmakla birlikte isminin nereden geldiği tam olarak bilinmemektedir. Okunuşunda geçen altın ifadesi Osmanlılarda kıymetli maden olan “altun”un yazılışından farklıdır. Şehzadelerin Cülûs Töreni’ne giderken bu yol etrafında Harem halkına altın saçtıkları hatta doğrusu bayram günü padişahın harem halkına bir iki kese altını saçarak bu yoldan geçtiği rivayet edilir. Altınyol’un sonu Hırka-i Saadet Dairesi’ne çıkar. Bu, yaklaşık kırk beş metrelik yol, yer yer iki ila dört metre arasında genişliğe sahiptir. Zemini taş döşeli olan yolun duvarları çini ile kaplıdır. Bu yolun üstüne yeni mekân kazanmak için ahşap kat çıkıldığı görülür ki mimari bir bozulmadır.

Altınyol’un Mabeyn’e ulaşıncaya kadar olan sol tarafında Valide Taşlığı, Hasekiler Dairesi, Kıymetli Eşya Deposu ve Gözdeler Taşlığı; sağ tarafında ise Enderun avlusunun duvarına bitişik olan Kuşhâne Mutfağı ve Harem Camii bulunur. Gözdeler Taşlığı hizasında yolun üstünde Gözdeler/İkballer Dairesi bulunur.

Altınyol padişahların Hasbahçe’ye ve şehre çıkışlarını sağlar, Enderun’daki Has Odaları’nı Sofa-i Hümâyûn yoluyla Harem’e bağlar. İkiz bir kapı düzeniyle de Mabeyn Dairesi’nden Sofa-i Hümâyûn’a açılır. Kara Ağalar Taşlığı’ndan Mabeyn’e kadar uzanan Altınyol’un Harem’i sınırlayan bütün mekânları birbirine bağlayan tek geçit olduğu görülür.

Cariyeler ve Kadınefendiler Taşlığı

Cümle Kapısı Holü’nün sonunda yer alan Cariyeler ve Kadınefendiler Taşlığı 16. yüzyıl ortalarında Kara Ağalar Taşlığı ile birlikte inşa olunmuştur. Harem yangınlarından sonra yenilenmekle birlikte revakın bir bölümü kapatıldığı için özgünlüğünü yitirmiştir.

1665’teki Harem yangını Harem’in mimarisini de çok etkilemiştir. Yangından sonra yapılan inşaatlarda revaklar kapatılarak yeni odalar açılmıştır ki bu, Harem’i daha dar ve karmaşık bir yapıya dönüştürmüştür. Açık bir avlunun üç tarafı revaklarla çevrildiği Harem’in bu en küçük avlusunda kadınefendi/haseki daireleri, kiler, cariye odaları, çamaşırhane ve bir hamam bulunur. Taşlığın solunda yer alan bu hamama Cariyeler Hamamı denilir ki sarayın bilinen en eski hamamlarındandır.

Taşlığa bakan dairelerin cephelerindeki tabiat resimleri, 18. yüzyıldan kalan kayda değer eserlerdir. Sağındaki ilk üç kapıda birinci, ikinci ve üçüncü kadınefendi odaları bulunur. Dördüncü kapı Kırk Merdiven diye anılmasına karşın aslında elli iki basamak olan dik bir merdivenle Harem bahçelerine inilen kapıdır. Beşinci kapı ise Cariyeler Koğuşu'na çıkar.

Kadınefendi Haseki Daireleri

Cariyeler ve Kadınefendiler Taşlığı'nın sağ cephesinde bulunan üç daire Kadınefendi/Haseki Daireleridir. Küçük birer köşkü andıran daireler ocaklı ve sıcak, soğuk çeşmelidir. Duvarları 17. yüzyıl Osmanlı çinileriyle kaplıdır. Harem'in genelinde olduğu gibi kadınların zevk anlayışı göz önünde bulundurularak süslemeler yapılmıştır. Dairelerin pencereleri Harem bahçesine nazırdır.

Harem'deki hiyerarşide en belirgin unsur olan süslemeler, dairelerin oda ebatları ve kubbeleri göz önünde bulundurulursa; dairelerin birincisinin başkadına, diğerlerinin ikinci ve üçüncü kadınefendilere ait olması muhtemeldir.

Köşede bulunan kahve ocağının üzerindeki üç resim İstanbul Boğazı'nı, köşklerini ve yeşilliğini gösterir ki 18. yüzyılın naturalist Türk resminin ve Harem'deki süsleme zevkinin tipik örneklerindendir.

Cariyeler Taşlığı'nda hafriyat esnasında çıkan eski bina duvarı

Cariyeler Koğuşu

Cariyeler Taşlığı'na bakan Cariyeler Koğuşu'nun mimarî tarihimizde başka bir örneği yoktur. Mimari tarzı Harem'de yaşanan tekdüze, disiplinli hayatı da gösterir mahiyettedir. Mermer sütunlarla desteklenmiş, asma katı bulunan koğuşların daha sonra sütun araları ahşap bölmelerle birleştirilerek yeni mekânlar elde edilmiştir.

Her katta yirmi, yirmi beş cariyenin oturabileceği tarzda inşa edilen koğuşlarda yüzlerce cariyenin kaldığının iddia edilmesi tuhaftır. Çünkü koğuşlar toplam ancak altmış yetmiş cariye alacak kapasitededir.

Cariyeler Taşlığı'nın günümüzdeki görünümü

Katlar arasında içeriden giriş çıkış yapılabilecek bir bağlantı bulunmaz. Asma kata ancak Kalfalar Dairesi'nden geçilerek çıkılabilir. Bu planlama Harem'deki eğitimi ve disiplini gösteren ve Harem hakkında konuşulurken üzerinde düşünülmesi gereken bir misaldir.

Cariyeler Koğuşu, büyük bir ocakla ısıtılır. Ocağın kifayet etmediği durumlarda odalarda mangallar bulundurulur. Lakin saray yangınlarının mühim bir sebebi de bu mangallar olmuştur.

Odalar, Harem hiyerarşisini gösterir şekilde sade ve süslemesizdir. Işık olarak istenen seviyenin altında kasvetli bir havası vardır.

Kırk Merdiven

Cariyeler Koğuşu'nun yanındaki kemerli kapıdan Harem Hastanesi'nin bulunduğu bahçeye inişi sağlayan anıtsal bir merdivendir. Kırk merdiven

denilmesine karşın elli iki basamaktan oluşur. Kırk rakamının kültürümüzdeki yerinden dolayı böyle bir isim verilmiş olması muhtemeldir. Merdivenin ara boşluklarında kilere, odalara ve hastane koğuşlarına açılan kapılar vardır. Sarayburnu yamacının eğimi ölçüsünde indiğinden oldukça dik bir merdivendir. Şimdiki hazine sergilerinin bulunduğu Fatih Köşkü'nün altındaki dairelere inen merdivenler de bu şekilde dik ve çok basamaklıdır.

Cariyeler Taşlığı'nın bodrum girişi

Harem Hastanesi

Hastane 1665 yangınının ardından Harem bahçesine yapılan ve revaklarla çevrili bir avlu içinde çeşitli binalardan oluşan küçük bir külliyedir. Harem'i Has Bahçe'den ayıran 16. yüzyıl duvarları kullanılarak yapılan hastanenin bazı kısımları iki katlıdır. Konumuyla Harem'den soyutlanmış bir yapı intibaını veren hastane hastanın diğer Harem halkından ayrılarak tedavi edildiği yerdir. Haremde verem hastalığının hiç değilse bir dönemde yaygın olduğu anlaşılmaktadır.

Avlunun girişinde ve sol cephesinde hasta koğuşları, sağ ve karşı tarafında ise hamam, çamaşırhâne ve helâ bölümleri vardır. Yine sağ tarafta hastalar ustasının odası bulunur. Hasta koğuşları cariyeler alt taşlığı da denilen taş avluya bakar. Hastane yapılarında süsleme yapılmamış olması dikkati çeker. Aynı külhandan ve kazandan hem çamaşırhâneye hem de hamama sıcak su sağlanarak tasarruf sağlanmıştır.

Hastanenin bir köşesinde gasilhâne ve bugünkü Arkeoloji Müzesi bahçesine açılan Harem'in Meyyit Kapısı vardır. Hastanede vefat eden cariyelerin gasledilmeleri gasilhânedeki teneşir üzerinde yapılır ve kefenlenen cenaze tabuta yerleştirilerek bu kapıdan zülüflü baltacılara teslim edilir.

Valide Sultan Taşlığı

Nöbet Yeri'nin hemen yanında yer alan Valide Sultan Taşlığı, klasik Anadolu ev mimarisini andıran bir avlu ve etrafında iki katlı yapılardan oluşur. Taşlık, Osmanlı Harem yönetiminin şekillendiği yapıları barındırır. Haliç tarafında Valide Sultan Dairesi ve Hünkâr Hamamları bulunur. Ocaklı Sofa'ya açılan Saltanat (Taht) Kapısı hamamların yanındadır. Cariyeler Taşlığı tarafında usta ve kalfaların daireleri ve Harem Eczanesi yer alır. Enderun avlusu tarafında Altınyol'a çıkan bir kapı vardır.

Taşlığın Cariyeler Dairesi tarafında mermer bir çeşme bulunur. Çeşmenin üzerinde besmele ile İnsan Sûresi, 21. ayeti yazılıdır ki bu ayet saraydaki pek çok çeşmenin üzerinde yer alır: “Ve sakahüm Rabbühüm şaraben tahûra/ Rableri onlara pak mı pak bir içecek ikramında bulunur.” Kitabede 1078 (M. 1667) tarihi yazılıdır.

Çeşmenin yanında Cariyeler Dairesi'ne açılan bir kapı bulunur. Taşlığa bakan duvarlar çeşitli yüzyıllara ait çinilerle kaplıdır.

Valide Sultan Dairesi

Harem bölümünün en itinalı ve ferah bölümü padişahın annesine, valide sultana ayrılmıştır. Padişahın eşi sıfatıyla Harem'de bulunan haseki, padişahın vefatıyla eski saraya gider, ancak bu sefer oğlu padişah olursa daha görkemli bir şekilde Harem'e geri dönerdi. Harem'den Eski Saray'a gönderilmesinin temel sebebi Harem'in sınırlı barınma imkânları içinde yer açmaktır. Valide sultanların saraya gelmeleriyle birlikte inşa edilen dairede bulunan 1667 tarihi bu dairenin Harem Yangını'ndan sonra yeniden inşa olduğunu göstermektedir.

Valide Sultan Taşlığı'ndan Harem bahçesine kadar uzanan odalardan oluşan bu komplekste günlük hayatta her türlü ihtiyacın karşılanması, gelen misafirlerin ağırlanması, ibadetlerin eda edilmesi gibi pek çok iş için odalar bulunmaktadır. Odalar dışında küçük bir mutfağı ve kileri, hamamı, misafir

odaları, çeşme ve tuvaleti bulunur. Bugün gezilen kısmı yatak ve dua odalarıdır.

Dairenin girişi, Valide Sultan Taşlığı'ndan revakların kapatılmasıyla oluşturulmuş geniş bir koridorla sağlanır. Koridorun sağında süslemesi rokoko tarzı yapılmış ve manzara resimleriyle desteklenmiş olan bekleme odası (Kafesli Oda) vardır. Odanın karşısında ise Valide Mutfağı yer alır. Merdiven aralığının sağ tarafında hamam külhanı bulunur.

Bekleme Odası ile Valide Mutfağı arasında Valide Sultan Dairesi giriş bölümü ile Valide Sultan Nöbet Odası'na geçiş sağlanır. Buradan Cariyeler Taşlığı'na cephesi olan kısımda ise Ocaklı Oda (Kethüda Kadın Odası) olup bu iki bölümün Haliç tarafında asıl Valide Sultan Dairesi yer alır.

Valide Sultan Dairesi, yüksek kubbeli bir sofa (salon), sofadan daha küçük bir yatak odası ve ondan küçük dua odası ile iç içe üç bölümdür. Sofanın duvarlarının alt kısımları çinili, üst bölümleri ise 19. yüzyıl hayali manzara resimleriyle süslenmiştir. Sofada Ayete'l Kürsi ve çeşitli dualar yazılıdır. Sedef kakmalı gömme dolaplar ve kapı kanatları eskidir. Çini kaplı bir ocak ve mermer çeşmeye de sahip olan odaya kadife sedirler ve sofra takımı da kurulmuştur. Valide sultanlar yemeklerini burada yerlerdi.

Sofa ile yatak odası arasında "çırağma" denilen küçük bir kandil boşluğu yer alır. Harem'de sık kullanılan bu usulle her iki odanın da bir kandille aydınlatılabilmesi mümkün olmuştur. Kandilin isinin etrafa dağılmaması için minik bir baca yapılmıştır.

Yatak odasının üzerinde kelime-i tevhid yer alır.

Yatak odası, Harem Yangını sonrasında 17. yüzyıl İznik çiniciliğinin son güzel örnekleriyle kaplıdır. Oda, rokoko desenli ve fanuslu bir tonozla aydınlatılmakta; kışları sofadaki odaya bitişik ocakla da ısıtılmaktadır. Odanın sol tarafında ahşap altın yaldızlı, kabartmalı ve üstü dört sütuna dayalı sayeban tarzda parmaklıkla çevrili valide sultanın yatak yeri bulunur.

Valide Sultan Taşlığı'nın 1900'lü yıllarda görünüşü

Yatak odasından mermer söveli ve demir şebekeli bir zar ile geçilen dua odası da yatak odasına benzer. Dua odasının kıbleye bakan tarafında çiniden bir Kâbe panosu bulunur. Panonun üzerinde çoğu Osmanlı zamanında Harem-i Şerif'e yapılan binalar gösterilmiştir. Bu odanın 16. yüzyıldan kalan kabartmalı mermer sövelerle geçilen balkonu, üst katına yapılan Mihrişah Valide Sultan Dairesi'ni taşıyabilmesi için sonradan oda hâline getirilmiştir. Valide Sultan Odaları'nın alt katları bu dairede görevli cariyeler için kullanılmıştır.

Mihrişah Valide Sultan Dairesi

Mihrişah Valide Sultan, Sultan III. Selim'in annesidir. Sultanın annesi için Valide Sultan Dairesi'nin üstüne inşa ettirdiği bu daireye III. Selim Odası'ndan bir merdivenle ulaşılabilir. Sultanın annesi ile genelde bu dairede görüştüğü bilinir.

III. Selim Has Odası'nın meşhur ocağı

İki odalı ve yaldızlı düz tavanlı oda barok rokoko tarzı süslemelere sahiptir. Oda içinde yekpare mermerden ocak bulunmasına karşın Valide Sultan Dairesi'ndeki gibi çeşme bulunmaz. Odayı baştanbaşa dolaşan yazı kuşağında dairenin Mihrişah Sultan için yaptırıldığı anlatılır. Dairenin içten

görünüşü kullanılan türlü renkte süslemeler ve resimlerle muhteşemdir. Dairede yapılan renkli hayali tabiat manzaraları Türk naturalist resminin ilk örnekleridir. Mihrişah Valide Sultan Dairesi'nin gördüğü İstanbul manzarası da büyüleyicidir.

Taht Kapısı

Valide Sultan Taşlığı'ndan Ocaklı Sofa'ya açılan Taht Kapısı, padişahların Harem içinde at ile geldikleri son noktadır. Özellikle Eyüp Sultan'a Kılıç Alayı'na buradan giderler, dönüşte de aynı yolu izlerlerdi. Kılıç Alayı'na gidileceği vakit buradan Perde Kapısı'na kadar kırmızı payendazlar döşenirdi.

Taht Kapısı'nın Valide Sultan Taşlığı'na bakan tarafında Kelime-i Tevhid, iç tarafında ise "Şefaat Ya Resûlallah, Şefaat ya Habiballah" ifadeleri yazılıdır. Kapının kanatları sedef ve fildişi kakmalıdır.

Sefere çıkılacağı vakit padişah zırhını giymiş bir şekilde burada valide sultanın elini öperek hayır dualarını ister, eşleri ve çocuklarıyla burada vedalaşırdı. Kapının yanında padişahın atına rahat binebilmesi için bir binek taşı da bulunmaktadır. Binek taşına çıkan padişah atına binerek Harem'den çıkardı.

Hazinedar Usta Dairesi

Hem Valide Taşlığı hem de Cariyeler Taşlığı ile bağlantısı olan Hazinedar Usta Dairesi her iki taşlığı da kontrol eden saray ustalarının kaldığı yerdir. Dairenin Valide Sultan Taşlığı'ndan olan girişi daha büyük ve süslüdür.

Cariyeler Taşlığı'ndan sağlanan girişinin 16. yüzyılda yapılaşma sonucunda inşa edildiği anlaşılmaktadır.

Sokak giysili Türk kadını (Comte de Choiseul Gouffier'den)

Hamam Yolu

Kubbeli büyük sofanın sağ köşesindeki mermer söveli kapıdan girilen Hamam Yolu, Hünkâr Sofası'na kadar uzanan uzun bir dehlizdir. Yolun sol tarafında Hünkâr Dairesi'ne açılan kapılar, sağ tarafında da Hünkâr ve Valide Sultan Hamamları'na açılan kapılar vardır. Bu yol Harem'le Mabeyn'i de birbirine bağlar.

Hamam ve Yıkanma Kültürümüz

Hamam; Akdeniz medeniyetinin mühim unsurlarındandır ve Selçuklu Osmanlı geleneğinde Türk Hamamı bu bölgede temizlik anlayışı olarak Roma Hamamı'ndan sonra en etkili müessesedir. Osmanlılarda berber de hamam içinde yer alır.

Hamam geleneği çok zengin kumaş, mücevherat, gümüş, bakır, porselen ve sedef kakma eserlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

2006 senesinde sarayda düzenlediğimiz "Hamam ve Berber" sergisi ile sarayda bulunan hamam ve berber eşyalarının bir kısmının gün yüzüne çıkması sağlanmıştır.

Topkapı Sarayı'nda bulunan toplam hamam sayısı on dörttür ki bu rakama dairelerde bulunan özel yıkanma mekânları (gusülhâneler) dâhil değildir. Temizlik kültürümüz aynı dönemin Batı medeniyetiyle mukayese kabul etmez ve bize has bir kültürdür.

Hünkâr ve Valide Sultan Hamamları

16. yüzyılda çifte hamam olarak Mimar Sinan tarafından yapılan hamamlar, Harem'deki en itinalı hamamlardır. Mimari açıdan Hünkâr ve Valide Sultan Hamamları arasında fark yoktur. Süsleme bakımından ise Hünkâr Hamamı Valide Sultan Hamamı'ndan ayrılır. Hamama, hamam yolundan ve Hünkâr Sofası'ndan girilebilir.

Hamamın ilk mekânı, tepeden aydınlatmalı soyunma yeridir. Buradan sıcaklık denilen en büyük mekâna esas hamam bölümüne geçilir. Hamamın fanuslu kubbesi yangınlardan hasar görmekle beraber günümüze kadar ulaşmayı başarmıştır.

Padişahın bu hamamdaki yıkanma yeri, sıcaklığın sol tarafındaki altın yaldızlı bronz şebekeyle ayrılmış mekândır. Bu şebeke Sultan III. Osman zamanında padişah yıkandığı esnada kendisine herhangi bir suikast yapılmaması için yapılmış olmalıdır. Padişah burada

Valide Sultan Yemek Odası'nda yapılan restorasyonda çiniler üzerindeki sıvaların kaldırılışı

yıkandıktan sonra sıcaklık farkından etkilenmemesi için önce ılıklık denilen yerde dinlenir, ardından soyunma mahallinde giyinerek hamam yolundan Hünkâr Sofası'na ulaşırdı.

Hünkâr Hamamı'nın hemen yanında bulunan Valide Sultan Hamamı, Sultan IV. Mehmed'in annesi Valide Turhan Sultan tarafından yeniletilmiştir. Türk hamam mimarisinde de sık görülen erkek hamamı ile

kadın hamamının yan yana yapılmasının sebebi, aynı külhandan iki hamamın da ısıtılmasını temin ederek tasarruf sağlamaktır.

(Sağdan sola) Kanuni Sultan Süleyman Han'a, Sultan II. Bayezid'e, Fatih Sultan Mehmed Han'a ve Bizans dönemine ait kılıç (Yaklaşık 1900)

HÜNKÂR DAİRESİ

Hünkâr Hamamı'nın karşısında bulunan kapıdan girilen Hünkâr Dairesi iç içe odalardan ve koridorlardan oluşan bir mekândır. III. Osman, I. Abdülhamid, III. Selim dairelerinin ve yatak odalarının bulunduğu bu kısmın Sultan III. Osman'dan itibaren padişahlarca kullanıldığı bilinir. Sultan III. Osman'dan sonra tahta çıkan Sultan III. Mustafa sayılmazsa birbiri ardına tahta çıkan padişahlarca geliştirilen bir mekândır ki burada son değişikliği Sultan III. Selim yapmıştır.

I. Abdülhamid Has Odası ve Hazine Odası

Hünkâr Hamamı'nın karşısında bulunur. Kapı kitabesinin dış tarafında Sultan III. Osman'ın adı geçmektedir. Bu durum mekânın çeşitli devirlerde ciddi yenilenmeler geçirdiğini ve Sultan III. Osman zamanında da yenilendiğini gösterir. Kapının iç tarafındaki kitabede ise

Melce-i şâhân-ı âlem Han Hamid-i dad-gîr

Nüshâ-i ahlâkına muhtaç yüz bin fasl ü bâb

ifadesi, odanın son olarak Sultan I. Abdülhamid tarafından inşa edildiğini gösterir. Dikdörtgen planlı odanın tavanı düzdür ve koyu yeşil üzerine mavi-kırmızı işlemeli kabartma nakışlarla tezyin edilmiştir. Odanın kapı kanatları son derece itinalı süslerle işlenmiştir. Odaya on iki pencere açılarak aydınlık bir ortam meydana getirilmiştir.

Odanın sol tarafında siyah ve beyaz mermerden bir çeşme bulunur. Çeşmenin ayna taşında,

Çeşme-i dilcû-yı hayat / Câvidan-ı ayn-ı safa

beyiti yazılıdır. Altın yaldızlı ve renkli nakış işlemeli yekpare ocağı muhteşemdir. Odanın sağ tarafında ahşap bir şirvan bulunur. Hükümdarların odalarında bulunan çeşme, ocak ve şirvan; mekânın padişaha ait olduğunu ispatlar bir atmosfer oluşturur.

Salondan sultanın yatak odasına (Taş Oda- Hazine Odası) geçilir. Eskiden Valide Sultan Hamamı koridoruna açılan ve şahsi hazine yahut gardırop alarak kullanılan mekânı Sultan I. Abdülhamid girişi dolap yaptırtıp yeni bir giriş kapısı açtırarak dairesine bağlatmıştır. Böylece yatak odası hâline getirilmiştir. Odanın girişindeki kitabede padişah için bir dua yazılıdır. Tavana doğru hayali manzara resimleri yer alır.

I. Abdülhamid Dairesi'nin Harem için en büyük özelliği bu dairenin bir geçit görevi görmesidir. Buradan III. Osman Taşlığı ve Köşkü'ne, III. Selim Has Odası ve Mihrişah Valide Sultan Daireleri'ne geçişi sağlar. Böylelikle Harem'e yeni eklenen daireler, Harem'in eski mekânları ile irtibatlandırılmıştır.

Kırım'ın kaybedildiği Küçük Kaynarca Antlaşması gibi Osmanlı tarihinin en ağır antlaşmalarından birinin imzalandığı dönemde padişah olan Sultan I. Abdülhamid, Özi Kalesi'nin Rusların eline geçip Rusların Müslümanlara karşı yaptıkları katliamları duyması ile düştüğü derin kederde "… ekdar ve efkarımdan uyku gözlerime haram olmuştur." dediği günleri bu odada geçirmiş ve yeni bir kalenin daha düştüğü haberini getiren yazının ilk kelimesini okuduktan sonra felç geçirip bu dairede vefat etmiştir. (7 Nisan 1789)

I. Abdülhamid Osmanlı padişahlarının en sulhsever ve hoşgörülü olanıydı. Saray halkıyla olan ilişkileri, hanedana mensup şehzadeler ve hatta veliahtla olan temaslarında da bu görülür. Nitekim yeğeni veliaht III. Selim ile Fransa Kralı 16. Louis arasındaki bir mektuplaşma tespit edildiği hâlde bunu hoş görmüş ve veliahdı bundan dolayı cezalandırmamıştır. Bu gibi izinsiz mektuplaşmaların o devirde ihanet ölçüsünde değerlendirildiği bilinir. Mesela Rusya veliahdı Aleksey'in, babası Çar Büyük Petro tarafından böyle bir sebeple idam edildiği biliniyor.

Döneminin bir sulh dönemi olmasını istemiştir. Fakat maalesef 18. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin yaşadığı istihale ve facialar onun da kardeşi III. Mustafa gibi erken vefatına sebep olmuştur.

III. Selim Dairesi (Meşk Odası)

I. Abdülhamid Odası'ndan bir aralıkla geçilen III. Selim Dairesi, ön cepheye sonradan ilave edilmiş bir dairedir. Üç tarafı pencereli olan odanın pencerelerinden birinden III. Osman Köşkü'ne kapı açılmıştır. Türk-

Rokoko üslubunu gösteren daire, kare planlı ve ahşap tavanlı olup duvarları yaldızlı kabartmalarla süslemelidir.

Dairenin ocağı meşhurdur. Penceresi olmayan tek duvarı baştanbaşa kaplayan abidevî ocak düzeninin üzerindeki duvar bölümleri manzara resimleriyle donatılmıştır. Ocak nişinde küçük mavi-beyaz Hollanda çinileri kullanılmıştır. Bu çiniler bu ocakta ateş yakılmadığını dışarıdan getirilen ve içinde kor hâline gelmiş ateşin bulunduğu mangalların buraya konulduğunu gösterir.

Üst katta bulunan III. Selim Meşk Odası’na ahşap bir merdivenle çıkılır. Burası Sultan III. Selim’in hat, şiir ve beste çalışmalarını yaptığı bir mekândır. Adını da bu faaliyetlerden alır. Odanın duvarlarında Allah (c.c.), Muhammed (s.a.s.), Aşere-i Mübeşşere (Cennet’le müjdelenen sahabiler) levhaları bulunur. Aynalarının üzerlerinde de Besmele ve ayetler ile III. Selim Han’ın tuğrası ve şu kıta işlenmiştir.

Görmemiş mir’ât-ı hülyasında İskender dahi

Kıl nazar suret-nümâdır benzemez kâr-ı kadîm

Himmet-i şahânesiyle kıldı bu kasrı bina

Rub’-ı meskûnun şeh-i dâd-âveri Sultan Selim

Meşk Odası’nın diğer adı Lihye-i Saadet Odası’dır. Önceleri odayla Hünkâr Sofası arasındaki dolapta Hz. Peygamber’in Sakal-ı Şerif’i bulunduğu için odaya bu ad verilmiştir.

Ferah bir oda olan Meşk Odası, Sultan III. Selim gibi sanat ruhlu bir padişaha derin tefekkür yapma imkânı sunar.

Rivayete göre padişah tahttan indirilince bu dairenin alt katında yaşamış ve ne yazık ki asilerce burada ailesinin gözü önünde öldürülerek naaşı Arz Odası ile Bâbü’s saade arasına atılmıştır.

III. Osman Taşlığı ve Köşkü

III. Osman Köşkü, Hünkâr Sofası’na eklenen en son köşktür. Köşke III. Osman Taşlığı’ndan ulaşılır. Dikdörtgen şeklindeki ferah taşlık yüksek payeli bir teras hâlinde yapılmıştır. Ortasında mermer bir süs havuzu bulunduğu için buraya “Havuzlu Taşlık” da denilir. Çiçek tarhları ile renklendirilmiş olan taşlıkta çiçek masası da yer almaktadır.

Taşlığın Gülhâne Parkı’na bakan tarafında III. Osman Köşkü bulunur. Sultan I. Mahmud tarafından inşasına başlanan köşkün, Sultan III. Osman

tarafından tamamlandığı sanılmaktadır. Ancak III. Osman'a ait bir kitabe bulunmamakta, anıt gibi inşa edilmiş kapısı üzerinde Sultan II. Mahmud'un tuğrası ve talik hat ile kaleme alınmış bir beyit bulunmaktadır:

Mihensâz olmağ içün cân evinde bu der-i şevket

Olur âğûş-küşâ Sultân Mahmûd Han'a bî-minnet

1900'lü yıllarda III. Osman Köşkü'nün Gülhane Parkı'ndan görünüşü

Köşkün hünkâr mekânı olduğunu vurgulayan ihtişamlı cümle kapısı yanındaki iki küçük çeşmenin alınlık taşlarında “Mübarek bâd (bâd: olsun)” ve “Saadet bâd” yazılıdır.

Köşk, ortada çıkmalı bir baş oda ve iki yanında birer odadan ibarettir. Gülhâne'ye doğru taşan salon divanhâne olarak düşünülmüştür ki bu da hünkârın burada yaşadığı intibaını güçlendirir. Divanhâne'nin yaldızlı tavanı oldukça süslüdür ve bu süsleme aydınlık ortamla birlikte daha da bir renkli görülür. Köşkün pencereleri Gülhâne Parkı'na bakar.

Ocak karşısındaki oymalı yatak yeri altın yaldızlı sütunlara dayanmaktadır. Salonun iki yanındaki süslemeli odalardan arkadaki alt pencerelerinde çok zarif yaldızlı parmaklıklar ve sık kafesler bulunur.

III. Osman tebdil-i kıyafet ve takma isimle İstanbul'u gizlice teftiş etmekle meşhurdur. Aslında tebdil gezerek etrafın ve toplumun nabzını yoklamak eski bir ananeydi. III. Osman bu ananeyi çok sıklıkla uygulamıştır.

1900'lü yıllarda III. Osman Köşkü'nün Gülhane Parkı'ndan farklı açıdan görünüşü

Ocaklı Sofa

Valide Sultan Taşlığı'ndan Taht (Saltanat) Kapısı ile girilen sofa, adını Harem'de bulunan en büyük ocağın burada bulunmasından alır. Kadınefendiler Dairesi ile Çeşme Sofası arasını kaplayan büyük bir salondur.

Ocaklı Sofa'nın bulunduğu yerde, Şimşirlik'ten gelen meyilli bir yol ile Hasekiler Dairesi'ne oradan Şehzadeler Dairesi'ne çıkılabilirken 1665 yangınından sonra sofa Sultan IV. Mehmed'in emriyle yenilenmiştir.

Kubbeli olan sofa, 17. yüzyıl çinileri ve kalem işi desenler ile süslüdür. Sofaya açılan kapının karşısında bu sofaya adını veren bronzdan yapılmış meşhur ocak yer alır. Ocağın önü altın yaldızlı parmaklıkla çevrilidir. Mabeyn'e ve köşklere çıkartılacak mangallar burada doldurulmaktadır. Sürekli olarak desteklenen ocağa hizmetliler odun yetiştirme telaşı içindedir. Bu ocaktan ateş alınıp mangallarla dağıtıldıktan sonra ocak kilitlenir, daha sonra yeniden açılarak kor hâline gelmiş odunlar mangallara dağıtılırdı.

Ocaklı Sofa'ya adını veren bu ocaktan alınan kor hâline gelmiş odunlar mangallarla Harem dairelerine dağıtılır, sonra ocak kilitlenirdi.

Duvarların üst kısımlarında Besmele ile "Allahümmensur abdeke ve halifeteke/ Allah'ım kuluna ve halifene yardım et." duası yazılıdır. Kapı üzerlerinde ise Farsça "Padişah-ı tâ kıyamet devletet efzûn bâd." "Du metanet şâd ü hürrem duşmenet mahzun bâd." "Padişahlığın kıyamete kadar yükselerek devam etsin. Sen metin ve bahtiyar ol, düşmanların mahzun olsun." duası yazılıdır. Padişah evinin bu en orta mekânından padişah dairesine girilebilir. Ayrıca Ocaklı Sofa, Başhaseki ve Şehzadegân Dairelerini de Çeşmeli Sofa yoluyla Hünkâr Sofası'na bağlar. Valide Taşlığı'na geçişi de olduğu düşünüldüğünde ne kadar merkezi bir konumda bulunduğu daha iyi görülür.

Hünkâr Sofası (Muayede Sofası-Büyük Oda)

Hünkâr Sofası Harem daireleri ile Mabeyn arasında bulunan büyük ve ferah bir sofadır. Harem'de padişahların bayramlaşma mekânı, sohbet salonu, düğün, merasim ve kabul salonu olarak kullandıkları mekân, 17. yüzyılda muhtemelen üstü açık olan taşlığın kapatılmasıyla elde edilmiş olmalıdır. Bayramlaşma merasimlerinin zaman zaman burada yapılmasından dolayı Muayede (bayramlaşma) Sofası da denilmektedir.

Hünkâr Sofası’nın bir köşesi

Hünkâr Sofası hakkında bazı yayınlarda Harem eğlencelerinin burada yapıldığı iddiaları vardır. Bazı Huzur Dersleri’nin, şehzadelerin şeyhülislâmdan aldıkları ilk ders olan Bed-i Besmele’nin, mevlid okumalarının, ramazanlarda Kur’an okumalarının yapıldığı ve Kur’an-ı Kerim’den ayetlerle dolu bir mekânla böyle tasvirlerin uyum sağlayamayacağı açıktır.

Hünkâr Sofası’ndan III. Ahmed Yemiş Odası’na, III. Murad Has Odası’na, Hamam Yolu’na, Havuzlu Taşlığa açılan pek çok kapı mevcuttur. Bu durum, buranın taşlık olduğunun da mühim bir delilidir.

Sofada bulunan kapı kanatları kabartma süslemelerle bezelidir.

Harem’in iç içe geçmiş ve dolambaçlı yapıları içinde Hünkâr Sofası oldukça ferahtır ve Harem’in en büyük, en güzel salonudur. Sofayı kaplayan büyük kubbesini kalem işlemeli dört sivri kemer taşır. Büyük kubbenin merkezinde koyu yeşil zemin üzerine yaldızlı hat ile:

“Bismillâhirrahmânirrahim. Elhamdü Lillâhi-el Kerim, er-Rahîm, el-Kadîm, el-Hakîm, el-Azîm, Allahü el-azîz, el-Cebbar / Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla; Kerîm (İkramda bulunan), Rahîm (Rahmanı bol), Kadîm (Evveli olmayan), Hakim (Her şeyi yerli yerinde vaz eden) ve Azim (en büyük) olan Allah’a hamd olsun. Allah Azîz (Yegâne galip) ve Cebbar’dır (Azametini gösteren)” ifadesi yazılıdır. Duvarlarında mavi zemin üzerine beyaz yazıyla Bakara Sûresi’nin 258, 259, 260 ve 261. ayetleri nefis bir hatla işlenmiştir.

Büyük Kubbe’nin kapladığı orta mekânda Şirvanlı bir taht vardır. Tahtın yerinde günümüzde bir kanepe konulmuştur.

Taşlığa doğru yapılan şirvanın altında sedirler mevcuttur. Şirvan altında işlenen süslemeler göz alıcıdır. Burada bulunan aynalı kapıların biri III. Ahmed Yemiş Odası’na, diğeri ise şirvanın üzerine çıkılan merdivene açılır.

Şirvanın üzeri, camilerde kadınlara ayrılan mahfilleri andırır. Bayramlaşmalar sırasında Harem kadınları merasimi buradan seyrederlerdi.

Sofa yirmi altı pencere ile aydınlık bir ortamdır. Ocak bulunmayan mekânın, hamamdan gelen sıcak suyun sofanın altındaki kanallarda dolaşması ile ısıtıldığı düşünülmektedir.

Sofada üç tane mermer çeşme yer almaktadır. Duvarlarda çok büyük aynalar vardır ki bunlardan bazılarının çerçevesi kendisinden olup kenarları da meyve ve asma dalları figürleriyle süslenmiştir.

Yemiş Odası (III. Ahmed Has Odası)

Hünkâr Sofası ile I. Ahmed Okuma Odası arasında bulunan Yemiş Odası, adını duvarlarındaki meyve figürlerinden almıştır. III. Osman Taşlığı'na bakar. Sultan III. Ahmed tarafından Has Oda olarak inşa edilen bu küçük ve basık oda, padişahların zaman zaman yemek yedikleri bir mekândır. Duvarlarını baştanbaşa kaplayan ahşap panolar çiçek ve meyve resimleri ile doludur. Vazolarda yer alan çiçek demetlerinin altında çeşitli meyve figürleri yer alır. Harem'deki odalarda süsleme olarak çini yerine ahşaba geçilmesi mühim bir değişikliktir. Minyatür üslubunda çizilen figürler Lale Devri'nde Osmanlı resminin Batı'dan etkilenmeye başladığını gösterir.

Ahşap panolar içine aynalar da yerleştirilerek odada değişik bir süsleme tarzı geliştirilmiştir.

Kare odanın taşlığa bakan duvarında alçı kabartmalı bir ocak bulunur. Yemiş Odası Hünkâr Sofası'na ve I. Ahmed Okuma Odası'na birer kapı ile bağlıdır.

I. Ahmed'in eşi ünlü Kösem Sultan'dır. Çok genç yaşta birbirlerini tanıyan ve âdeta birlikte büyür gibi evlenen bu iki güzel gencin çocukları IV. Murad ve I. Sultan İbrahim'dir. Sultan II. Osman, I. Ahmed'in diğer eşinden olma çocuğudur. İki genç hükümdar çiftin I. Ahmed ve Kösem Sultan'ın bilhassa Üsküdar'da Aziz Mahmud Hudai'yi çok ziyaret ettikleri ve dolayısıyla Kösem Sultan'ın bugün Çinili Cami diye bilinen camiini de o semtte bina ettirdiği bilinir. Üsküdar, onların sayesinde bir kere daha önem kazanmış, uhrevi bir semt hâline dönüşmüştür. I. Sultan Ahmed, Osmanlı Sarayı'nda saltanat veraset usulünü de değiştirmiştir. Bundan amaç kardeş katlini önlemektir. Çok genç yaşta olan bu hükümdarın Osmanlı mimari eserlerinin başında gelen ve Batılıların Mavi Cami dedikleri ünlü camiyi inşa ettirdiği ve Ayasofya'nın tam karşısında, Osmanlı zevkinin abideleşmiş hâli olan bu binanın İstanbul'un da Ayasofya ile birlikte silüetini teşkil ettiği malumdur.

Sultan I. Ahmed Has Odası

Sultan I. Ahmed tarafından 1608'de dedesi III. Murad'ın Has Odası'na bitişik olarak inşa ettirdiği oda Fil Bahçesi'ne bakar.

Padişahın burada bir kitap dolabı yaptırmasından hareketle I. Ahmed Mütalaa Salonu veya I. Ahmed Kütüphanesi/Okuma Odası denilmesi galat-ı meşhurdur. 1890'lı yıllarda çekilen fotoğrafların resim altlarında dahi aynı yanlışlık tekrar edilmiştir.

Odanın üzeri küçük bir kubbe ile örtülü olup oda, duvarların kubbeye ulaştığı noktaya kadar bir çini sergisini andıran çeşitlilikte İznik çinilerine sahiptir. Girişin sağında ve karşısında üçer pencere, solda gömme dolaplar ve duvar içine yerleşmiş nefis bir çeşmesi vardır. Pencere ve dolap kapakları ile çekmeceleri sarayın klasik sedef-bağa işçiliğinin güzel örneklerini gösterir.

Çiniler üzerinde sülüs ve nesih hatlar ile yazılmış manzumeler ve dua beyitleri vardır. Kubbenin altında dört tarafta ise Kur'an-ı Kerim'in son dört sûresi (Tebbet, İhlâs, Felak, Nâs) yazılıdır.

13 yaşında padişah olan ve 28 yaşında vefat eden Sultan I. Ahmed'in inşa ettirdiği Sultanahmet Camii, Osmanlı zevkinin abideleşmiş hâlidir. "Bahti" mahlasıyla şiirler de kaleme alan Sultan I. Ahmed, Peygamberimizin ayak izinden (kadem) sorguç yaptırıp ortasına da mavi mine üzerine altınla kendine ait bir dörtlüğü yazmıştır:

"N'ola tâcım gibi başımda götürsem dâim

Kadem-i resmini ol Hazret-i Şâh-ı Rusülün

Gül-i gülzâr-ı nübüvvet o kadem sâhibidir

Ahmedâ durma yüzün sür kademine o gülün"

III. Murad Has Odası (Havuzlu Köşk, III. Murad Kasrı)

III. Murad Has Odası pek çok bakımdan ilk olma özelliği taşıyan bir mekândır. Mimar Sinan tarafından 1579'da yapılan bu köşk sarayda bilinen ilk Hünkâr Odası'dır. Padişahların resmî ve hususi dairesi olarak kullanılmıştır.

III. Murad Has Odası, Mimar Sinan'la birlikte 16. yüzyılda Osmanlı mimarisinin ve sanatının eriştiği zirveyi ve süsleme anlayışındaki derin zevki gösterir. Sarayda bulunan en büyük has odadır ve Harem'in en eski köşküdür. Bu hâliyle Osmanlı mimarisinin ihtişamlı yapılarındandır.

Odaya, Hünkâr Sofası'ndan geçilen Bekleme Odası'ndan, Hünkâr Sofası'ndan ve I. Ahmed Has Odası'ndan girilebilir. Odaya ilk girişte 16. yüzyıl İznik çinilerinin muhteşem kompozisyonu dikkat çeker.

Yazı kuşağı olarak mavi zemin üzerine beyaz renkte bir Ayete'l Kürsi ve "Ya eyyühellezine Amenu" diye başlayan ayetler odayı baştanbaşa dolaşır.

Pencereleri, kubbesi, kapı ve dolap kanatları, ocak ve çeşmesi Osmanlı üslûbunun bir örneğidir. Dolap kapaklarındaki, pencerelerdeki, bordürlerdeki itinalı süslemeler odanın bir padişaha ait olduğunu anlatır şekildedir.

Harem'de örneği bulunmayan anıtvari mermer çeşmenin üç yalağı ve üç musluğu bulunur. Yalaklar odada güzel bir su şırıltısı oluşturmak için düşünülmüştür. Çeşme, çiçek motifleriyle süslenmiştir.

Odanın tac kapısının kanatları sedef, fildişi ve bağa kakmalı olup kapı üzerinde en üstte kelime-i tevhid yazısı, altında ise kitabesi bulunur.

"Emr idüb Hazret-i Sultan Murâd-ı âdil

Yapdılar yümnile bu kasr-ı şerîf oldı tamâm"

şeklinde başlayan kitabesi bu güzel odayı Sultan III. Murad'ın 1578'de yaptırdığını anlatmaktadır.

Harem'de Çeşmeli Sofa'nın bir asır evvelki durumu

Kare planlı olan oda 11 metre çapında oldukça büyük bir kubbe ile örtülüdür. Kubbe'den aşağıya sarkan top, hükümdarın mekânlarından birinde olunduğunu sembolize eder.

Girişin sağ tarafındaki köşelerde oymalı ve altın yaldızla süslemeli ahşap oturma şirvanları vardır. İki şirvanın ortasında büyük bir ocak yer alır. Çini süslemeleriyle kaplı derin pencerelerin odaya kattığı aydınlık zamanla çevresine yapılan yeni has odalar sebebiyle azalmıştır. Bu pencerelerin iki yanında mermer kemercikli üçlü nişler odaya ayrı bir güzellik katmıştır.

III. Murad Has Odası, iki katlıdır. Aynı çatı altında hem yazlık hem de kışlık köşklerin olmasıyla da sarayda başka bir örneği olmayan bir mekândır. Alttaki yazlık (Serdap Köşkü) havuzludur. Hükümdarın yazları kullandığı bu mekânda ortada bir süs havuzu bulunur. Havuzun ortasında yer alan şadırvan, Karaağalar Dairesi'ndeki Şadırvanlı Sofa'dan bir restorasyon sırasında getirilmiş ve burada kalmıştır.

Bu havuzun süt banyosu (!) için kullanıldığı gibi Harem hakkındaki uydurmalar çok yaygın olmakla birlikte kimse böyle bir havuzun kaç ton süt ile doldurulabileceğini düşünmemektedir. Bu havuzda padişahların sandal sefası yaptığını iddia etmek ise ciddiye alınacak bir durum değildir. Çok ilginç olmasa da; suyun bulunduğu ortamın diğer ortamlara göre daha serin olacağından, yazlık bir mekâna havuz yapıldığını düşünmek yeterlidir.

Mabeyn Taşlığı'ndan buraya inilen basamaklar 17. yüzyılda yapılan Çifte Kasırlar'ın altında kaldığı için dehliz içine alınmıştır. Harem'in zifiri karanlık ve gizemli bir odası hâlini almıştır.

Melling'in Harem'i anlatan ünlü gravüründen detay.

ÇİFTE KASIRLAR

III. Murad Has Odası'nın yan tarafında bulunan Çifte Kasırlar, adından da anlaşılacağı gibi birbiri içinden geçilen iki mekândan müteşekkildir. Bu mekânların ilki Kubbeli Kasır veya Sultan Osman Kasrı, ikincisi ise IV. Mehmed Kasrı olarak bilinir. Ayrıca ilkine Şehzade, ikincisine Veliaht Dairesi de denilir.

Kasırlar zamanla ihtiyaç nispetinde ahşap bölmelerle bölünerek yeni odalar teşkil edilmiştir. Daha sonra yapılan yenilenmelerde bu bölümler kaldırılarak yapının ilk hâline ulaşılmaya çalışılmıştır.

Sultan Osman Kasrı'nda çini motiflerinin arasında muhteşem bir ocak bulunur. İki tarafında kanatları sedef ve bağa kakmalı gömme dolapların bulunduğu ocağın üst sol tarafında çini panolar ve mavi zemin üzerinde Besmele ile başlayan bir yazı kuşağı yer alır ki bu yazı kuşağında Kaside-i Bürde'den beyitler bulunur.

17. yüzyılda sarayda moda hâline gelen pencere içinde çeşmeler yapılması burada da görülür. Pencere içlerindeki şirin çeşmeler ve muslukların önlerindeki kurnalarla mekânda su sesinin oluşmasına çalışılmıştır.

Kubbede kalemişi süslemelerin bulunduğu bilinmekte ve yapılan restorasyonlarda ilk süslemeler gibi süslemeler yapılarak kubbeye orijinal görünüm verilmeye çalışılmıştır.

IV. Mehmed Kasrı kubbesiz, düz tavanlıdır. Buraya III. Murad Has Odası'ndaki bir pencerenin kapıya dönüştürülmesiyle girilebilmektedir. Diğer kasırdan farklı olarak IV. Mehmed Kasrı'nda süsleme malzemesi olarak çini yerine altın yaldızlı kalemişi tezyinata ağırlık verilmiştir. Burası da Kubbeli Kasır gibi pencere içine yerleştirilmiş çeşmelere sahiptir.

Kapı kitabelerinde ayetler bulunur.

Ana mekân kare planlı olup etrafı işlemeli bir kubbe ile örtülüdür. Bütün duvarlar panolar hâlinde çiçek figürlü renkli çinilerle kaplıdır.

Çifte Kasırlar'da iki zenci saray görevlisi

Kubbeli Kasrın alt penceresinde kasır için yazılmış kasidede Hotin Seferi'nden zaferle dönmüş padişah Sultan II. Osman dünya padişahlarının en büyüğü olarak sıfatlandırılmakta ve burayı onun yaptırdığı anlatılmakta, kıyamete kadar bu kasra zeval gelmemesi, sultanın muvaffakiyet içinde saltanat sürmesi ve uzun ömürlü olması için dua edilmektedir.

IV. Mehmed Kasrı'nın kapısının iç tarafında Farsça olarak,

Dem-be- dem sa'at be sa'at ikbâlet fizûn

Duşmenet çun şişr-i sa'at hemişe sernigûn 1077 (1666) ifadesi yer alır.

Cinlerin Meşveret Yeri

Saray'da Dolaplı Sofa'daki dolaplara çeşitli menkıbeler yakıştırıldığı gibi Çifte Kasırlara uzayan revakın altında cinlerin toplandığı söylentisi yıllarca sürmüştür; ama gerçekten cinlerin buraya gelip gelmediklerinin konuşulduğu konusunda herhangi bir belge bulunmamaktadır. Ancak hususen Harem hazine dairelerinin ve Şehzadegân Dairesi'nin etrafında çok dolaşılmaması için bu tür rivayetlerin ortaya atılmış olma ihtimali yüksektir.

Harem Mescidi

Kuşhâne'nin ilerisinde Altınyol'un sağında Ağalar Camii'nin hemen arkasında yer alır. Altınyol'dan Harem Mescidi'ne sedef-bağa kakmalı bir kapıyla çıkılır. Kubbesiz olan mescidin Ağalar Camii'nin hemen arkasında yer almasının sebebi burada namaz kılacak olanların Ağalar Camii'ndeki imama uymalarıdır. Sultan III. Osman döneminde barok kabartmalı mermer ve Tekfur Sarayı üretimi çinilerle yenilenen mescide zaman zaman padişahların da geldiği bilinmekle birlikte asıl olarak valide sultanlar, başkadınefendiler, Darü's saade ağaları namaz kılmaya gelirlerdi.

İkballer Taşlığı (Gözdeler Taşlığı)

Çifte Kasırlar, Gözdeler Dairesi ve Mabeyn Dairesi arasında yer alan üstü açık bir taşlıktır. Zemini, dairemsi taşlarla özel olarak döşenmiştir. Şehzadeler Dairesi'nin bu taşlığa bakan yüzü renkli çinilerle donanmıştır. İkballer Dairesi önü ile Şehzadeler Dairesi arasındaki koridor 14 sütuna dayanan bir revak ile çevrilidir. Taşlığın havuza bakan tarafında yer alan mermer korkuluklar Çırağan Sarayı'nın 19 Ocak 1910'da geçirdiği yangından sonra buraya getirilmiştir.

İkbâller (Gözdeler) Dairesi: İkbal'in kelime manası talihtir. Kadınefendilerden sonra gelen ve saray deyimiyle vuslatına eren (visal-i şahane) cariyelere bu isim verilmiştir.

Saraydaki ikbal sınıfı 17. yüzyıl sonlarından itibaren görülmeye başlamıştır. Nitekim bunlar için sarayda özel bir daireyi Sultan I. Abdülhamid (1725-1789) inşa ettirmiştir.

İkballer Dairesi, Altınyol'un üzerinde bulunan ve sıra hâlinde uzanan beş odadır. Bulunan revakların genişletilmesi ve yeni revakların kapatılmasıyla oluşturulan yapının tamamı ahşaptandır. Bu hâliyle Anadolu evlerini hatırlatır. Her ikbalin bir odası bulunur. Odaların duvarlarında hayali manzara resimleri bulunur. Odaların ışığı daha tasarruflu kullanmaları için "çırağma" denilen duvarlar arası cam boşluklar oluşturulmuştur.

Koğuşlar asma kattadır. Dairenin İkballer Taşlığı'na bakan sıra odaları çıkma hâlinde konsollarla revağa bağlanmıştır. Revak kemerleri içine açılan alçak tavanlı asma katlar da cariye koğuşları olarak kullanılmıştır. Bu şekilde hiyerarşik bir yapı oluşturulmuştur.

İkballer Dairesi'nin en dikkati çeken odası koridorun sonunda bulunan ve iç içe üç mekândan müteşekkil olan Başkadınefendi Dairesi'dir. Diğer odalardan gerek genişlik gerekse süsleme olarak üstün olan daire I. Abdülhamid Dairesi'nin hemen üstünde yer alır ve dolap içinden bir merdivenle bu daireyle bağlantılıdır.

Mabeyn-i Hümâyûn Dairesi (I. Abdülhamid Dairesi)

Sultan I. Selim Kulesi'ne bitişik olarak Sultan I. Abdülhamid tarafından inşa ettirilen Mabeyn Dairesi, İkballer Taşlığı'nın Has Oda cephesinde ve Başkadın Efendi Dairesi'nin altında yer alır.

Sultan I. Abdülhamid ailesi ile birlikte burada yaşamış, I. Abdülhamid Has Oda'sını ise kışlık olarak kullanmıştır.

Mabeyn Dairesi, Araba Kapısı'ndan girildiğinde, Harem mekânlarının sonuncusudur. Selamlık ile Harem arasında bulunması sebebiyle Mabeyn-i Hümâyûn Dairesi denilmiştir. İki kapısından biri olan, Demir Kapısı Havuzlu Taşlığa (saraya); diğeri ise Altınyol'a (Harem'e) açılmaktadır. Bir anlamda sarayın resmi mekânları ile padişahın özel mekânlarını birbirinden ayıran bir daire özelliği gösterir. Daire bir sofa ve iki odadan müteşekkil olup odalardan biri Aynalı Oda diğeri Taş Oda veya Hazine Odası olarak isimlendirilir.

Sofanın duvarları çiçek desenli Hollanda çinileriyle süslenmiş ve bir tarafa da rokoko üslubunda güzel bir mermer ocak yerleştirilmiştir. Sofadan Başkadınefendi Dairesi'ne çıkışı sağlayan ve servis hizmetlerinde kullanılan dolap içi bir de geçit vardır.

Sofadan Aynalı Oda'ya Taş Oda denilen bir aralıktan geçilir. Kiler olarak kullanıldığı sanılan bu oda aslında Yavuz Sultan Selim döneminde sarayın surları üzerine yapılan I. Selim Kulesi'nden günümüze kalmıştır.

Aynalı Oda, divanhâne olarak kullanılmaktadır. Adını pencerelerde cam yerine kristal aynaların kullanılmasından alır. Aynalarla daha zenginleştirilen tezyinatta rokoko süslemeler yoğun olarak kullanılmıştır. Üstte yer alan kafa pencerelerinde ise Osmanlıların meşhur sanatı vitray kullanılmıştır.

Aynalı Oda'da siyah zemin üzerine yaldızla yazılmış Hilye-i Hakani (Hz. Peygamber'in fiziki özelliklerini ve örnek davranışlarını anlatan divan edebiyatının ilk hilyesi) bulunur.

Aynalı Oda'nın kapısı üzerindeki tuğra, yapının banisine, Sultan I. Abdülhamid'e aittir. Kitabesindeki beyitlerin sonunda yer alan Hicri 1193 tarihi, 1778 yılına tekabül eder.

Cevri Kalfa, II. Mahmud'u yakalamaya çalışan asilerin üzerine bu merdivenlerde kül atarak zaman kazanmış ve saraylıların da yardımıyla şehzadeyi dama çıkartarak kurtarmıştır.

Cevri Kalfa Dairesi

Altınyol'un üzerinde yer alan Cevri Kalfa Dairesi'ne ince, uzun bir taş merdivenle çıkılır. Merdivenin ulaştığı düzlükte iki kapı bulunur ki bu kapılardan soldaki kapı Cevri Kalfa Dairesi'ne ulaşır.

İç içe dört odadan müteşekkil olan daire, mimarisinden ziyade Osmanlı tarihinde bir padişahın hayatını kurtarması bakımından mühimdir. Sultan III. Selim'in şehid edilmesinin ardından asilerin II. Mahmud'u öldürmek için Harem'e girmeleri üzerine Cevri Kalfa koşarak Şehzadegân Dairesi'ne varmış ve şehzadeyi alarak kendi dairesine çıkartmıştır.

Asilerin durumu fark etmeleri üzerine merdiven başında onların üzerine kül atarak zaman kazanmış ve saraylıların da yardımıyla şehzadeyi dama çıkartarak kurtarılmasını sağlamıştır. II. Mahmud padişah olunca Cevri Kalfa'ya vefa göstererek onu başhazinedarı yapmıştır. Şükranının bir ifadesi olarak da Sultanahmet Divanyolu'nda bir mektep, Çamlıca'da ise bir köşk inşa ettirmiştir. Divanyolu'ndaki mektep bugün Türk Edebiyatı Vakfı binası olarak kullanılmaktadır.

Çinili Köşk

Cevri Kalfa, bir yerde hanedanın büyükannesi sayılan II. Mahmud Han'ın annesi Nakşıdil Valide Sultan'ın türbesinde onun yanı başına defnedilmiştir.

Çinili Köşk

Topkapı Sarayı'ndan evvel Fatih tarafından yaptırılan Çinili Köşk'ün planı Bursa Yıldırım Camii ile hemen hemen aynıdır. Yıllar boyunca yaşadığı hatalı tadilatlar ve yangınla orijinalliğini oldukça kaybeden Çinili Köşk en büyük tahribatı Arkeoloji Müzesi'nin açılmasından dolayı yaşamıştır. Arkeoloji Binası yapılınca Çinili Köşk'ün içindeki arkeolojik eserler yeni binaya taşınmıştır. Çinili Köşk'ün önü ok ve cirit talimlerinin yapıldığı bir yerdir. Cumhuriyet devrinde yapılan restorasyonlarda çok sayıda ok ve cirit parçalarına rastlanılmıştır.

Süslemelerinde Selçuklulardan tesirler görülen Çinili Köşk'teki çiniler emsali zor bulunan türdendir. İki katlı olan köşkün kapısının üstünde ufak bir asma kat da bulunmaktadır.

Bâb-ı Hümâyun

Sarayın müze olarak kullanıldığı ilk yıllarda yapılan hat sergisi

BİTİRİRKEN

Herkes Doğu Berlin'de suni kanalla çevrili Bergama ve Önasya müzelerinin bulunduğu adayı bu adla, yani Museumsinsel olarak bilir. Oysa iki tarafı suyla çevrili, üçüncü tarafında da muhteşem Ayasofya ve Sultanahmet Camii gibi anıtların sınırladığı bizim Topkapı Sarayı Müzesi diye bildiğimiz; mazide Sur-ı Hümâyûn denen padişah sarayını ve bahçelerini çeviren surların içindeki geniş alan kadar bu ada layık olanı yoktur. Yani, batıda Sirkeci Garı'ndan başlayıp bugünkü Gülhâne Parkı'nın girişine, güneyde parkın köşesindeki sur üstünde yer alan Alay Köşkü'nden başlayıp Marmara'da Ahırkapı'ya ve doğuda oradan bütün Sarayburnu'nu dolaşıp Eminönü'ne kadar gelen uzun surlardan söz ediyoruz.

Bu geniş alanın 19. yüzyılda başlayan hazin bir macerası vardır. Bütün saraylar da tıpkı insanlar ve cemiyetler gibi işlevlerini başka kurumlara devrederler. Klasik devir Osmanlı Sarayı, bizim Topkapı Sarayı dediğimiz Saray-ı Amire de 19. yüzyılın modern dünyasında devletler sistemi içerisindeki bir büyük devletin klasik evi olarak işlevini tamamlamış ve görevini yeni saraylara devretmek zorunda kalmıştır. İlk olarak Topkapı'nın bu görevini Dolmabahçe Sarayı üstlenmiştir.

Saray 1830'larda II. Mahmud tarafından hemen hemen terk edilip yıldan yıla ramazan ortasında Hırka-i Saadet ziyareti için gelinen ve bir de son yolculuğuna çıkarken padişah naaşının tekfin için getirildiği bir baba ocağı hâline dönüşünce çökmeye başlamıştır.

Her ne kadar son padişaha bile Bâbü's saade önüne konulan altın tahtta biat edilse de, bu ananenin dahi V. Murad ve V. Mehmed Reşad gibi iki istisnası vardır. Bu yüzyılın içinde bu sarayın güzelliğini, Marmara'yı seyir için Mecidiye Kasrı'nı yaptıran Sultan Abdülmecid'den başka bir hükümdarın tatmadığı açıktır.

İhmal Edilen Saray

Osmanlı padişahlarının baba ocağı 19. yüzyılı ve 20. yüzyıl başını doğrusu terk edilerek geçirmiştir. Sadece bugünkü Hazine Dairesi burada muhafaza edilmeye devam edilmiştir. Saray-ı Amire'nin muhteşem bahçeleri ne yazık ki 19. yüzyılda çok ihmal edilmiş, kıyıya yakın köşkler yıkıma terk edilmiştir.

20. yüzyılda saray müzeye çevrilince restore edilip düzenlendi. 1940'larda bazı yanlış restorasyonlar da yapıldı. Daha hoş ve saygılı bir asır olduğu söylenemez. Saltanat devrinde dahi buraya yapılan binalar, özellikle Maarif Matbaası ve Cumhuriyet Dönemi'nde kurulan yanı başındaki Matbaacılık Lisesi gibi binalar mimariyi bozan ve bizce hem kat yüksekliğinin düşürülmesi hem de dış görünüşlerinin mutlaka düzeltilmesi gereken yapılardır.

Bütün 19. yüzyıl boyunca saray arazisi içine inşa edilen tek yüz akı bina, II. Abdülhamid devrinde Osman Hamdi Bey'in gayretleriyle mimar Vallori'nin tersim ve inşa ettiği Arkeoloji Müzesi'dir. Maalesef, son 50 senede dahi Topkapı ihmal edilen, yeterince tamir görmeyen, daha fenası kamu ve özel kurumlarca yağmalanan bir saha olmuştur. Umarız, 21. yüzyılda bu hataların hepsi düzeltilir.

Asıl Yıkım Zamanı

Topkapı bahçelerinin 19. yüzyılda yaşadığı asıl facia, Rumeli Demiryolu Hattı'nın inşası ve işletilmesi imtiyazını alan Baron Hirsch'in demiryolunun başlangıç noktası olarak Sirkeci'yi seçmiş olmasıdır. Tabii o zaman liman faaliyetlerinin tamamen Haliç ağzında yoğunlaştığını göz önünde tutmalıyız. Bugün bu merkez Haydarpaşa'ya ve Galata kıyılarına dağılmıştır. Sirkeci Garı'ndan Avrupa'ya uzanan demiryolunun, sarayın içinden geçirilmesi gündeme geldiğinde, bazı devlet erkânı Sultan Abdülaziz'e; "Hat ecdad sarayının içinden geçiyor, bu olur mu?" dediklerinde Sultan Abdülaziz'in "Şimendifer hattı yapılsın da, isterse sırtımdan geçsin." dediği malumdur.

Gerçekten de hat inşa edilip işletildiğinde kıyıdaki Sepetçiler Kasrı'nın kaldığı, fakat etrafla ilişkisi kesildiği için yıkıma terk edildiği, nice ahşap ve kâgir köşkün yıkıldığı veya yıkıma bırakıldığı görüldü. 19. yüzyıl boyunca yeni sarayların terkin edilen, gözden çıkarılan birçok eşyası da buraya getirilmiş ve saray depolarında tarih ve müzecilik açısından ilgisiz terk edilmiş malzeme birikmiştir.

Gelişmeleri İzlemek Lazım

Osmanlı’nın fabrikalara, muasır medeniyetin ulaşım araçlarına tutkusu malum; Patrona Halil gibileri ta 18. yüzyıldan beri Haliç kıyısında ve Kâğıthane civarında yer alan muhteşem sahil saraylarının ancak küçük bir kısmını yıktırmıştır. Asıl yıkım buralara askerî fabrikalar, dökümhaneler yaptıran Sultan Mahmud asrındadır. Osmanlı’nın sanayi açlığı 20. yüzyılın devlet adamlarına da geçti. Gemlik veya İznik Körfezi’nde üç-dört fabrika için körfezin kirlenmesine göz yumuldu.

Matbah-ı amire’de aşçı koğuşlarının bir asır evvelki vaziyetleri

Bugün Sirkeci’den uzanan demiryollarının Yenikapı’ya kadar olan bölümünün sökülmesi söz konusu; isabetli ve göze hoş görünen bir karar. Peki, kaldırılan demiryolunun etrafındaki bazı eski binalar ne olacak? Sirkeci Garı müze yapılır da, çirkin binalar ve ilaveler yıkılacak mı? Yeniden mi tersimi yapılacak? Mülkiyeti kime ait olacak? Sözde ulvi, fakat geleceği şüpheli projelerle değerli arazi ve binaları yağmalamak için ortaya çıkanların haddi hesabı olmaz. Demiryolunun kaldırılması galiba iki yıl içinde düşünülüyor.

Yurttaşların ve hemşehrilerin uyanık olup gelişmeleri takip etmeleri lazım. Sur-ı Hümâyûn belirttiğimiz üzere Sirkeci Garı’ndan başlar. İstanbul Şehremini Topuzlu Cemil Paşa’nın 20. yüzyıl başında halka açtığı Gülhâne Parkı düzenlemesi olmasa, saray arazisinin bu kısmına da kim bilir ne işler edilirdi. Zaten 1940’tan beri Gülhâne Parkı’na monte edilen bazı binaları yeniden gözden geçirmek gerekir.

Marmara tarafındaki Ahırkapı ve Gülhâne hastaneleri, Maarif Matbaası ve Matbaa Lisesi gibi binalar şüphesiz gereklidir, ama mutlaka buraya kurulmaları gerekiyor muydu? Bunlar saraya iade edildi, ama restorasyonu gerekli. Sarayın elinden alınan binalar da var, Darbhâne gibi. Şu anda

kullanımı, hiçbir şey yapılmadığı hâlde bir vakfa ait... O yetmedi, Alay Köşkü'ne göz diken kuruluşlar da var.

Topkapı Sarayı 19. yüzyıla kadar devletin eviydi. Cumhuriyet Dönemi'nde de harap olan sarayın yeniden restorasyonu, korunması söz konusudur. Bugün Topkapı Sarayı maalesef turizmin tahaccümü altında bunalmaktadır. Şurası çok açıktır; Osmanlı Sarayı'ndaki bazı eserlerin bir an evvel kurulacak millî bir müzeye nakledilmesi gerekiyor. Ayrıca Topkapı Sarayı artık Osmanlı hükümdarlarının 19. yüzyıla kadar oturdukları, ondan sonra bir ritüel, uhrevî merkez olarak muhafaza ettikleri bir yer olarak korunmak zorundadır. O nedenledir ki onun içindeki ritüele riayet edilmiştir. Meselâ Hırka-i Saadet'te 24 saat Kur'an okuma âdeti Cumhuriyet Dönemi'nde de devam edilen bir âdettir. Bugün de buna riayet ediliyor.

Topkapı Sarayı'nın Geleceği

Topkapı Sarayı bir müze olarak zorlanıyor. Çünkü aslında saraydır. Sayısız malzemenin teşhiri ve depolanması için yeni yerlere ihtiyaç var. Milli varlığını ve eski eserlerinin kapasitesini tanımayan birtakım gruplar ve kamu kuruluşları hâlâ saray arazisinden yer almak peşinden koşuyorlar.

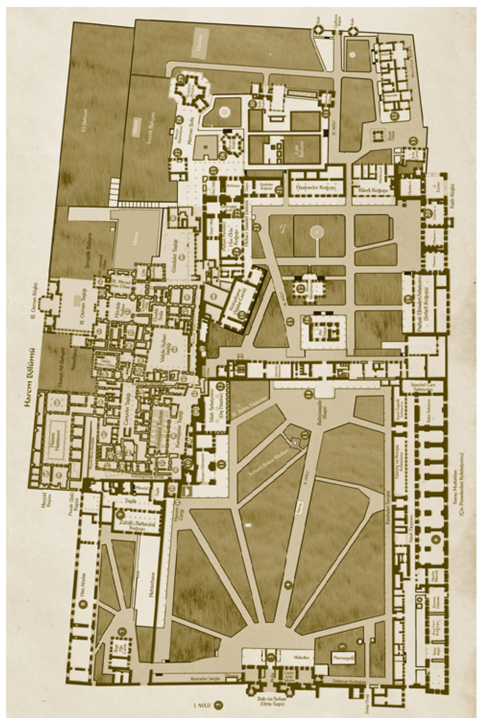
Durum ciddi... Lütfen, Sur-ı Hümâyûn dediğimiz saray arazisinin içindeki binalar Topkapı Sarayı'na ve Arkeoloji Müzesi'ne bırakılsın. İkisi de yer sıkıntısı çekiyor.

Uygar bir ülke böyle bir müze adasının serencamını her gün izler. Bizde ise müze gezmeyen halkın ilgisizliğinden istifade eden ve kendileri de bilgisiz olan birtakım gruplar saraya yardım etmek şöyle dursun, vermeden almaya çalışıyorlar. Bizim müze adası eşi pek bulunmayan; hem parkta gezinti imkânı veren, hem de müze gezisi yapılacak bir zenginliktir. Ama burayı restore etmeden önce kendi şuurumuzu restore etmemiz gerekiyor.

Hele Osmanlı Sarayı üzerindeki tetkikleri, muasırı Rusya sarayları ile karşılaştırmak mümkün olmadığı gibi; geçmiş asırlardaki Bizans Sarayı'na dair monografi ve bilgilerle dahi karşılaştırmak mümkün değildir. Sarayın ilim âleminin yoğun ilgisi ile incelenmesi gerekiyor.

Bâbü’s selam

KAYNAKÇA

Abdurrahman Şeref-Ahmed Refik, Sultan Abdülhamid Han-ı Sanî Suret-i Hal'i; Sultan Abdülhamid-i Sanının Na'şı Önünde, İst., 1918.

Ahmed Refik, Osmanlı Devrinde Hoca Nüfuzu, İst., 1933.

-----------------, Sultan Abdülhamid-i Sânî'nin Na'şı Önünde, İst., 1918.

Akın, Günkut, «Türk Oturma Kültürü Bağlamında Topkapı Sarayı'nda Hükümdar Sergilemesi», Topkapı Sarayı Müzesi, Yıllık 3, İst., 1988.

Aksit İlhan; The Topkapı Palace, İst., 1994.

Alberi, Eugeniû (Ed.) Relazioni degli ambasciatori vereti al senato. Seri 3, cilt lll/a, 111/3 Floransa, 1840-1855.

Ali Ufkî, Mecmûa-i Sâz ü Söz (Hzr. Şükrü Elçin), İst., 1976.

Altındağ, Ülkü-Nedret Bayraktar, «TSM Tahrir Komisyonu Çalışmaları I, (Harem ve Baltacılar

Koğuşu)» TSM, Yıllık-2, İst., 1987, TSM. Yıllık 3, İst., 1988.

Amicis, Edmondo de, İstanbul 1874, Çeviren: B. Akyavaş, Ank., 2006.

Anafarta, Nigâr, Topkapı Palace, Portraits of Sultan, İst., 1967.

And, Metin, 16. Yüzyılda İstanbul, İst., 1993.

Anhegger, Mualla, «Topkapı Sarayı Veliaht Dairesi Onarımı», İst., Ünv. Ed. Fak. Sanat Tarihi Yıllığı, IX-X. (1979-1980).

Anhegger-Eyüboğlu, Mualla, Topkapı Sarayı'nda Padişah Evi (Harem), İst., 1986.

Aslanapa, Oktay, Anadolu'da Türk Çini ve Keramik Sanatı, İst., 1965.

-----------------, Turkish Arts, Seljuk and Ottoman Carpets, Tiles and Miniature Paintings, İst.

Aydın, Hilmi, Hırka-i Saadet Dairesi ve Mukaddes Emanetler, İst., 2004.

Bilirgen, Murat, Bilirgen, Emine, Topkapı Sarayı Hazine-i Hümayun, İstanbul 2001

Berk, Nurullah, “Le Palais de Topkapi” TTK Belleten 1962, sayı: 249.

Bobovius, Albertus, Topkapı Sarayı’nda Yaşam, İst., 2002.

Burian, Orhan, Kraliçe Elizabeth’den III. Sultan Murad’a Gelen Hediyenin Hikâyesi, DTCF. Dergisi, 9, Ank., 1951.

Çağman, Filiz, «Altın Hazine Matarası» Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık-2, İst., 1987.

-----------------, «Ehl-i Hiref», Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık-3.

Çağman, Dr. Filiz - Dr. Zeren Tanındı, Padişah Portreleri, İst., 1984.

Çam, Nusret, Osmanlı Güneş Saatleri, Ank., 1990.

Çeçen, Kâzım, İstanbul’un Vakıf Sularından Halkalı Suları, İst., 1991.

-----------------, Topkapı Sarayı’na Su Sağlayan İsale Hatları, İst., 1997.

Çığ, Kemal, Topkapı Museum With Photographs, İst.,

Dördüncü, Mehmet Bahadır, II. Abdülhamid Yıldız Albümleri, Mekke Medine, İst., 2006.4

Defterdar Sarı Mehmed Paşa, Zübde-i Vekayiât (Tahlil ve Metin, Hzl. Dr. Abdülkadir Özcan), Ank., 1995.

Dukas, Bizans Tarihi, Çev. Viladimir Mirmiroğlu, İst., 1956.

Eldem Sedad H. - Feridun Akozan, Topkapı Sarayı, Bir Mimari Araştırma, İst., 1982.

Eldem, Sedad H., «17’nci ve 18’inci Asırlarda Türk Odası» Güzel Sanatlar V., 1944

Eldem, Sedad H., Köşkler ve Kasırlar I-II, İst., 1969.

Eldem, Sedad H., Topkapı Sarayı, İst., 1931.

Erginsoy Ülker, «Turkish Metalvvork», The Art and Architecture of Turkey, (Ed:Ekrem Akurgal) Fribourg, 1980.

Ethem, Halil, Topkapı Sarayı, İst., 1931.

Es’ad Efendi, Teşrifât-ı Kadime, Osmanlılarda Töre ve Törenler, İst., 1979.

Esemenli, Deniz, The Harem, Topkapı, The Palace of Felicity, Milano,1990

-----------------Türk İslâm Mimarisinde Harem, TDV İslâm Ans. c.16 İst.1997

-----------------Topkapı Sarayı Mimarisi, Osmanlı, c.11, Ank.1999

-----------------Mekanlar, Zamanlar, Topkapı Sarayı, İstanbul 2000

----------------- Times and Spaces, Topkapı Palace, İst. 2000

Fenerci Mehmed, Osmanlı Kıyafetleri, İst., 1986.

Germaner Semra, İnankur Zeynep, Oryantalistlerin İstanbul'u, İst., 2002.

Harp Mecmuası, (Hazırlayan, A. Fuat Bilkan, Ömer Çakır), İst., 2005.

Hamam Osmanlı'da Yıkanma Geleneği ve Berberlik Zanaatı Kataloğu, İst., 2006.

İbrahim Peçevi, Peçevî Tarihi, (Hazırlayan Fahri Çetin Derin-Vahit Çabuk), İst., 1980.

İhsanoğlu, E. (Editör), Osmanlı Devleti Tarihi, İpşirli, Mehmet, Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilatı, İst., 1999.

İpek, Selin «Ottoman Ravza-ı Mutahhara Covers Sent from Istanbul to Medina with the Surre Processions, Muqarnas V.23 (Edited by Gülru Necipoğlu) 2006

İnalcık, Halil, Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar, Ank., 1987.

Kâtip Çelebi, Kitab-ı Cihannüma, Kostantiniyye, 1145.

Koçu, Reşad Ekrem, Topkapu Sarayı, İst., 1960.

-----------------, Topkapı Sarayı Yangını Hayat Tarih 1970, Osmanlı Sarayında Bayram Tebriki ve Bayram Alayı, Hayat Tarih 1971.

Köseoğlu, Cengiz, Topkapı Sarayı İmparatorluk Hazinesi, İst.

Kuban, Doğan Osmanlı Mimarisi, İst., 2007.

Lady Montaqu, Türkiye Mektupları, 1717-1718 (Çev. A. Kurutluoğlu), İst.

Mehmed Raif, Topkapı Saray-ı Hümâyûnu ve Parkının Tarihçesi, İst., 1332.

Melling, Antoine-lngace, Voyage pittoresque de Constantinople etdu rives de Bosphore, HI. Paris, 1819.

Menavino, Di Giovanni Antonio, I Cinque Libri della Legge, Religione et Vita des Turchi et della Corte, et d'alcune guerre del Gran Turco, Vignegia, 1548.

Meyer, Wolfgang, Topkapı Sarayı Müzesindeki Saatlerin Kataloğu, İst.

Motraye, Aubrey de la, Voyages du Sr. A. de la Montraye en Europe, Asie and et into Part of Africa With Proper Cutts. and Maps, HI. Londra 1723.

La Haye, 1727.

Mustafa Nuri Paşa, Netayic ül-Vukuat (Sadeleştiren N. Çağatay), Ank., 1979-1980.

Musahipzade Celal, Eski İstanbul Yaşayışı, İst., 1946.

Na'ima, Tarih-i Na'ima, Ravzatu'l-Huseyin fi Hulasat-i Ahbari'l-Hafikayn, İst., 1280-1283.

Necipoğlu, Gulru, Architecture, Ceremonial and Power, (The Topkapi Palace in the Fifteenth and Sixteenth Centuries), New York, 1991.

Neşri, Neşri Tarihi, Kitab-ı Cihan-Nüma [Hazırlayan: Faik Reşit Unat, Prof. Dr. Mehmed A. Köymen], Ank., 1987.

Ortaylı, İlber, İstanbul'dan Sayfalar, İst., 2003.

-----------------, Osmanlı İmparatorluğunda İktisadi ve Sosyal Değişim Makaleler I, Ank., 2000.

Öz, Tahsin, Topkapı Sarayında Fatih Sultan Mehmet II'ye Ait Eserler, Ank., 1993.

-----------------, Hırka-i Saadet Dairesi ve Emanat-ı Mukaddese, Ank., 1953.

Özdemir, Hüseyin, Osmanlı Yönetiminin Dinî Temelleri Kılıç Kalem ve İlim, İst., 2006.

Sakaoğlu, Necdet, Saray-ı Hümâyûn Topkapı Sarayı, İst., 2002.

Silâhdar Mehmed Ağa, Silâhdar Tarihi XVII. Asır Saray Hayatı (Sadeleştiren M. N. ÖZEN) Ank.

Sözen, Metin, Devletin Evi Saray, İst., 1990.

Sülün, Murat, San'at Eserine Vurulan Kur'an Mührü, İst., 2006.

Şimşirgil, Ahmet, Taşa Yazılan Tarih Topkapı Sarayı, İst., 2005.

Topkapı Sarayı, Heyet, İst., 2000.

Tezcan, Hülya, Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi, İst., 1989.

-----------------, Topkapı Sarayı'ndaki Şifalı Gömlekler, İst., 2006.

Uluçay, Çağatay, Harem II, Ank., 2001.

-----------------, Padişahların Kadınları ve Kızları, Ank., 2001.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı, Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı, Ank., 1945.

-----------------, Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı, Ank., 1988.